

“No calling is more noble, and no responsibility greater, than of enabling men, women and children, in cities around the world, to make their lives better.....”

*Kofi Annan (2000)**

U.N. Secretary-General

ความพยายามในการให้ความหมายว่าชีวิตที่ดีคืออะไร และความพยายามในการสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีที่มีมานานแล้ว และเป็นต้นกำเนิดของปรัชญาการเมือง ปรัชญาเศรษฐกิจ และปรัชญาสังคม สำหรับโลกในยุคโลกาภิวัตน์ หนึ่งในความพยายามที่จะสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีให้แก่มนุษย์ คือ การนำเสนอแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ หรือ Human Security

แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ เริ่มเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในปี พ.ศ. 2537 หลังจากสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ได้นำเสนอแนวคิดนี้ในรายงานการพัฒนามนุษย์ (The Human Development Report) ฉบับปี 1994 (พ.ศ. 2537) หรือหนึ่งปีก่อนการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนา (The World Summit for Social Development) ซึ่งจัดขึ้นในเดือนมีนาคม ปี 1995 อันเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลองครบรอบกึ่งศตวรรษแห่งการก่อตั้งสหประชาชาติ ด้วยประโยคสำคัญที่ว่า “The search for human security lies in development not in arms” แนวคิดนี้มีสาระสำคัญสองประเด็นคือ “อิสรภาพจากความหวาดกลัว และ อิสรภาพจากความขาดแคลน” และเป็นที่รู้จักกันในภาษาอังกฤษว่า “freedom from fear and want” (UNDP, 1994, p. 22) นับเป็นความพยายามครั้งสำคัญในสองประเด็นหลักคือ การเชื่อมโยงสภาวะความไม่มั่นคงระดับดินแดนของรัฐชาติเข้ากับความไม่มั่นคงของประชาชน อันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่มีความสำคัญยิ่งของชาติ และการ “สร้าง” คำจำกัดความคำว่า “ความมั่นคง” เสียใหม่ จาก “ความมั่นคง” ในความหมายเดิม ซึ่งเป็นเรื่องการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและการทหารและดินแดนมาสู่ “ความมั่นคง” ด้านการพัฒนามนุษย์และสังคม

สำหรับประเทศไทย การก่อกำเนิดของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์มีผลกระทบทั้งในเชิงรูปธรรมของการบริหารจัดการประเทศ และ ในเชิงอิทธิพลทางความคิดที่มีต่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน แม้ว่าสำหรับรัฐไทยในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนเป็นเป้าหมายสำคัญของรัฐบาลไทยทุกยุคทุกสมัย โดยมีทิศทางที่

*cited in Caballero-Anthony, 2001, p.21

ชัดเจนเมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504-2509) และตลอดระยะเวลาแห่ง “การพัฒนา” ในช่วง 4 ทศวรรษ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 9 ฉบับ ความพยายามในการสรรค์สร้างชีวิตที่ดีให้แก่ประชาชนมีมาโดยต่อเนื่อง แม้ว่าในแผนพัฒนาฯ 7 ฉบับแรก รัฐจะมีบทบาทอย่างสำคัญ ส่วนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และ 9 ได้เริ่มให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม ในช่วง 4 ทศวรรษแห่งการพัฒนาได้มีการกำหนดตัวชี้วัดเพื่อการพัฒนา สรรค์สร้างชีวิตที่ดีมาโดยต่อเนื่อง

ในฐานะส่วนหนึ่งของวรรณกรรมปริทัศน์ของงานศึกษาตัวชี้วัดการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ข้อเขียนนี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงเพื่อให้เห็นความเป็นมาและความต่อเนื่องของความพยายามในการก่อให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย นับตั้งแต่ปีที่ยอดการสหประชาชาติประกาศให้ปี พ.ศ. 2504-2514 เป็นทศวรรษของ “การพัฒนา” จนถึงปี พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีที่สิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 โดยจะตั้งต้นจากการพิจารณาแนวคิดความมั่นคงมนุษย์ซึ่งปรากฏชัดเจนในรายงานของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ 1994 (พ.ศ. 2537) รวมทั้งการให้ความหมายต่อคำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” โดยสำนักต่าง ๆ เพื่อที่จะให้เห็นภาพขอบเขตการให้ความหมายต่อ แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ ก่อนที่นำเสนอกรณีตัวอย่างตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย ซึ่งนำเสนอโดยสำนักต่าง ๆ เนื้อหาในส่วนต่อไปปรากฏตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ความมั่นคงของมนุษย์ : ความหมายและความพยายามในการช่วงชิงการนิยามโดยกลุ่มต่าง ๆ
2. กรอบการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์จากข้อเสนอของ Sabina Alkire และ David Baldwin
3. การก่อกำเนิดของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์
4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์
5. ความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย: พิจารณาจากมุมมองของรัฐ และ ประชาชน และองค์ประมุขแห่งรัฐ
6. ข้อเสนอเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของไทย
7. ตัวอย่างของตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์

ความมั่นคงของมนุษย์ : ความหมายและความพยายามในการช่วงชิงการนิยาม

การให้ความหมายต่อ “ความมั่นคงของมนุษย์” เพื่อที่จะนำไปสู่การกำหนดตัวชี้วัด และ นโยบายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ควรที่จะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า ความมั่นคงของมนุษย์คืออะไร? และอย่างไรจึงเรียกว่ามนุษย์มีความมั่นคง? ต่อประเด็นคำถาม

2 ประการนี้ มีผู้ให้คำจำกัดความไว้เป็นจำนวนมาก อันบ่งชี้ถึงความเลื่อนไหลของความหมาย ตลอดจนองค์ประกอบที่หลากหลายของความมั่นคงของมนุษย์ ดังที่ King and Murray (2000) เสนอไว้ว่า

“เมื่อสอบถามนักการเมือง และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายต่างประเทศในหลายประเทศ ก็ได้คำตอบว่า นโยบายต่างประเทศของเขาเหล่านั้นล้วนอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ ทุกคนตระหนักว่ายังไม่มีคำจำกัดความที่เป็นหนึ่งเดียว ทั้งยังมีคำถามเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ และ การพัฒนามนุษย์ และจุดเน้นของการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจน รวมทั้งที่จะส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศของประเทศเหล่านั้น” (King and Murray, 2000, p. 6 อ้างถึงใน Alkire, 2002)

เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำความเข้าใจในแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เพื่อสร้างตัวชี้วัดที่เหมาะสมจึงควรพิจารณาความหมายที่นำเสนอโดยสำนักต่าง ๆ เพื่อที่จะได้ภาพความครอบคลุมของความหมายของแนวคิดนี้ การประมวลการให้ความหมายต่อคำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” ตั้งแต่ปี 1994 เป็นต้นมา พบว่ามีการให้ความหมายโดยหน่วยงานระดับโลกคือ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสหประชาชาติ หน่วยงานระดับประเทศ และนักวิชาการในประเทศต่าง ๆ คำจำกัดความนี้จำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มองค์การสหประชาชาติ ประกอบด้วยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) อันเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิด เลขานุการสหประชาชาติ (นายโคฟี อันนัน) ข้าหลวงใหญ่สำนักงานผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (นางซาดาโกะ โอซากะ) และมหาวิทยาลัยสหประชาชาติ
 2. กลุ่มรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ที่สำคัญคือรัฐบาลแคนาดา รัฐบาลญี่ปุ่น และเครือข่ายความมั่นคงของมนุษย์ 13 ชาติ ซึ่งประเทศไทยเป็นสมาชิกอยู่ด้วย
 3. กลุ่มนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน
- ดังรายละเอียดดังนี้

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP)

ในรายงาน “การพัฒนามนุษย์ ปี 1994” (Human Development Report 1994) ซึ่งจัดทำโดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ถูกเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดการพัฒนามนุษย์ ซึ่ง Mahbub ul Haq นักเศรษฐศาสตร์พัฒนาชาวปากีสถานในโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ทั้งนี้เป้าหมายหลักของ “ความมั่นคงของมนุษย์” คือ “อิสรภาพจากความขาดแคลนและอิสรภาพจากความกลัว” แม้ว่าในความเป็นจริง คำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” ปรากฏก่อนหน้าปี 1994 กว่าครึ่งศตวรรษ และอิสรภาพทั้ง 2 ประการนี้เป็นประเด็นสำคัญของการดำเนินงานของสหประชาชาติ ดังปรากฏในรายงานของ

รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาที่เสนอต่อรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เกี่ยวกับการประชุมที่เมืองซานฟรานซิสโก (San Francisco Conference) ในปี 1945 อันเป็นการประชุมที่นำไปสู่การจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ ดังนี้

“การต่อสู้เพื่อสันติภาพเป็นการต่อสู้ใน 2 แนวรบ แนวรบด้านหนึ่งคือการเอาชนะความหวาดกลัว แนวรบด้านที่สองคือแนวรบด้านเศรษฐกิจและสังคม อันหมายถึงการเอาชนะความขาดแคลน ชัยชนะในสองแนวรบนี้เท่านั้นที่จะประกันสันติภาพได้อย่างยั่งยืน สงครามจะไม่มีวันหมดไปจากโลก หากชายและหญิงอันเป็นพลเมืองของโลกขาดความมั่นคงในชีวิต และ การทำงาน” (UNDP, 1994, p. 3)

โดยนัยนี้ คำว่า “อิสรภาพจากความกลัว” หมายถึงความปลอดภัยจากความรุนแรงในด้านต่าง ๆ ส่วน “อิสรภาพจากความขาดแคลน” จึงหมายถึงความปลอดภัยจากความยากจน และแม้ว่าแนวความคิดนี้ปรากฏชัดเจนอีกครั้งในช่วงเวลาทศวรรษต่อมา เมื่อรายงานการพัฒนามนุษย์ฉบับปี 1994 ถูกกำหนดอย่างชัดเจนให้เป็น “วาระ” (Agenda) สำหรับการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาสังคมที่กรุงโคเปนเฮเกนในปี 1995 ซึ่งวาระหนึ่งของการประชุมคือ การพิจารณาเรื่อง “เงินปันผลสันติภาพ” หรือ Peace Dividend อันหมายถึงการจัดสรรงบประมาณที่เคยจัดไว้เพื่อการทำสงครามไปใช้ในโครงการอื่น ๆ หลังจากสงครามสงบ

วาระดังกล่าวเป็นผลให้รายงานฉบับนี้เจาะจงให้ความสำคัญต่อประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ในมุมมอง “ใหม่” ดังปรากฏในรายงานว่า “ความมั่นคงของมนุษย์คือการที่เด็กคนหนึ่งต้องไม่เสียชีวิตลง โรคภัยไข้เจ็บไม่แพร่กระจาย ไม่มีการเลิกจ้างทำงาน ไม่มีความตึงเครียดด้านชาติพันธุ์ที่จะนำไปสู่ความรุนแรง ประชาชนที่มีความเห็นไม่ตรงกับรัฐบาลต้องไม่ถูกจองจำ ความมั่นคงของมนุษย์ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการใช้อาวุธ แต่ให้ความสำคัญต่อมนุษย์และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์”

“ความมั่นคง” ในที่นี้จึงหมายถึงการที่ประชาชนมีความปลอดภัยจากภัยคุกคามด้านความหิวโหย ความเจ็บป่วย อาชญากรรม และ การกดขี่ข่มเหง และยังหมายถึงการได้รับการปกป้องจากการหยุดชะงักที่ไม่พึงประสงค์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นในชีวิตส่วนตัว ชีวิตการทำงาน ในชุมชน หรือ ในสภาพแวดล้อม เพราะ สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ ความไม่มั่นคงมาจากความวิตกกังวลในเรื่องชีวิตประจำวันมากกว่าที่จะมาจากเหตุการณ์อันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก ความไม่มั่นคงเหล่านี้ครอบคลุมทั้งความรุนแรง และความขาดแคลนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของบุคคล

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเห็นได้ว่า ประเด็นความมั่นคงที่มีความสำคัญสำหรับประชาชนทั่วไป คือความมั่นคงในงาน ความมั่นคงในรายได้ ความมั่นคงในสุขภาพ ความมั่นคงในสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงจากอาชญากรรม ประเด็นความมั่นคงเหล่านี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญสำหรับคน

ทั้งโลก ไม่ว่าจะมาจากประเทศยากจนหรือร่ำรวย ในขณะเดียวกันประเด็นความไม่มั่นคงอื่น ๆ ที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่า เช่น ทุพภิกขภัย ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ การเสื่อมสลายของสังคม (Social disintegration) การก่อการร้าย มลภาวะ การค้ายาเสพติดที่เกิดขึ้น ก็ไม่ได้เป็นปัญหาของประเทศใดประเทศหนึ่งอีกต่อไป และไม่ได้ถูกจำกัดด้วยพรมแดนระหว่างชาติอีกด้วย ทั้งการแก้ไขปัญหาด้านความไม่มั่นคงเหล่านี้ไม่ได้สามารถกระทำโดยการให้ความช่วยเหลือเป็นครั้งคราว ซึ่งเป็นการบรรเทาปัญหาในระยะสั้นเท่านั้น แต่จะต้องกระทำผ่านการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เกี่ยวข้องกับสองด้านคือ ความปลอดภัยจากภาวะคุกคามอย่างต่อเนื่อง เช่น ความหิวโหย ความเจ็บป่วย และการข่มเหงรังแก ด้านที่สองคือการได้รับการป้องกันจากภาวะการฉกฉวยอำนาจในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นแนวคิดที่เน้นย้ำว่า ประชาชนต้องสามารถที่จะดูแลตนเอง ประชาชนสามารถที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่สำคัญของตน และสามารถเลี้ยงชีพตนเองได้ แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์จึงเป็นแนวคิดเชิงบูรณาการ

จากกรอบแนวคิดข้างต้น โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติเสนอว่า ความมั่นคงของมนุษย์ควรได้รับการพิจารณาในกรอบ 4 ประการคือ (UNDP, 1994, p. 22)

1. ความมั่นคงของมนุษย์เป็นประเด็นสากล (Universal) คือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในทุกประเทศ ไม่ว่าจะประเทศที่ร่ำรวยหรือยากจน
2. องค์ประกอบความมั่นคงของมนุษย์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน (Interdependent)
3. การป้องกันมิให้เกิดความเสี่ยงต่อความมั่นคงของมนุษย์ย่อมดีกว่าการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาแล้ว
4. จุดเน้นเรื่องความมั่นคงของมนุษย์คือการตอบคำถามสำคัญที่ว่า มนุษย์จะอยู่อย่างไรในสังคม? และเท่าที่เป็นอยู่ มนุษย์มีอิสระแค่ไหนที่จะตัดสินใจเลือกเพื่อที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง? มนุษย์มีโอกาสเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมหรือไม่? ซึ่งทั้งหมดนี้เชื่อมโยงกับการสร้างโอกาสและทางเลือกให้แก่มนุษย์ และท้ายสุดมนุษย์ควรมีชีวิตอยู่ท่ามกลางสันติภาพไม่ใช่ความขัดแย้ง

นัยของประเด็นทั้งสี่ประการข้างต้นก็คือ การพยายามสร้างการยอมรับว่ามนุษย์ทุกคนต้องการความมั่นคง คือต้องการมีชีวิตโดยปราศจากจาก “ความขาดแคลน” และ “ความหวาดกลัว” โดยเฉพาะภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่โลกถูกย่อลงให้เป็น Global Village ภัยคุกคามต่อมนุษย์ในประเทศหนึ่งย่อมส่งผลถึงประชาชนในประเทศอื่น ๆ ด้วย และหากพิจารณาประเด็นเหล่านี้เชื่อมโยงเข้ากับกรอบแนวคิดการพัฒนาซึ่งสหประชาชาติให้การสนับสนุนมาอย่างต่อเนื่อง ก็เท่ากับเป็นการเสนอว่าการพัฒนาใด ๆ ต้องให้ความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ และ

ที่สำคัญการป้องกันมิให้เกิดภาวะที่คุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ ย่อมจะดีกว่าการเข้ามาแก้ไขเมื่อปัญหาความมั่นคงของมนุษย์เกิดขึ้นแล้ว

เมื่อแรกปรากฏในรายงานการพัฒนามนุษย์ในปี พ.ศ. 2537 แนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” ของ UNDP เสนอแนวคิดกว้าง ๆ ว่า มนุษย์ควรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาต้องคำนึงถึง “มนุษย์” และ “ความมั่นคงของมนุษย์” เป็นสำคัญ โดยเป้าหมายเบื้องต้นสองประการของการพัฒนาคือ มนุษย์ต้องปลอดจากความกลัว (Freedom from fear) และ มนุษย์ต้องปลอดจากความขาดแคลน (Freedom from want) ประเด็นสำคัญในรายงานฉบับนี้คือการสร้างคำนิยามของคำว่า “ความมั่นคง” ใหม่ จากจุดเน้นในด้านความมั่นคงของชาติ ซึ่งมักให้ความสำคัญต่อดินแดนและความเป็นรัฐ มาสู่ความมั่นคงในด้านต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การให้ความสนใจต่อการสร้างความหมายใหม่ของความมั่นคงของมนุษย์ เป็นผลจากปัจจัยหลายประการ กล่าวคือ (UNDP, 1994, p. 3)

- การใช้ภัยด้านการทหารของประเทศต่าง ๆ ลดลง
- ประเทศส่วนใหญ่ในโลกหลุดพ้นจากการปกครองในระบอบเผด็จการ ประชากรระหว่างครึ่งหนึ่งถึงกว่าสามในสี่อยู่ในสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย
- การเพิ่มขึ้นของประชากรโลก อันส่งผลคุกคามต่อทรัพยากรที่ไม่สามารถทดแทนได้ และยังส่งผลถึงความยากจนในระดับโลก การเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อมในประเทศกำลังพัฒนา
- กว่าร้อยละ 20 ของประชากรโลกมีชีวิตรอยุ่ท่ามกลางความอดอยาก ขณะที่ประชากรในหลายประเทศมีชีวิตรอยุ่อย่างฟุ่มเฟือย
- การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ อันเป็นผลจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ความยากจน และนโยบายของประเทศอุตสาหกรรม
- ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกไม่ว่ายากจนหรือร่ำรวยตกอยู่ในสภาพสังคมที่มีโครงข่ายทางสังคม (Social fabrics) อ่อนแอ อัตราอาชญากรรมสูงขึ้น ความมั่นคงส่วนบุคคลถูกรุกราน ปัญหาเสพติดที่แผ่ขยายไปทั่ว และ ประชาชนมีชีวิตรอยุ่ที่โดดเดี่ยวมากขึ้น
- ภาวะคุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ไม่ใช่ปัญหาส่วนบุคคล ท้องถิ่น หรือระดับชาติ อีกต่อไป แต่กลายเป็นปัญหาระดับโลก ดังปรากฏตัวอย่างปัญหาโรคเอดส์ การก่อการร้าย ปัญหามลภาวะ และการใช้อาวุธนิวเคลียร์
- ประชาชาติจำนวนมากอยู่ในภาวะล่มสลาย (Disintegrate) โดยภาวะคุกคามปรากฏในรูปของ การขัดแย้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา การเมือง

ภาวะการคุกคามดังกล่าวส่งผลให้ประชาชาติต้องให้ความหมายใหม่ต่อ “ความมั่นคงของมนุษย์” เพื่อที่จะสามารถเผชิญกับความท้าทายในอนาคต ความมั่นคงในความหมายนี้จึง

เป็นความมั่นคงที่มีลักษณะเป็นลำดับขั้น คือ เป็นความมั่นคงในระดับโลก ระดับประเทศ ระดับท้องถิ่น ระดับครอบครัว และ ระดับบุคคล ซึ่งล้วนแล้วแต่มุ่งไปที่เป้าหมายสำคัญคือ การที่ประชาชนทุกคนมีชีวิตโดยปราศจากความกลัว และ ความขาดแคลน และความมั่นคงในระดับต่าง ๆ นี้มีความเชื่อมโยงถึงกัน

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติจำแนกองค์ประกอบของความมั่นคงของมนุษย์ออกเป็น 7 องค์ประกอบ ซึ่งครอบคลุมประเด็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อาหาร สุขภาพ สิ่งแวดล้อม ความมั่นคงส่วนบุคคล ชุมชน และการเมือง (UNDP, 1994, pp. 22-38) ดังนี้

1. **ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ** (Economic security) หมายถึง ประชาชนมีรายได้พอเพียง แก่การยังชีพ และมีหลักประกันการมีงานทำ หรือ มีรายได้จากการประกันสังคม ซึ่งควรเป็นทางเลือกสุดท้าย และเป็นความมั่นคงในด้านที่มีความเสี่ยงมากขึ้น เนื่องจากความมั่นคงในการจ้างงานเริ่มลดลง ประชาชนจำนวนมากหันเข้าสู่การทำงานในเศรษฐกิจนอภาคทางการ และการประกอบอาชีพอิสระ อันเป็นผลให้การประกันสังคม เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงพื้นฐานมีความสำคัญมากขึ้น

2. **ความมั่นคงทางด้านอาหาร** (Food security) หมายถึง ประชาชนสามารถมีอาหารเลี้ยงชีวิตได้อย่างเพียงพอจากรายได้ที่เกิดขึ้น หรือจากทรัพย์สินที่มีอยู่

3. **ความมั่นคงทางด้านสุขภาพ** (Health security) หมายถึง ประชาชนมีสุขภาพดี ปลอดภัยจากโรคติดต่อต่าง ๆ และความเจ็บไข้ได้ป่วยอื่น ๆ รวมถึงความสามารถในการเข้าถึงบริการด้านการรักษาพยาบาล ความไม่มั่นคงด้านสุขภาพพบว่ามีมาจากภาวะทุพโภชนาการ และ สภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย ผู้หญิงจำนวนมากตกอยู่ในความเสี่ยงจากการคลอดบุตร

4. **ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม** (Environmental security) ความสมบูรณ์ของทรัพยากรบนแผ่นดิน ในอากาศและแหล่งน้ำ อันทำให้มนุษย์สามารถสร้างถิ่นฐานอยู่ได้

5. **ความมั่นคงส่วนบุคคล** (Personal security) หมายถึง ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปลอดภัยจากอาชญากรรมและความรุนแรงต่าง ๆ เช่น สงคราม ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ การฆ่าตัวตาย และ การใช้ยาเสพติด อุบัติเหตุจากการจราจร อุบัติภัยจากการทำงาน และความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงและเด็ก ซึ่งเป็นกลุ่มที่อ่อนแอกว่า

6. **ความมั่นคงของชุมชน** (Communities security) หมายถึง ความมีเกียรติและศักดิ์ศรีในวัฒนธรรมของชุมชนที่ประชาชนอาศัยอยู่ มีสันติภาพสงบสุขภายในชุมชน และระหว่างชุมชนใกล้เคียง

7. **ความมั่นคงทางการเมือง** (Political security) หมายถึง การมีสิทธิและความเสมอภาค ตลอดจนได้รับการคุ้มครองสิทธิทางการเมือง

ในท้ายที่สุดรายงานฉบับนี้ให้คำจำกัดความความมั่นคงของมนุษย์ว่า หมายถึง

1. ความปลอดภัยจากภัยคุกคาม เช่น ความหิวโหย โรคภัยไข้เจ็บ และการถูกข่มเหงรังแก

2. การได้รับการป้องกันจากความชะงักงันในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นในการทำงาน ในชีวิตส่วนตัว และ ในชุมชนของตน

รายงานฉบับนี้ยังเสนอตัวอย่างภัยคุกคามความมั่นคงของมนุษย์ดังนี้

ตารางที่ 2.1 ภัยคุกคามความมั่นคงของมนุษย์ในทัศนะของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ

องค์ประกอบความมั่นคงมนุษย์	ภัยคุกคามในประเทศ	ภัยคุกคามระหว่างประเทศ
ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ	■ ไม่มีงานทำ ■ งานที่ทำเป็นงานชั่วคราว ■ รัฐไม่มีตาข่ายการคุ้มครองทางสังคม (Social safety nets)	■ ความไม่เท่าเทียมของรายได้ระหว่างประเทศ ■ การอพยพระหว่างประเทศ
ความมั่นคงทางด้านอาหาร	■ ขาดโอกาสการเข้าถึงแหล่งอาหาร ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการเข้าไม่ถึงแหล่งทุน การไม่มีรายได้ที่แน่นอน	
ความมั่นคงทางด้านสุขภาพ	■ อัตราการเจ็บป่วยจากโรคติดต่อ เช่น โรคพยาธิ โรคมาเลเรีย ■ การขาดน้ำสะอาด ■ ขาดบริการสาธารณสุข	
ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม	■ การขาดแคลนน้ำ ■ มลพิษด้านต่างๆ ■ ที่ดินทำกินลดลง ■ การทำลายป่า ■ ภัยธรรมชาติ ■ ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกิน	■ การลดลงของทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไปเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ■ สิ่งแวดล้อมเสื่อมสลายเนื่องจากการทำลายป่า

องค์ประกอบ ความมั่นคงมนุษย์	ภัยคุกคามในประเทศ	ภัยคุกคามระหว่างประเทศ
ความมั่นคงส่วนบุคคล	- การเกิดอาชญากรรมรุนแรง - การค้ายาเสพติด - ความรุนแรงต่อเด็กและสตรี	การค้ายาเสพติดข้ามชาติ
ความมั่นคงของชุมชน	- การล่มสลายของครอบครัว - การล่มสลายของวัฒนธรรม - กีดกันชนกลุ่มน้อย - การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์	
ความมั่นคงทางการเมือง	- การกดขี่ข่มเหงจากรัฐ - การละเมิดสิทธิมนุษยชน	การก่อการร้ายข้ามชาติ

ที่มา: UNDP, 1994 (อ้างถึงใน นิพนธ์ พัวพงศกร, 2546, น. 14)

หลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญในเอเชียในปี 2540 อันส่งผลกระทบไปทั่วโลก ประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ได้รับการเน้นย้ำอีกครั้งในรายงาน “การพัฒนามนุษย์ ปี 1999” แต่ปรากฏในแง่มุมตรงกันข้ามคือ จากมุมมองของการเป็น “ภัยคุกคาม” ในด้านต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ หรือ “ความไม่มั่นคงของมนุษย์” 7 ประการ อันได้แก่ (UNDP, 1999)

1. ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ อาชีพและรายได้ (Economic insecurity)
2. ความไม่มั่นคงทางอาหาร (Food insecurity)
3. ความไม่มั่นคงทางสุขภาพ (Health insecurity)
4. ความไม่มั่นคงส่วนบุคคล เช่น การต้องเผชิญกับอาชญากรรม การค้ายาเสพติด

และการค้ามนุษย์ (Personal insecurity)

5. ความไม่มั่นคงทางสิ่งแวดล้อม (Environmental insecurity)
6. ความไม่มั่นคงทางชุมชนและวัฒนธรรม (Community and cultural insecurity)
7. ความไม่มั่นคงทางการเมือง (Political insecurity)

รายงานฉบับนี้เสนอตัวชี้วัดความไม่มั่นคงเหล่านี้ไว้ด้วยดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ตัวชี้วัดความไม่มั่นคงในทัศนะของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ
ในปี 1999

ประเด็นความไม่มั่นคง	ตัวชี้วัด
ความไม่มั่นคงทางอาหาร	ค่าร้อยละของแคลอรีที่ได้รับต่อวันเมื่อเปรียบเทียบกับความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ดัชนีการผลิตอาหารต่อหน่วยประชากร แนวโน้มของการพึ่งพิงหรือนำเข้าอาหาร
ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ อาชีพและรายได้	สัดส่วนการขาดงาน การลดลงของรายได้ประชาชาติที่แท้จริง (real national income) การลดลงของค่าจ้างที่แท้จริง การเพิ่มขึ้นของอัตราเงินเฟ้อ ความแตกต่างทางรายได้ระหว่างประชาชน
การละเมิดสิทธิมนุษยชน	การต้องขังอันมีสาเหตุทางการเมือง การหายสาบสูญของบุคคล การแทรกแซงสื่อมวลชน
ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ และศาสนา	สัดส่วนของประชาชนที่เกี่ยวข้อง จำนวนผู้เสียชีวิต
การใช้จ่ายทางการทหาร	สัดส่วนของค่าใช้จ่ายทางการทหารเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายด้าน การศึกษาและสาธารณสุข
ความไม่เท่าเทียมกัน	ความแตกต่างของดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ (HDI Index) ระหว่าง ประชากรกลุ่มต่างๆ

ที่มา: UNDP, 1999

ความครอบคลุมที่กว้างขวางของประเด็นต่าง ๆ ข้างต้น รวมทั้งการจำแนกประเด็นความ (ไม่) มั่นคงของมนุษย์ออกเป็น 7 ด้านข้างต้น ทำให้แนวคิดนี้ถูกวิจารณ์ว่าขาดความชัดเจน และ กว้างขวางเกินกว่าที่จะนำไปสู่มาตรการเชิงปฏิบัติได้ และยังเป็นอุดมคติเกินไปด้วย ในหลายกรณีก็ยังไม่ชัดเจนระหว่างแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์และแนวคิดการพัฒนา มนุษย์ ซึ่งหากความมั่นคงของมนุษย์จะเป็นแนวปฏิบัติต่อไป ก็ควรมีความชัดเจนมากกว่านี้ (Alkire, 2002, p. 14) แต่อาจกล่าวได้ว่าประเด็นสำคัญเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ในรายงานฉบับนี้มีสองประการ ประการแรกคือจุดเน้นร่วมในเรื่องอิสรภาพจากความกลัวและอิสรภาพจากความขาดแคลน ประการที่สองคือจุดเน้นในเรื่องความเป็นสากล ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่าง

องค์ประกอบต่าง ๆ การให้ความสำคัญต่อการป้องกันมากกว่าการแก้ไข และการให้ความสำคัญต่อมนุษย์

การสืบค้นการให้ความหมายต่อความ (ไม่) มั่นคงของมนุษย์นอกเหนือไปจากความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ที่ปรากฏในรายงานการพัฒนามนุษย์ ปี 1994 พบว่ายังมีการให้ความหมายแนวคิดนี้โดยหน่วยงานและบุคคลจำนวนหนึ่ง ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับสหประชาชาติ ความหมายซึ่งล้นแล้วแต่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์เหล่านี้สะท้อนความพยายามในการช่วงชิงการให้ความหมายต่อแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ในช่วงปี 1994-2002 (พ.ศ. 2537-2545) ซึ่งเป็นช่วงต้นของการนำเสนอแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ และมีผู้ให้คำนิยามไว้จำนวนหนึ่ง ส่วนหนึ่งเป็นผลจากความไม่ชัดเจนของคำนิยามที่เสนอโดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ดังได้กล่าวแล้ว

หากพิจารณาว่าการให้คำนิยามหรือความหมายต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความสำคัญเนื่องจากการให้คำนิยาม คือ เรื่องของการสถาปนาระบบ “ความรู้” (Foucault, 1980) อันนำไปสู่ปฏิบัติการต่าง ๆ ที่จะตามมาอันเป็นผลจากคำนิยามนั้น ๆ ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะพิจารณาความพยายามในการช่วงชิงการนิยาม “ความมั่นคงของมนุษย์” ที่นอกเหนือไปจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ โดยคำนิยามเหล่านี้เสนอโดยบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสหประชาชาติ คือ เลขาธิการและรองเลขาธิการสหประชาชาติ และอดีตข้าหลวงใหญ่แห่งสหประชาชาติด้านผู้ลี้ภัย หน่วยงานที่สำคัญคือ คณะกรรมการความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งมีประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้นำสำคัญ และเครือข่ายความมั่นคงของมนุษย์ หรือ Human Security Network ซึ่งมีแคนาดาและนอร์เวย์ เป็นผู้นำสำคัญ (ประเทศไทยเป็นสมาชิกในกลุ่มนี้ด้วย) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งให้ความหมายไว้ด้วยเช่นกันดังที่ปรากฏในเว็บไซต์ (<http://www.globalgrn.org/featured/list_definitions.pdf>) การนำเสนอคำนิยามเหล่านี้จะนำเสนอตามที่มาของบุคคลหรือหน่วยงานที่ให้ความหมาย โดยเริ่มต้นจากหน่วยงานของสหประชาชาติ

การให้ความหมายความมั่นคงของมนุษย์จากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสหประชาชาติ

ความชัดเจน และการเน้นย้ำต่อประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ที่นอกเหนือไปจากความมั่นคงด้านการทหารมีความชัดเจนอย่างยิ่ง จากการให้ความหมายของ Kofi Annan เลขาธิการสหประชาชาติ ซึ่งแถลงในปี 2000 และ 2001 และการให้ความหมายของเจ้าหน้าที่สำคัญของสหประชาชาติ ดังกล่าวยังที่ 2.1

(<http://www.globalgrn.org/featured/list_definitions.pdf>)

กล่องที่ 2.1 แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ของบุคคลต่างๆ

Kofi Annan เลขาธิการสหประชาชาติ

“ท่ามกลางความขัดแย้งเหล่านี้ ความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแนวคิดความมั่นคงได้บังเกิดขึ้น “ความมั่นคง” ซึ่งครั้งหนึ่งคือ การป้องกันอาณาเขตจากการรุกรานภายนอก ได้กลายเป็นคำที่หลอมรวมเรื่องการปกป้องคุ้มครองชุมชน และประชาชนจากความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายใน ความจำเป็นที่ต้องมีแนวคิดที่มุ่งให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ยังได้รับการตอกย้ำจากอันตรายของอาวุธที่มีอำนาจการทำลายล้างสูงที่มีต่อมนุษย์ เช่น อาวุธนิวเคลียร์ คำว่า “ความมั่นคง” จึงแสดงถึงภัยของขอบเขต และ วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน”

(<<http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm>> 08/22/01)

“เราจำเป็นต้องเปิดมุมมองให้กว้างขึ้นต่อคำจำกัดความหรือความหมายของคำว่า สันติภาพและความมั่นคง ‘สันติภาพ’ มีความหมายมากกว่าการไม่มีสงคราม ส่วน ‘ความมั่นคงของมนุษย์’ มีความหมายมากกว่าประเด็นทางการทหาร เพราะ ‘ความมั่นคงของมนุษย์’ ต้องหมายรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ, ความมั่นคงทางสังคม, การปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม, การพัฒนาประชาธิปไตย, การปลดอาวุธ, การเคารพสิทธิมนุษยชนและ หลักแห่งนิติธรรม”

(<<http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html>>)

“ข้อท้าทายต่างๆ ที่เราเผชิญอยู่ยังสะท้อนความเห็นพ้องร่วมกันว่าความมั่นคงโดยรวมนั้นไม่สามารถมีความหมายแคบๆ เพียงการปลอดจากการใช้กำลังทางอาวุธเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้กำลังระหว่างรัฐ หรือ ระหว่างประชาชนในรัฐเดียวกันก็ตาม ภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง, การที่พลเรือนจำนวนมากต้องพลัดถิ่นอาศัย, การก่อการร้ายข้ามชาติ, การแพร่ระบาดของโรคร้ายแรงเช่น AIDS, การค้ายาเสพติด และการค้าอาวุธ รวมทั้งความหายนะของสิ่งแวดล้อม ล้วนแล้วแต่เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงของมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งหมดนี้เท่ากับเป็นการบังคับให้เราต้องแสวงหาแนวทางการทำงานที่ครอบคลุมภัยคุกคามทั้งหมดนี้”

(<<http://www.un.org/documents/sg/report00/a551e.pdf>> 08/27/01)

“ท่ามกลางความขัดแย้งเหล่านี้ ความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับแนวคิดความมั่นคงได้บังเกิดขึ้น “ความมั่นคง” ซึ่งครั้งหนึ่งคือ การป้องกันอาณาเขตจากการรุกรานภายนอก ได้กลายเป็นคำที่หลอมรวมเรื่องการปกป้องคุ้มครองชุมชน และประชาชนจากความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายใน ความจำเป็นที่ต้องมีแนวคิดที่มุ่งให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ยังได้รับการตอกย้ำจากอันตรายของอาวุธที่มีอำนาจการทำลายล้างสูงที่มีต่อมนุษย์ เช่น อาวุธนิวเคลียร์ คำว่า “ความมั่นคง” จึงแสดงถึงภัยของขอบเขต และ วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน”

(<<http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm>> 08/22/01)

“เราจำเป็นต้องเปิดมุมมองให้กว้างขึ้นต่อคำจำกัดความหรือความหมายของคำว่า สันติภาพและความมั่นคง ‘สันติภาพ’ มีความหมายมากกว่าการไม่มีสงคราม ส่วน ‘ความมั่นคงของมนุษย์’ มีความหมายมากกว่าประเด็นทางการทหาร เพราะ ‘ความมั่นคงของมนุษย์’ ต้องหมายรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ, ความมั่นคงทางสังคม, การปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อม, การพัฒนาประชาธิปไตย, การปลดอาวุธ, การเคารพสิทธิมนุษยชนและ หลักแห่ง นิติธรรม”

(<<http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html>>)

“ข้อท้าทายต่างๆ ที่เราเผชิญอยู่ยังสะท้อนความเห็นพ้องร่วมกันว่าความมั่นคงโดยรวมนั้นไม่สามารถมีความหมายแคบๆ เพียงการปลอดจากการใช้กำลังทางอาวุธเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้กำลังระหว่างรัฐ หรือ ระหว่างประชาชนในรัฐเดียวกันก็ตาม ภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง, การที่พลเรือนจำนวนมากต้องพลัดถิ่นอาศัย, การก่อการร้ายข้ามชาติ, การแพร่ระบาดของโรคร้ายแรงเช่น AIDS, การค้ายาเสพติด และการค้าอาวุธ รวมทั้งความหายนะของสิ่งแวดล้อม ล้วนแล้วแต่เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงของมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งหมดนี้เท่ากับเป็นการบังคับให้เราต้องแสวงหาแนวทางการทำงานที่ครอบคลุมภัยคุกคามทั้งหมดนี้”

(<<http://www.un.org/documents/sg/report00/a551e.pdf>> 08/27/01)

“ความมั่นคงของมนุษย์ในความหมายที่กว้างขวางที่สุด ต้องมีความหมายมากกว่าการไม่มีความขัดแย้งที่รุนแรง และต้องรวมถึงสิทธิมนุษยชน ธรรมชาติ การเข้าถึงการศึกษาและการสาธารณสุข และยังหมายถึง การประกันว่ามนุษย์ทุกคนมีโอกาสและทางเลือกที่จะบรรลุศักยภาพของตน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์จึงหมายถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน , การสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ และ การป้องกันความขัดแย้ง อิสรภาพจากความขาดแคลน อิสรภาพจากความหวาดกลัว รวมทั้งอิสรภาพของมนุษย์รุ่นต่อไป ไปที่จะมีชีวิตในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สมบูรณ์ ทั้งหมดนี้คือองค์ประกอบของความมั่นคงของมนุษย์และความมั่นคงของชาติ”

(<<http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>> 08/27/01)

Louis Frechette รองเลขาธิการสหประชาชาติ

ให้ความหมายโดยเริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า ความมั่นคงของมนุษย์หมายถึงอะไร? และเสนอว่าคำตอบที่พื้นฐานที่สุดคือ “สิ่งที่มนุษย์ทุกคนทั่วโลก ไม่ว่าชายหรือหญิงล้วนต้องการ ซึ่งได้แก่: การมีอาหารพอเพียงสำหรับครอบครัว, การมีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม, การมีสุขภาพที่ดี, ลูกหลานได้รับการศึกษา, ได้รับความปกป้องคุ้มครองจากความรุนแรงทั้งที่เกิดจากมนุษย์และธรรมชาติ การมีรัฐที่ไม่กดขี่ข่มเหง แต่ปกครองด้วยความยินยอมเห็นชอบของประชาชน”

(<<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19991012.dsgsm70.doc.html>> 08/02/01)

Sadako Ogata อดีตข้าหลวงใหญ่แห่งสหประชาชาติด้านผู้ลี้ภัย

(United Nations High Commissioner for Refugees)

ซึ่งเสนอแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ในปี 1998 และ 1999 โดยอ้างอิงกับประเด็นด้านการเมืองและการทหาร ความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกประเทศ สันติภาพและความมั่นคงของประชาชนจากการรุกรานของรัฐ นอกเหนือไปจากการให้ความสำคัญต่อประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมด้วย โอกาตเสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์มีองค์ประกอบจำนวนมาก องค์ประกอบสำคัญประการแรก ได้แก่ การที่พลเมืองทุกคนสามารถมีชีวิตโดยสันติและมีความมั่นคงในดินแดนของตน อันหมายความว่า ทั้งรัฐและพลเมืองของรัฐมีความสามารถที่จะป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติและโดยปราศจากการใช้ความรุนแรง และเมื่อความขัดแย้งได้รับการแก้ไขแล้วยังสามารถสู่กระบวนการอยู่ร่วมกันโดยสมานฉันท์ องค์ประกอบประการที่สอง คือ การที่ประชาชนได้รับสิทธิและพันธกรณีทั้งที่พึงได้ต่างๆโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ อันได้แก่ สิทธิมนุษยชน สิทธิทางการเมือง สิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจ และสิทธิทางวัฒนธรรม ซึ่งพลเมืองทุกคนพึงได้รับจากรัฐ องค์ประกอบประการที่สาม ได้แก่ การเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Social inclusion) หรือการมีโอกาสเท่าเทียมกันในการเข้าถึงกระบวนการกำหนดนโยบายทางการเมือง สังคม และ เศรษฐกิจ รวมทั้งได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันจากนโยบายเหล่านี้ องค์ประกอบประการที่สี่ คือการสร้างหลักนิติธรรมและการสร้างกระบวนการยุติธรรมที่เป็นอิสระ ประชาชนทุกคนในรัฐควรมีสติและพันธกรณีต่างๆ เท่าเทียมกัน และอยู่ภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน องค์ประกอบเหล่านี้ซึ่งในความเป็นจริงเป็นองค์ประกอบที่ประชาชนต้องได้รับเท่าเทียมกันตามหลักนิติธรรมจะเป็นเครื่องป้องกันความเสี่ยงภัยซึ่งจะปรากฏในรูปของการเลือกปฏิบัติ การเอารัดเอาเปรียบ และ การกดขี่” (<<http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/27ap1998.htm>> 08/22/01)

“ภัยคุกคามต่อมนุษย์มีหลากหลาย นอกเหนือไปจากภัยคุกคามทางการเมืองและการทหาร ยังมีภัยคุกคามทางสังคม เศรษฐกิจ และ สิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงของมนุษย์ มีตั้งแต่การว่างกับระเบิด การขยายตัวของการใช้อาวุธขนาดเล็ก ไปจนถึงภัยคุกคามที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ เช่น การค้ายาเสพติด การแพร่ขยายของโรค AIDS และหากพิจารณาความไม่มั่นคงจากประเด็นผู้ลี้ภัย ก็จะได้เห็นว่าปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงในกรณีนี้เกิดจากการขาดกลไกทางการเมืองและความมั่นคงที่จะจัดการกับความขัดแย้ง”

(<<http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/990519.htm>>08/22/01)

ในปี 2002 หลังเหตุการณ์ก่อวินาศกรรมตึกเวิร์ลเทรดในสหรัฐอเมริกา โอกาตะ เสนอว่า แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ควรให้ความสำคัญต่อ 1) ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของความขัดแย้ง ผู้อพยพลี้ภัย ผู้ยากจนขั้นแค้น 2) กลุ่มที่ถูกกีดกันทางสังคม อันเป็นผลจากเชื้อชาติ และ วัฒนธรรม โอกาตะยังเสนอประเด็นสำคัญอันน่าจะถือได้ว่าเป็นแนวทางสำหรับกรอบการทำงาน ด้านความมั่นคงของมนุษย์นอกเหนือไปจากข้อเสนอ 4 ประการข้างต้นของโครงการพัฒนาแห่ง สหประชาชาติ กล่าวคือ การคุ้มครอง (Protection) และ การเสริมพลัง (Empowerment) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะสำหรับประชาชน ในระดับรากหญ้า

ข้อเสนอของซาดาโกะ โอกาตะและ โคฟี อันนัน ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจุดเน้น เรื่องความมั่นคงของมนุษย์ จากประเด็นความมั่นคงของรัฐ มาสู่ความมั่นคงของประชาชน ในรัฐ ในลักษณะนี้กรอบแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์จึงมีองค์ประกอบในด้าน “ความมั่นคงแห่งรัฐ” และ “การพัฒนา” ซึ่งเน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางเป็นสำคัญ จุดเน้นที่ต่างกันของแนวคิดนำไปสู่ การ “จัดตั้ง” สำนักสองสำนักที่มีบทบาทต่อการ “ช่วงชิง” ความหมายของ “ความมั่นคงของ มนุษย์” ดังจะได้กล่าวต่อไป

อาจกล่าวได้ว่า จุดที่มาบรรจบกันระหว่างความมั่นคงแห่งรัฐ และการพัฒนาที่เน้น ประชาชนเป็นศูนย์กลางนั้นมิได้เกิดขึ้นในทันที แต่เป็นการคลี่คลายของสถานการณ์ความมั่นคง ด้านการทหารระหว่างประเทศหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น ประกอบกับความเป็นจริงที่มี ความชัดเจนมากยิ่งขึ้นว่า “ภัย” ต่อความมั่นคงของมนุษย์หรือประชาชนของประเทศหนึ่ง ๆ นั้น มิได้มาจากการรุกรานด้านการทหาร หรือการกระทำความรุนแรงโดยตรงจากภายนอก แต่เป็นการ “คุกคาม” หรือ การกระทำความรุนแรง ต่อประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยรัฐนั่นเอง ในอีก ด้านหนึ่ง ภัยต่อความมั่นคงมนุษย์จากภายนอกรัฐนั้น มิใช่ภัยด้านการทหารอีกต่อไป แต่ กลายเป็นภัยคุกคามในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งเกิดได้ทั้งจาก ปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ และมีความเชื่อมโยงถึงกัน

คณะกรรมการความมั่นคงของมนุษย์ (The Commission on Human Security)

กรรมาธิการชุดนี้ตั้งขึ้นด้วยทุนสนับสนุนของรัฐบาลญี่ปุ่น และ เลขาธิการ สหประชาชาติ เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์เป็นการคุ้มครองแก่นแกนสำคัญของชีวิตมนุษย์ ในทิศทางที่เสริมสร้างอิสรภาพและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความมั่นคงของมนุษย์จึงหมายถึง การคุ้มครองเสรีภาพพื้นฐาน การปกป้องมนุษย์ให้พ้นจากภาวะการคุกคามที่รุนแรงและแผ่ขยาย เป็นวงกว้าง หมายถึงกระบวนการทำงานที่อ้างอิงและสร้างเสริมความเข้มแข็งและความไฝ่ฝัน

ของมนุษย์ และหมายถึงการสรรค์สร้างระบบการเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การทหาร และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการอยู่รอด วิถีชีวิต และศักดิ์ศรีของมนุษย์”

รัฐบาลญี่ปุ่นซึ่งมีบทบาทสำคัญในคณะกรรมการชุดนี้ยังคงรักษาความหมายที่กว้างของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ไว้ โดยถือว่าความมั่นคงของมนุษย์คือสถานะที่ปลอดภัยจากภัยคุกคามต่อมนุษย์ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องเสริมสร้างความพยายามในการจัดการกับภัยคุกคามเหล่านี้ ญี่ปุ่นไม่ได้จัดลำดับความสำคัญของการสร้างอิสรภาพจากความหวาดกลัว และความขาดแคลน แต่ถือว่าทั้งสองส่วนเป็นวัตถุประสงค์ร่วมของความมั่นคงของมนุษย์ ดังปรากฏว่ารัฐบาลญี่ปุ่นระบุดังถึงความมั่นคงของมนุษย์จากมุมมองของการเสริมสร้างความพยายามในการจัดการกับภัยคุกคามต่าง ๆ เช่น ความยากจน การเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม การจัดการกับปัญหายาเสพติด อาชญากรรมข้ามชาติ โรคติดต่อเช่น HIV/AIDS การไหลบ่าของผู้ลี้ภัย อันตรายจากภัยระเบิด และได้มีความริเริ่มนานาประการในเรื่องเหล่านี้

เครือข่ายความมั่นคงของมนุษย์

หลังการเสนอแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์โดย UNDP กลุ่มประเทศ 11 ประเทศ (รวมประเทศไทยด้วย) โดยการริเริ่มของประเทศแคนาดาและนอร์เวย์ ได้ให้คำนิยาม ของความมั่นคงของมนุษย์ว่าหมายถึงสภาพที่ประชาชนปลอดภัยจากความหวาดกลัวและความขาดแคลน และได้เสนอว่าแนวทางการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ต้องควบคู่ไปกับการพัฒนามนุษย์ (Human Development) ดังนี้

“โลกแห่งมนุษยธรรม ซึ่งประชาชนสามารถอาศัยอยู่อย่างมั่นคงและมีศักดิ์ศรี ปลอดภัยจากความยากจนและการสูญเสียความหวังยังมีความฝันของคนทั้งมวล ในโลกดังกล่าวนี้ บุคคลจะได้รับหลักประกันให้ปลอดภัยจากความหวาดกลัว และปลอดภัยจากความขาดแคลน รวมถึงได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมกันในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ก็คือ ความหวังที่สำคัญที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ ส่วนประกอบที่สำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ จึงหมายถึง การปลอดภัยจากการคุกคามต่อสิทธิ ต่อความสงบสุข และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน” (<http://www.globalgrn.org/featured/list_definitions.pdf>)

แคนาดาใช้แนวความคิดความมั่นคงของมนุษย์เป็นกรอบในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ นโยบายต่างประเทศของแคนาดามีจุดเน้นที่สันติภาพ ความมั่นคง การพัฒนา และความร่วมมือระหว่างประเทศมาตั้งแต่สมัยสงครามเย็น

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ของแคนาดามีจุดเน้นที่ อิสรภาพจากภัยคุกคามที่ชัดเจนต่อสิทธิของบุคคล ความปลอดภัยและการมีชีวิต อันจะนำไปสู่การให้

ความสำคัญต่อการปกป้องพลเรือน การป้องกันความขัดแย้ง ความปลอดภัยสาธารณะ การปกครอง (Governance) และ ความรับผิดชอบ (Accountability) รวมทั้งปฏิบัติการสนับสนุนสันติภาพ จุดเน้นของคานาดาจึงอยู่ที่ประเด็นอิสรภาพจากความหวาดกลัวมากกว่าอิสรภาพจากความขาดแคลนหรือประเด็นความยากจน ด้วยเหตุผลที่ว่า “การให้ความสำคัญต่อประเด็นอิสรภาพจากความหวาดกลัวจะทำให้แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์มีมูลค่าเพิ่มสูงสุด เนื่องจากประเด็นนี้สนับสนุน สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศซึ่งให้ความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติ สิทธิมนุษยชน และ การพัฒนามนุษย์”

จุดเน้นของคานาดาเป็นไปในทิศทางเดียวกับนอร์เวย์ ซึ่งให้ความสำคัญต่อการป้องกันความรุนแรงด้วยการควบคุมอาวุธขนาดเล็ก อาวุธเบา และปฏิบัติการด้านสันติภาพ

ในปี 1999 คานาดาเสนอหลักการ 6 ประการที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติ หลักการ 6 ประการนี้สามารถจำแนกได้เป็นหลักการพื้นฐาน 3 ประการ กล่าวคือ **ประการแรก** ชุมชนระหว่างประเทศอาจต้องพิจารณาใช้กำลัง รวมทั้งการคว่ำบาตรหากมีความจำเป็น **ประการที่สอง** นโยบายความมั่นคงของชาติอาจจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะให้ความสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายด้านความมั่นคงของมนุษย์ โดยนโยบายเหล่านี้ต้องให้ความสำคัญต่อการสนับสนุนการใช้บรรทัดฐานหรือมาตรการเชิงสถาบัน เช่น สิทธิมนุษยชน กฎหมายว่าด้วยมนุษยธรรมและผู้ลี้ภัย ซึ่งจะสร้างมาตรฐานแนวการปฏิบัติ รวมทั้งกลยุทธการพัฒนาซึ่งจะนำไปสู่การสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐหรือไม่ใช้รัฐ ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามบรรทัดฐานนั้น บรรทัดฐานเหล่านี้ประกอบด้วย การต่อต้านการใช้กับระเบิด อาวุธขนาดเล็ก เด็กที่ตกอยู่ในภาวะสงคราม การพิจารณาคดีในศาลระหว่างประเทศ การขูดรีดเด็ก ความปลอดภัยของผู้ปฏิบัติงานด้านมนุษยธรรม การป้องกันความขัดแย้ง องค์การอาชญากรรมข้ามชาติ และทรัพยากรสำหรับการพัฒนา รวมทั้งยังให้ความสำคัญต่อการดำเนินการด้านโครงสร้างเพื่อให้การประสานการทำงานภายในระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศเป็นไปได้ ซึ่งรวมถึงสหประชาชาติด้วย หลักการ**ประการที่สาม** คือ การก่อตั้งแนวร่วมระดับรัฐ องค์การระหว่างประเทศ และ องค์การพัฒนาเอกชนที่จะสนับสนุนการพัฒนาและสนับสนุนการทำให้เป็นไปตามบรรทัดฐาน

มีข้อสังเกตว่า ประเทศที่พัฒนาแล้ว มีจุดเน้นที่ความปลอดภัย หรือ Freedom from fear ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนา ประสงค์ให้เน้นสภาพที่ปลอดภัยจากความขาดแคลน หรือ Freedom from want ซึ่งก็คือความเป็นอยู่ที่ดี อันสะท้อนถึง “ภัยคุกคามความมั่นคงของมนุษย์” ที่แตกต่างกัน ระหว่างประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัญหา ด้านความไม่มั่นคงและไม่ปลอดภัยระหว่างประเทศ เช่นการก่อการร้าย มีความเชื่อมโยงกับปัญหาความยากจนและความขาดแคลน ข้อเสนอเรื่องความมั่นคงมนุษย์จึงเป็นข้อเสนอ

ที่ได้รับการตอบรับอย่างอบอุ่น เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงประเด็นเรื่องความมั่นคงด้านชายแดน เข้ากับความมั่นคงของปัจเจก ขณะเดียวกันก็พยายามพิจารณาสิ่งที่เป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ ในลักษณะที่เป็นองค์รวม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความพยายามในการให้ความหมายต่อแนวคิด ความมั่นคงของมนุษย์ที่สอดคล้องกับบริบทของประเทศต่าง ๆ นำไปสู่การให้ความหมาย และการตีความแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ในลักษณะที่แคบลง

การให้ความหมายโดยนักวิชาการและนักพัฒนา

นักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างหลากหลาย ดังที่สรุปไว้ในกล่องที่ 2.2 (<http://www.globalgrn.org/featured/list_definitions.pdf>)

กล่องที่ 2.2 ทัศนะด้านความมั่นคงของมนุษย์จากมุมมองของนักวิชาการ

Hans Van Ginkel อธิการบดีมหาวิทยาลัยแห่งสหประชาชาติ (United Nations University) และ Edward Newman

“ในมุมมองเชิงนโยบาย ความมั่นคงของมนุษย์เป็นความมั่นคงในเชิงบูรณาการ ยั่งยืน และครอบคลุม โดยเป็น ภาวะความปลอดภัยจากความกลัว, ความขัดแย้ง, ความไม่รู้ (Ignorance), ความยากจน, ความขาดแคลนด้านสังคมและ วัฒนธรรม, ความหิวโหย” (Ginkel, and Newman 2000: 79)

Ramesh Thakur มหาวิทยาลัยแห่งสหประชาชาติ (United Nations University)

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์หมายถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคมหรือในหน่วยทางการเมือง สิ่งใดก็ตามที่ลดทอนคุณภาพชีวิตของประชาชน ไม่ว่าจะเป็น ความกดดันด้านประชากร, การลดความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร และอื่นๆ ล้วนเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคง ในทางกลับกัน สิ่งใดก็ตามที่เพิ่มพูน ยกระดับคุณภาพชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงการเข้าถึงทรัพยากร การเสริมพลังทางสังคมและการเมือง และอื่นๆ ถือเป็นการเพิ่มพูน คุณภาพชีวิต” (Thakur 1997 : 53-54)

Lincoln Chen

เสนอว่า “คำว่า ‘ความมั่นคงของมนุษย์’ มีจุดเน้นที่ความมั่นคงเกี่ยวกับความอยู่รอดของมนุษย์ คุณภาพชีวิต และ เสรีภาพ ความมั่นคงของมนุษย์ถือเป็นผลลัพธ์สุดท้ายของความมั่นคงทั้งมวล ดังนั้นรูปแบบอื่นของความมั่นคง เช่น ความมั่นคงทางทหาร ย่อมไม่ใช่เป้าหมายสุดท้าย แต่ความมั่นคงต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือในการบรรลุผลลัพธ์ขั้นสุดท้าย คือความมั่นคงของมนุษย์” (Chen 1995 : 139)

David T.Graham and Nana Poku

เสนอว่า “แทนที่จะพิจารณาความมั่นคงในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง ควรมองความ มั่นคงในฐานะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นัยสำคัญคือประเด็นในเชิงจริยธรรมและศีลธรรม ในฐานะของแนวคิดที่พิจารณาถึง ภัยคุกคามที่มีต่อมนุษย์มากกว่าที่จะพิจารณาภัยคุกคามที่มีต่อรัฐ ความมั่นคงของมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกับมุมมองใหม่ในการ พิจารณาประเด็นต่างๆ เช่น การย้ายถิ่น ความต้องการพื้นฐาน หรือสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นการเมืองระดับรัฐ และ ซึ่งก้าว พ้นจากปัญหาด้านจริยธรรมและศีลธรรม” (Graham Poku 2000 : 17)

Anne Hammerstad

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์คือการมีเงื่อนไขด้านสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ที่ทำให้ชีวิตของ มนุษย์มีอิสระภาพและมีศักดิ์ศรี” (Hammerstad 2000: 395)

Jennifer Leaning

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์คือพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน และเป็นผลจากมิติด้านสังคม จิตวิทยา เศรษฐกิจ และ การเมืองในชีวิตของบุคคล ซึ่งมีบทบาทในการปกป้องชีวิตมนุษย์ และกลุ่ม ทำให้สามารถมีชีวิตตามมาตรฐานขั้นต่ำได้ในยามที่เผชิญกับภาวะวิกฤตกระทันหัน หรือ ภาวะการขาดแคลนเรื้อรัง องค์ประกอบที่สำคัญของความมั่นคงของมนุษย์คือ ความรู้สึกถึงความเป็นบ้านอย่างยั่งยืน เครือข่ายทางครอบครัวและสังคมที่สร้างสรรค์ การยอมรับอดีตและการมองอนาคตที่จะมาถึง องค์ประกอบเหล่านี้สามารถวัดโดยใช้ตัวชี้วัดทางลบ (การพลัดถิ่นอาศัย ความไม่เท่าเทียมกัน และ อัตราส่วนลดหรือ Discount rate) ตามหน่วยวัดที่จะกำหนด”

(Leaning and Arie 2000 : 37)

Caroline Thomas

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์ เป็นภาวะที่บุคคลได้รับการตอบสนองขั้นพื้นฐานด้านวัตถุ และยังมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ รวมถึงการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในชุมชน ความมั่นคงของมนุษย์เป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ และการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ กลุ่มต้องไม่ทำให้คนกลุ่มอื่นขาดความมั่นคง.....ในระดับพื้นฐานที่สุด อาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา สาธารณสุข ถือว่ามีความสำคัญต่อความอยู่รอดของมนุษย์

มิติเชิงคุณภาพของความมั่นคงของมนุษย์คือ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ อันหมายรวมถึง เสรีภาพส่วนบุคคล การมีอำนาจควบคุมชีวิตของตนเอง การมีส่วนร่วมในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ การเป็นอิสระจากโครงสร้างอำนาจที่กดขี่ ไม่ว่าจะเป็นในระดับโลก ระดับชาติ หรือ ระดับท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความมั่นคงของมนุษย์ ความมั่นคงของมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการให้โอกาสแก่ทุกคนในการตัดสินใจในเรื่องที่กระทบต่อชีวิตของตน โดยนัยนี้ความมั่นคงของมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยในทุกระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ถึงระดับโลก

(Thomas 2000 : 6-7)

Steven Lonergan, Kent Gustavson and Brian Carter

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้เมื่อ

- กลุ่มบุคคลหรือชุมชนมีทางเลือกที่จำเป็นสำหรับการยุติ ลด ปรับ ภัยคุกคามที่มีต่อมนุษย์, สิ่งแวดล้อม, และ สิทธิทางสังคม
- มีขีดความสามารถและเสรีภาพในการใช้ทางเลือกเหล่านี้
- มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการให้ได้มาซึ่งทางเลือกเหล่านี้
- “ความมั่นคงของมนุษย์” ยังรวมถึงประเด็นที่ว่าปัญหาต้องถูกพิจารณาจากมุมมองที่กว้างขึ้น อันเป็นมุมมองที่ครอบคลุมประเด็นความยากจน และความเท่าเทียมกัน เนื่องจากประเด็นต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่ความไม่มั่นคงและความขัดแย้ง
- “ความมั่นคงของมนุษย์” ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับภัยคุกคามต่อความมั่นคงด้านกายภาพของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมประเด็น เศรษฐกิจ สุขภาพ และ สิ่งแวดล้อมด้วย”

(<<http://www.gechs.org/aviso/AvisoEnglish/six/six.shtml>> 08/24/01)

George Maclean

เสนอว่า “ในภาพกว้าง แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เปลี่ยนจุดเน้นจากความมั่นคงด้านดินแดนมาสู่ความมั่นคงของบุคคล ความมั่นคงของมนุษย์ ตระหนักว่าการปกป้องคุ้มครองบุคคลไม่ได้มาจากการคุ้มครองรัฐในฐานะหน่วยทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังมาจากการที่บุคคลได้รับสวัสดิการและมีคุณภาพชีวิตที่ดีด้วย แต่ความมั่นคงของมนุษย์ไม่ได้มีเฉพาะเรื่องสวัสดิการ เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การปกป้องจากอาชญากรรม เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการปกป้องมนุษย์จากความรุนแรงที่ไม่มีโครงสร้าง ซึ่งมักมาด้วยกันกับประเด็นความมั่นคงที่ไม่เกี่ยวข้องกับดินแดน เช่น ความรุนแรงจากความขาดแคลนด้านสิ่งแวดล้อม หรือ การย้ายถิ่นของผู้คนจำนวนมาก โดยสรุปความมั่นคงของมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกับความมั่นคงของบุคคลในสิ่งแวดล้อมรอบตัว ในชุมชน และ ในสภาพแวดล้อมอื่นๆ” (<<http://www.unac.org/canada/security/maclean.html>>

08/22/01)

Garry King and Christopher Murray

เสนอให้พิจารณา

“จำนวนปีในอนาคต ซึ่งบุคคลมีชีวิตรอดอยู่นอกภาวะความยากจน”

“ข้อเสนอเกี่ยวกับการวัดความมั่นคงของมนุษย์คือ รายได้ สุขภาพ การศึกษา เสรีภาพทางการเมือง และประชาธิปไตย” (<<http://gking.harvard.edu/files/hs.pdf>> 08/22/01)

Kanti Bajpai

เสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์เกี่ยวข้องกับการปกป้องความปลอดภัยของบุคคล และอิสรภาพจากภัยคุกคามจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม ประเด็นสำคัญของการจัดการด้านความมั่นคงของมนุษย์ คือ การสนับสนุนการพัฒนา มนุษย์ ทรัพยากร และ การใช้การคว่ำบาตรและการใช้กำลังในกรณีที่มีความจำเป็น รัฐ องค์การระหว่างประเทศ องค์การพัฒนาเอกชน และกลุ่มอื่นๆ ในประชาสังคมล้วนแล้วแต่มีบทบาทสำคัญต่อความมั่นคงของมนุษย์”

(<http://www.nd.edu/~krocinist/ocpapers/op_19_1.PDF> 08/22/01)

Astri Suhrke

เสนอว่า “แก่นแกนสำคัญของความไม่มั่นคงของมนุษย์คือคนที่เปราะบางที่สุด ประเด็นหลักของความมั่นคงของมนุษย์คือการคุ้มครองผู้ที่เปราะบางที่สุด อันหมายถึง ผู้ที่ได้รับภัยคุกคาม หรือเป็นผู้ที่ขาดแคลนสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต และยังหมายรวมถึงผู้ยากไร้ หรือได้รับภัยพิบัติจากภัยธรรมชาติ กลุ่มคนที่เปราะบางที่สุดสามกลุ่มจึงได้แก่

- เหลือของสงครามและความขัดแย้งภายใน
- ผู้ที่อยู่ในระดับแร้นแค้น หรืออยู่ชายขอบในเชิงเศรษฐกิจและสังคม
- ผู้ที่ได้รับภัยพิบัติจากภัยธรรมชาติ

(Suhrke 1999 : 265-276)

Sabina Alkire

เสนอว่า “วัตถุประสงค์ของความมั่นคงของมนุษย์คือการปกป้องแก่นแกนสำคัญ (Vital core) ของชีวิตของมนุษย์ทุกคนจากภัยคุกคามที่วิกฤตและกว้างขวาง ทั้งนี้โดยการพิจารณาถึงการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในระยะยาว (Alkire, 2002)

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม

ให้ความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ ว่าประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญคือ ความมั่นคงทางสุขภาพ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสังคม ความมั่นคงทางการเมืองและการปกครอง ความมั่นคงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังได้เสนอดัชนีความมั่นคงของมนุษย์ตามองค์ประกอบต่างๆ ดังจะได้กล่าวต่อไป (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2546)

กรอบการพิจารณาและการให้ความหมายของบุคคลและหน่วยงานข้างต้นถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหลายประเด็น ทั้งจากหน่วยงานที่มีบทบาททำงานเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์โดยตรง และจากนักวิชาการ (Alkire, 2002, pp. 22-23)

ประเด็นแรก คือ ความไม่ชัดเจน ดังที่มีผู้เสนอว่า “ ‘แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์’ ก็เหมือน ‘แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน’ คือเป็นแนวคิดที่ดี ได้รับความเห็นชอบจากคนจำนวนมาก แต่มีน้อยคนที่จะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของแนวคิดนี้ คำจำกัดความที่ใช้กันอยู่เป็นคำจำกัด

ความที่กินความกว้างขวางมาก และไม่ชัดเจน เหมารวมทุกเรื่องตั้งแต่ ความมั่นคงทางกายภาพ สุขภาพจิตที่ดี ทั้งยังไม่ได้ให้แนวทางในการจัดลำดับความสำคัญว่าประเด็นใดบ้างที่มีความสำคัญ” (Paris, 2001, p. 88 อ้างถึงใน Alkire, 2002, p. 22)

ประเด็นที่สอง คือความไม่สอดคล้องกันของความหมาย โดยเฉพาะในกรณีที่มีความพยายามที่จะจำกัดขอบเขตความมั่นคงของมนุษย์ โดยไม่ปรากฏการให้เหตุผลสนับสนุนที่ชัดเจน

ประเด็นที่สาม คือการเลือกให้ความสำคัญโดยไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของเหตุผล ยกตัวอย่างเช่น เมื่อภัยคุกคามมีความรุนแรงและมีขอบเขตที่กว้างขวาง ผู้ให้ความหมายได้ใช้หลักเกณฑ์อะไรในการเลือกพิจารณาเฉพาะประเด็นที่ตนสนใจ ในหลายกรณีพบว่าการเลือกพิจารณาเป็นไปโดยความสนใจส่วนตัว หรือ โดยถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจ หรือเป็นการเลือกโดยพิจารณาว่าภัยคุกคามนั้นเป็นสิ่งที่พยากรณ์ได้ มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดซ้ำ และมีโอกาสที่ความรุนแรง หรือเป็นภัยคุกคามที่คนในสังคมมีความสนใจเป็นพิเศษ หรือ เป็นเพราะว่าเป็นภัยคุกคามที่อยู่ในวิสัยที่จะจัดการได้เป็นต้น

ข้อเสนอของหลายฝ่ายต่าง ๆ ชำงต้นชี้ว่า ความชัดเจนในการให้ความหมายต่อแนวคิด ความมั่นคงของมนุษย์มีความสำคัญ เนื่องจากจะนำไปสู่การตกลงในด้านเนื้อหาของความมั่นคงของมนุษย์ อันจะส่งผลถึงแนวปฏิบัติและ มาตรการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ในที่สุด

กรอบการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์ตามข้อเสนอของ

Sabina Alkire และ David A. Baldwin

ความพยายามที่จะสร้างกรอบแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะการแยกแยะระหว่างความมั่นคงของประเทศและความมั่นคงของมนุษย์ ปรากฏใน ข้อเสนอของ David Baldwin (1997) และ Sabina Alkire (2002) ข้อเสนอทั้งสองมีลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น มีการกล่าวถึงภัยที่คุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ และเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์ในลักษณะที่เป็น “การให้คุณค่า” เป็นต้น และเนื่องจากงานของ Baldwin ได้รับการอ้างอิงมากกว่าอันเป็นผลให้ทีมงานเขียนที่ต่อเนื่องมากกว่า จึงได้นำเสนองานของ Alkire ก่อนแม้ว่าจะเป็นข้อเสนอที่เกิดขึ้นหลังข้อเสนอของ Baldwin ก็ตาม

กรอบการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์ของ Sabina Alkire

ในงานเขียนเรื่อง A Conceptual Framework for Human Security ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2002 (2545) Sabina Alkire ซึ่งปัจจุบันเป็นนักวิชาการประจำสำนัก Global Equity Initiative มหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ดได้เสนอกรอบการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์เช่นกัน โดยเสนอว่า คำจำกัดความของความมั่นคงของมนุษย์มีจุดยืนสำคัญ 5 ประการคือ

1. การรักษาจุดเน้นร่วมเรื่องความยากจนและความรุนแรงทั้งสองจุดเน้น ไม่ใช่เลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง
2. ให้ความสำคัญต่อประชาชนหรือประชาชนต้องเป็นศูนย์กลาง
3. ความมั่นคงของมนุษย์มีหลายมิติ
4. กำหนดขอบเขตคำจำกัดความให้แคบลงเป็น “ภัยคุกคามที่วิกฤตและกว้างขวาง ต่อแก่นแกนสำคัญของชีวิตของมนุษย์”
5. ควรมีการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างเป็นวัตถุประสงค์ และเป็นบรรทัดฐาน เพื่อกำหนดเป็นนโยบายและโครงการต่อไป (Alkire, 2002)

ในทัศนะของ Alkire คำสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ มี 5 ประเด็น ได้แก่

1. คำว่า “ปกป้อง” หรือ Safeguard อันเป็นผลจากการตระหนักว่าทั้งมนุษย์และชุมชนถูกคุกคามจากภัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตน เช่น วิกฤตการณ์ทางการเงิน ความรุนแรง นโยบายของรัฐที่ลดงบประมาณรายจ่ายด้านสังคมลง ในลักษณะนี้มาตรการ **ป้องกันเชิงสถาบัน** ที่มีความยืดหยุ่นจึงมีความจำเป็น นอกจากนี้ยังมีความจำเป็นที่จะต้องบ่งชี้ภัยคุกคาม
2. แก่นแกนสำคัญของชีวิต (Vital core) ซึ่งมีความหมายที่หลากหลาย อันทำให้การมีส่วนร่วมในการระบุสิ่งที่ใดคือแก่นแกนสำคัญของชีวิตมีความสำคัญ รวมทั้งการเสริมสร้างกระบวนการ และ มาตรการเชิงสถาบันที่จะคุ้มครองแก่นแกนสำคัญของชีวิต
3. มนุษย์ (All human lives) หมายถึงมนุษย์ทุกคน รวมทั้งชุมชนที่บุคคลเหล่านี้สังกัดอยู่ โดยไม่จำกัดว่าจะเป็น เพศ ชนชาติ ศาสนา หรือ คุณสมบัติส่วนตัวอย่างไร
4. ภัยคุกคามที่วิกฤต (Critical and pervasive threats) หมายถึงภัยที่มีผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของบุคคลในสังคม คำว่า “กว้างขวาง” มีความหมายว่า มีผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมาก เป็นภัยที่คุกคามมีลักษณะซ้ำซาก
5. การตอบสนองความต้องการในระยะยาว (Long-term human fulfillment) การปกป้องมนุษย์จากภัยคุกคามจำเป็นต้องคำนึงถึงผลดีที่จะเกิดต่อประชาชนในระยะยาว อันหมายความว่าให้ความสำคัญต่อ “กระบวนการ” เช่น การมีส่วนร่วม ธรรมาภิบาล ความโปร่งใส การเสริมสร้างศักยภาพ (Capacity building) การเสริมสร้างความเข้มแข็ง

เชิงสถาบัน (Institution building) มากกว่าการปกป้องเฉพาะหน้าจากภัยคุกคาม โดยคำสำคัญต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2.3 กรอบการพิจารณาความหมายของความมั่นคงของมนุษย์จากทัศนะของ Sabina Alkire

คำสำคัญ	ความหมาย
การปกป้อง (Safeguard)	การสร้าง และ ส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ โดย ■ การระบุ (ภัยคุกคามที่วิกฤตและกว้างขวาง) ■ การป้องกัน (เพื่อมิให้ภัยคุกคามเกิดขึ้น) ■ การบรรเทา (เพื่อจำกัดความเสียหายจากความเสียหาย) ■ การดำเนินการ (เพื่อให้บุคคลที่เผชิญกับภาวะความไม่มั่นคงจะสามารถมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี) โดยให้ความสำคัญต่อความมั่นคงของมนุษย์โดย การระบุ การป้องกัน การบรรเทาผลข้างเคียงที่จะเกิดต่อ ความมั่นคงของมนุษย์
แก่นแกนสำคัญของชีวิต (Vital core)	กลุ่มของประเด็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและอิสรภาพของมนุษย์ซึ่งกำหนดโดยการมีส่วนร่วมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงบริบทของบุคคลเหล่านั้น
กลุ่มเป้าหมาย (All human lives)	ให้ความสำคัญต่อมนุษย์ (People-centered) และชุมชน มีลักษณะเป็นสากลและไม่เลือกปฏิบัติ
ภัยคุกคามที่สำคัญ (Critical pervasive threats)	■ สิ่งคุกคามที่วิกฤต มีผลกระทบต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของบุคคลในสังคม ■ ภัยคุกคามที่กว้างขวางมีผลกระทบต่อบุคคลเป็นจำนวนมาก ■ ภัยคุกคามอาจมีลักษณะเป็นภัยคุกคามทางตรง เช่น สงครามกลางเมือง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ■ ภัยคุกคามทางอ้อม เช่น วิกฤตการณ์ทางการเงิน
การตอบสนองความต้องการในระยะยาว (Long-term human fulfillment)	■ ลำพังความมั่นคงของมนุษย์ไม่เพียงพอต่อการตอบสนองความต้องการของบุคคล ■ การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการ โดยการสนับสนุนการมีส่วนร่วม เสรีภาพ การดำเนินการทางสถาบันที่เหมาะสม และ ความหลากหลาย

ที่มา: Alkire, 2002 , pp. 2-4

นอกจากการเสนอกรอบข้างต้น Alkire ยังได้เสนอตารางเปรียบเทียบองค์ประกอบความมั่นคงของมนุษย์ขององค์กรและบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 2.4 องค์ประกอบของความมั่นคงของมนุษย์ที่เสนอโดยองค์กรและบุคคลต่าง ๆ

UNDP 1994	Sen 2000 (Obuchi)	Hampson 2002	Nef 1999	Buttedahl 1994	Canada 2000	Leaning/Arie 2000	Thomas 2000	Agenda 21	Nussbaum 2000
■ ความมั่นคงส่วนบุคคล ■ ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม ■ ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ■ ความมั่นคงด้านการเมือง ■ ความมั่นคงด้านชุมชน ■ ความมั่นคงด้านสุขภาพ ■ ความมั่นคงด้านอาหาร	■ ความอยู่รอดในชีวิตประจำวัน ■ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์	■ อิสรภาพจากความกลัว/ความปลอดภัยในชีวิต ■ เสรีภาพ/สิทธิและความมีชื่อเสียงของบ้านเมือง ■ อิสรภาพจากความกลัว/ความเท่าเทียมและความเป็นธรรมทางสังคม	■ ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม ■ ความมั่นคงส่วนบุคคล และ ความมั่นคงด้านกายภาพ¹ ■ ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ² ■ ความมั่นคงด้านสังคม³ ■ ความมั่นคงด้านการเมือง⁴ ■ ความมั่นคงด้านวัฒนธรรม⁵	■ ความมั่นคงส่วนบุคคลและกายภาพ⁶ ■ ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ⁷ ■ ความมั่นคงด้านสังคม⁸ ■ ความมั่นคงด้านการเมือง⁹ ■ ความมั่นคงด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรม¹⁰	■ การคุ้มครองพลเมือง¹¹ ■ กระบวนการสนับสนุนสันติภาพ¹² ■ การหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง¹³ ■ การปกครองและการรับผิดชอบ¹⁴ (Accountability) ■ ความปลอดภัยสาธารณะ¹⁵	■ ความรู้สึกถึงความเป็นบ้านอย่างยั่งยืน ■ เครือข่ายสังคมและครอบครัวที่สร้างสรรค์ ■ การยอมรับข้อดีและการมองอนาคตอย่างมีความหวัง	■ ความต้องการพื้นฐานอย่างยั่งยืน ■ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์¹⁷ ■ ประชาธิปไตย¹⁸	■ สันติภาพฐานะเงื่อนไขพื้นฐาน ■ เศรษฐกิจในฐานะตัวขับเคลื่อนความก้าวหน้า ■ สภาพแวดล้อมในฐานะพื้นฐานของความยั่งยืน ■ ความเป็นธรรมในฐานะเสาหลักของสังคม ■ ประชาธิปไตยโดยมีธรรมาภิบาล	■ ชีวิต ■ สุขภาพกาย ■ บุรณาการทางกายภาพ ■ ความคิดจินตนาการ ■ อารมณ์ ■ เหตุผลบนรากฐานของการปฏิบัติ ■ การมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ■ ความเชื่อมโยงกับสัตว์โลกอื่นๆ ■ การหย่อนใจ ■ การควบคุมสภาพแวดล้อมของตน

-
- ¹ สิทธิของบุคคลและชุมชนในการพิทักษ์รักษาชีวิต สุขภาพ และ การอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและยั่งยืน
- ² การเข้าถึงการจ้างงานรวมทั้งทรัพยากรที่จะทำให้บุคคลมีชีวิตรอด บรรเทาความขาดแคลน และปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้านวัตถุในชุมชน
- ³ อัตรภาพจากการเลือกปฏิบัติอันเป็นผลจากเพศ อายุ เชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม และเข้าถึงตาข่ายคุ้มครองทางสังคม (Safety nets)
- ⁴ สิทธิในการเป็นตัวแทน, เสรีภาพ, การมีส่วนร่วม, การมีความเห็นที่แตกต่าง รวมทั้งการได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายและทางศาล
- ⁵ ความมั่นคงทางด้านจิตวิทยาของสังคม อันทำให้เพิ่มความสามารถในการจัดการกับความไม่มั่นคงและความหวาดกลัว
- ⁶ สิทธิของบุคคลและชุมชนในการพิทักษ์รักษาชีวิต สุขภาพ และ การอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและยั่งยืน
- ⁷ การเข้าถึงการจ้างงานรวมทั้งทรัพยากรที่จะทำให้บุคคลมีชีวิตรอด รวมทั้งมีมาตรการที่พอเพียงในการลดการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมและการขาดแคลน รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการปรับปรุงคุณภาพชีวิตด้านวัตถุในชุมชน
- ⁸ การปกป้องจากการเลือกปฏิบัติอันเป็นผลจากเพศ อายุ เชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม และเข้าถึงตาข่ายคุ้มครองทางสังคม (Safety nets) ความรู้และข้อมูลข่าวสารรวมทั้งเสรีภาพในการสมาคม
- ⁹ การรับประกันสิทธิในการเป็นตัวแทน , เสรีภาพ, การมีส่วนร่วม, การมีความเห็นที่แตกต่าง รวมทั้งการเสริมพลังที่จะทำให้บุคคลตัดสินใจเลือกอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง การได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายและทางศาล การเข้าถึงความยุติธรรมและการปกป้องจากการถูกกระทำทั้งในระดับกลุ่มและระดับบุคคล
- ¹⁰ บรรยากาตทางสังคมที่ประชาชนที่เป็นคนส่วนน้อยในสังคมรู้สึกปลอดภัยที่จะแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน
- ¹¹ เกี่ยวข้องกับการการสร้างความมุ่งมั่นในระดับนานาชาติ และการเสริมสร้างบรรทัดฐานและความสามารถในการลดผลเสียต่อมนุษย์อันเป็นผลจากความขัดแย้งทางอาวุธ, การสนับสนุนการพัฒนากลยุทธ์ในการให้ความช่วยเหลือบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการพลัดถิ่น การพิทักษ์สิทธิมนุษยชน และการรณรงค์การใช้กับระเบิด รวมทั้งสนับสนุนการแทรกแซงด้านมนุษยธรรมในไซไซ
- ¹² การสนับสนุนความสามารถของสหประชาชาติและตอบสนองต่อสถานการณ์ความต้องการบุคลากรในการปฏิบัติงานของสหประชาชาติ
- ¹³ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนานาชาติในการหลีกเลี่ยงและแก้ไขความขัดแย้ง การสร้างความสามารถของท้องถิ่นในการจัดการขัดแย้งอย่างสันติวิธี ด้วยการสร้างระบบเตือนภัยล่วงหน้า กระบวนการค้นหาข้อมูล การต่อรอง และ mediation efforts ในการสนับสนุนกระบวนการสันติภาพที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การ sanction การสร้างสันติภาพหลังความขัดแย้ง เช่นใน บอสเนีย ทิมอร์ และ ไฮติ
- ¹⁴ การเสริมสร้างการรับผิดชอบ (Accountability) ของสถาบันรัฐและเอกชนในการวางมาตรฐานด้านประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชน (สนับสนุนงานของศาลอาญาระหว่างประเทศในการพิจารณาคดีผู้ฝ่าฝืนกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ การสนับสนุนการปฏิรูประบบความมั่นคง การต่อต้านการจู่โจมรัฐบ้างหลวง การเพิ่มความโปร่งใส รวมทั้งเคารพเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออก การปกครองระบอบประชาธิปไตย และ ความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทต่าง ๆ
- ¹⁵ การสร้างความเชี่ยวชาญในระดับนานาชาติ สมรรถนะและกลไกในการจัดการกับภัยคุกคามที่เพิ่มขึ้นจากอาชญากรรมระหว่างประเทศ เช่น การค้ายาเสพติดและการก่อการร้าย
- ¹⁶ ความต้องการพื้นฐานที่สุดสำหรับการมีชีวิตรอดคือ อาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา และสุขภาพ
- ¹⁷ รวมเสรีภาพส่วนบุคคล การควบคุมชีวิตของตนเอง และ การมีส่วนร่วมในชีวิตของชุมชนโดยปราศจากอุปสรรค
- ¹⁸ ความมั่นคงของมนุษย์สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย ซึ่งรับประกันโอกาสการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่กระทบต่อชีวิตของตน ประชาธิปไตยในประเด็นนี้จึงเป็นประชาธิปไตยทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับโลก

กรอบการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์ของ David A. Baldwin 1997

(อ้างถึงใน Bajpai 2000)

ในงานเขียนเรื่อง The Concept of Security ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1997 (2540) David Baldwin นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยโคลัมเบียเสนอว่า ในการกำหนดคำจำกัดความที่ชัดเจนของ “ความมั่นคงของมนุษย์” จำเป็นต้องทำความเข้าใจใน 2 ระดับ

1. ความตกลงเกี่ยวกับความหมายที่แท้จริง (Root meaning) ของคำว่า “ความมั่นคง”
2. การกำหนดขอบเขตของความหมาย ซึ่งเชื่อมโยงกับคำถามสำคัญคือ ใครเป็นเป้าหมายของความมั่นคง? ความมั่นคงที่จะสร้างนี้มีเป้าหมายอะไร? ซึ่งเป้าหมายนี้เชื่อมโยงกับการให้คุณค่า และภัยคุกคามอะไรที่กระทบต่อความมั่นคงหรือเป็นอุปสรรคต่อความมั่นคง? และจะสร้างความมั่นคงได้อย่างไร?

ประเด็นสำคัญประเด็นแรกคือ ความหมายที่แท้จริงของ “ความมั่นคง” อันหมายถึงว่า จำเป็นต้องมีความชัดเจนว่าอะไรประกอบขึ้นเป็น ปัญหาความมั่นคง (Security problems) เสียก่อน ต่อประเด็นนี้ Baldwin ปรับแนวคิด “ความมั่นคง” จาก “การปลอดจากภัยคุกคามต่อคุณค่าที่ตั้งไว้” (the absence of threat to acquired values) มาสู่การให้ความหมายต่อ “ความมั่นคงของมนุษย์” ว่าหมายถึง “ความเป็นไปได้ในระดับต่ำที่จะเกิดความเสียหายต่อคุณค่าที่ตั้งไว้” (a low probability of damage to acquired values) อันทำให้ต้องทำความเข้าใจต่อคำว่า “คุณค่าที่ตั้งไว้” หรือ “Acquired values” หมายถึงอะไรได้บ้าง รวมถึงคำถามอื่นๆ อีกจำนวนมากที่ต้องหาคำตอบ เพื่อที่จะนำไปสู่แนวทางการกำหนดมาตรการที่เกี่ยวข้อง Baldwin จึงเสนอว่า ประเด็นคำถามพื้นฐานสำคัญสองประการที่มีความเชื่อมโยงกันที่จะต้องหาคำตอบให้ได้เสียก่อน คือ “มั่นคงเพื่อใคร?” และ “มั่นคงในคุณค่าอะไร?” การตอบคำถามสองประการนี้แม้จะทำให้สามารถกำหนดความหมายของ “ความมั่นคงของมนุษย์” ได้ แต่ก็ยังไม่พอที่จะนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่ชัดเจน อันทำให้ต้องตั้งคำถามต่อไปอีกว่า มั่นคงในระดับใด? จากภัยคุกคามอะไร? ด้วยวิถีทางใด? ด้วยค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนอะไรบ้าง? และในช่วงเวลาใด? ความสำคัญของประเด็นปัญหาเหล่านี้ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ศึกษาและปัญหาที่ประสบ แต่อย่างน้อย คำถามหลัก 2 คำถามที่มีความสำคัญคือ มั่นคงสำหรับใคร? และมั่นคงในคุณค่าอะไร? ด้วยเหตุผลข้างต้น Baldwin จึงเสนอให้ใช้คำถาม 4 ประการเป็นกรอบในการพิจารณาแนวคิดและแนวทางในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ดังนี้

1. Security for whom? มั่นคงเพื่อใคร ?
2. Security for which values? มั่นคงในคุณค่าอะไร ?
3. Security from what threats? มั่นคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?

4. Security by what means? มันคงด้วยวิถีทางใด ?

ทั้งนี้ Bajpai เสนอว่าการพิจารณาทั้ง 4 ประเด็นข้างต้นจำเป็นต้องกระทำใน 2 ลักษณะ คือ พิจารณาคำถามแต่ละคำถาม และ พิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างคำถามทั้งสี่ประการ ซึ่งอาจจะพิจารณาประเด็นเหล่านี้ได้ชัดเจนขึ้นหากพิจารณาเปรียบเทียบแนวความคิดความมั่นคงของมนุษย์ระหว่าง UNDP และ คานาดา ซึ่งมีจุดเน้นที่แตกต่างกันบางประการ (Bajpai, 2000) ดังนี้

ตารางที่ 2.5 เปรียบเทียบแนวความคิดความมั่นคงของมนุษย์ระหว่าง UNDP และคานาดา

คำถามสำคัญ	UNDP	คานาดา
มันคงเพื่อใคร ?	ประชาชนแต่ละคนเป็นอันดับแรก	ประชาชนแต่ละคนเป็นอันดับแรก แต่ความมั่นคงของรัฐก็สำคัญ
มันคงในคุณค่าอะไร ?	ปลอดภัย คุณภาพชีวิตที่ดี มีเสรีภาพส่วนบุคคล และ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์	ปลอดภัย คุณภาพชีวิตที่ดี มีเสรีภาพส่วนบุคคล และ เสรีภาพทางการเมือง
มันคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?	ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่สำคัญคือความรุนแรงทางอ้อม โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม	ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่สำคัญคือความรุนแรงทางตรงทั้งสองระดับ คือ ระดับชาติหรือสังคมส่วนรวม และ ระดับระหว่างชาติหรือสากล
มันคงด้วยวิถีทางใด ?	ส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย ความจำเป็นพื้นฐาน ความเสมอภาค ความยั่งยืน การสร้างระบบประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมในทุกระดับของสังคมโลก	ส่งเสริมการพัฒนาทางการเมือง ธรรมชาติสามารถใช้ของกำลังนานาชาติควบคุมหรือแทรกแซงได้ เมื่อมีความจำเป็น

ที่มา: Bajpai, 2000

หากนำข้อมูลข้างต้นมาพิจารณาใหม่ด้วยตารางที่แสดงถึงรายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างกรอบสี่ประการข้างต้นกับองค์ประกอบความไม่มั่นคงของมนุษย์ทั้ง 7 องค์ประกอบ ซึ่งเสนอโดย UNDP ในปี 2537 จะพบตารางความสัมพันธ์ ดังนี้

องค์ประกอบ	มันคง เพื่อใคร ?	มันคงใน คุณค่าอะไร ?	มันคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?	มันคงด้วย วิธีทางใด ?
เศรษฐกิจ	ประชาชน ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคม	ความปลอดภัย คุณภาพชีวิต เสรีภาพส่วน บุคคล ศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์	■ ไม่มีงานทำ ■ ขาดความมั่นคงในงาน ■ ขาดความคุ้มครองทางสังคม	การพัฒนา มนุษย์ และ การปกป้อง คุ้มครอง
อาหาร			ขาดความมั่นคงด้านอาหารเนื่องจากไม่มีรายได้แน่นอน	
สุขภาพ			■ โรคต่างๆ เช่น มะเร็ง หัวใจ ■ มลพิษ ■ ขาดบริการสาธารณสุข	
สิ่งแวดล้อม			■ การเสื่อมสลายของสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ ■ ภัยธรรมชาติอันเป็นผลจากมนุษย์	
ส่วนบุคคล			■ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ■ การค้ายาเสพติด ■ ความรุนแรงต่อสตรีและเด็ก	
ชุมชน			■ การล่มสลายของครอบครัว ■ การล่มสลายของชุมชน ■ การล่มสลายของภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ภาษา ■ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์	
การเมือง			■ การกดขี่ข่มขู่โดยรัฐ ■ การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยรัฐ	

ตารางที่ 2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างกรอบของ Baldwin กับองค์ประกอบความไม่มั่นคงของมนุษย์ซึ่งเสนอโดย UNDP

จากกรอบของ Baldwin และแนวคิดด้านความมั่นคงของมนุษย์ข้างต้น สามารถจัดระบบองค์ประกอบของคำจำกัดความออกได้เป็น 4 กลุ่มคือ

1. **กลุ่มเป้าหมาย** (Referent object) อันประกอบด้วย ปัจเจกชน (ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับการอ้างอิงถึงมากที่สุด) ชุมชน ประเทศ และ ระหว่างประเทศ (นอกจากจะสะท้อนถึงความสำคัญของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มแล้ว ยังสะท้อนถึงความเชื่อมโยงของเป้าหมายที่มีระดับการวิเคราะห์ที่แตกต่างกันด้วย)

2. **คุณค่าหลัก** (Key values) เป็นคุณค่าที่ผลักดันส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงมนุษย์ โดยเฉพาะอิสรภาพจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์คือ ความกลัว และความขาดแคลน ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน คุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาที่ยั่งยืน

3. **ลักษณะพื้นฐานของภัยคุกคามอันทำให้เสี่ยงต่อการสูญเสียความมั่นคง** (Nature of threats) ได้แก่ความยากจน ความหิวโหย สงคราม ความรุนแรงต่าง ๆ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ภัยธรรมชาติ และโรคระบาด

4. **ตัวการของความไม่มั่นคง** (Agents of insecurity) ได้แก่ รัฐและกลไกของรัฐ เช่น ทหาร ตำรวจ (นักการเมืองที่ใช้อำนาจรัฐบังหลวง) กลุ่มอาชญากรรมข้ามชาติ กระบวนการโลกาภิวัตน์

หากใช้กรอบของ Baldwin ข้างต้นเป็นกรอบในการพิจารณา ก็สามารถเปรียบเทียบความหมายของความมั่นคงของมนุษย์ได้ดังตารางที่ 2.7

(<http://www.globalgrn.org/featured/list_definitions.pdf >)

ตารางที่ 2.7 เปรียบเทียบความหมายความมั่นคงของมนุษย์

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสหประชาชาติ				
1. Kofi Annan เลขาธิการ สหประชาชาติ	ปัจเจกบุคคล	“การพัฒนาเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม การคุ้มครอง สิ่งแวดล้อม การดำเนินการตามระบอบประชาธิปไตย การลดอาวุธ การเคารพสิทธิมนุษยชน และ กฎหมาย ”	ความรุนแรงจากภายในอาวุธ นิวเคลียร์การทำลายล้างในวงกว้าง (Mass destruction) การปราบปราม การละเมิดสิทธิมนุษยชนในวงกว้าง การทำให้เกิดการอพยพโยกย้าย พลเรือนจำนวนมาก การก่อการร้าย ระหว่างประเทศ การแพร่กระจาย ของโรคมะเร็งที่คุกคามคนพหุ (AIDS) การค้ายาเสพติดและอาวุธ และ การ ล่มสลายของสิ่งแวดล้อม	รัฐ, ปัจเจกบุคคล, ธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม
2. Louis Frechette รองเลขาธิการ สหประชาชาติ	บุคคล	“...ครอบครัวได้รับอาหารเพียงพอ, มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม, สุขภาพดี, เด็กๆได้รับการศึกษา, ได้รับการคุ้มครองจากความ รุนแรงไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงจากภัยธรรมชาติ หรือ โดย มนุษย์, รัฐที่ไม่ปราบปรามพลเมืองของตน แต่ปกครองด้วย ความยินยอมจากประชาชน”	ความยากจน, โรคภัยไข้เจ็บ, ความ รุนแรง, การกดขี่ทางการเมือง	รัฐ, ธรรมชาติ, บุคคล, กลุ่มบุคคล

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
3. Sadako Ogata	ปัจเจกบุคคล	1. ความสามารถของรัฐและประชาชนที่จะป้องกันและแก้ไขความขัดแย้ง โดยสันติวิธีและโดยปราศจากความรุนแรง และเมื่อความขัดแย้งคลี่คลาย ก็มีความสามารถที่จะดำเนินการสร้างความสมานฉันท์อย่างมีประสิทธิภาพ 2. มนุษย์ทุกคนควรได้รับการปกป้องสิทธิและพันธกรณีทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นในด้าน สิทธิมนุษยชน สิทธิการเมือง สิทธิทางสังคม สิทธิทางเศรษฐกิจ และ สิทธิทางวัฒนธรรม ตามนโยบายแห่งรัฐ 3. บุรณาการทางสังคม หรือได้รับการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม อันหมายถึงการได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงกระบวนการนโยบายด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ รวมทั้งได้รับประโยชน์ที่เท่าเทียมกันจากนโยบายเหล่านั้น 4. ระบบกฎหมายที่เป็นธรรม และกระบวนการยุติธรรมที่เป็นอิสระ มนุษย์ทุกคนในสังคมควรได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน และมีพันธกรณีที่เท่าเทียมกัน และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน	การเมือง การทหาร สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม กับระเบิด การแพร่ขยายของการใช้อาวุธขนาดเล็ก การค้ายาเสพติด การแพร่ขยายของเชื้อ HIV	ธรรมชาติ, สิ่งแวดล้อม, รัฐ, บุคคล,ผู้ก่อการร้าย, อาชญากร ข้ามชาติ

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
4. โครงการพัฒนา แห่งสหประชาชาติ (UNDP)	บุคคล	อิสรภาพจากความกลัว อิสรภาพจากความต้องการ	ภัยคุกคามจำแนกได้เป็น 7 ประเภท ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ อาชีพและรายได้ : ความยากจน ไร้ที่อยู่อาศัย ความไม่มั่นคงทางอาหาร : ความ หิวโหย ความไม่มั่นคงทางสุขภาพ : ความ ไม่พอเพียงของบริการสาธารณสุข พื้นฐาน, การเกิดโรคต่างๆ ความไม่มั่นคงทางสิ่งแวดล้อม : เช่น การถดถอยของสิ่งแวดล้อม, มลภาวะ, ภัยธรรมชาติ ความไม่มั่นคงระดับบุคคล : เช่น การต้องเผชิญกับอาชญากรรม การค้ายาเสพติด การค้ามนุษย์, อุบัติเหตุและอุบัติเหตุ ความไม่มั่นคงทางชุมชนและ	รัฐ, ธรรมชาติ, กลุ่มบุคคล

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			วัฒนธรรม : เช่น การผูกคอตายฆ่าตัวตาย, การลั่นสลายของชุมชน, การถูกเลือกปฏิบัติ ความไม่มั่นคงทางการเมือง : เช่น การถูกฆ่าตัวตาย, การถูกทารุณกรรม, การหายตัวโดยไม่ทราบสาเหตุ, การถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน	
5. Hans Van Ginkel อธิการบดีมหาวิทยาลัยแห่งสหประชาชาติ Edward Newman	บุคคล	ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์	ความกลัว, ความขัดแย้ง, ความไม่รู้ (Ignorance), ความยากจน, ความขาดแคลนทางสังคมและวัฒนธรรม ความหวาดหวั่น	(ไม่ระบุ)

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
6. Ramesh Thakur มหาวิทยาลัยแห่ง สหประชาชาติ (United Nations University)	ชุมชน	1.“ความมั่นคงของมนุษย์หมายถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน ในสังคมหรือในระบบการเมือง” 2. “องค์ประกอบหลักของความมั่นคงของมนุษย์คือสิทธิ มนุษยชน” ให้ความสำคัญต่อความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วย	อะไรก็ตามที่ลดทอนคุณภาพชีวิตของ บุคคล ยกตัวอย่างเช่น : ความกดดัน ด้านประชากร การลดลงของ ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร และ การถดถอยของทรัพยากร	รัฐ, บุคคล,กลุ่มที่มีอำนาจใน สังคม, ระบบการบริหารของรัฐ, ระบบยุติธรรม, ตำรวจ, โครงสร้าง ทางการทหาร, ธรรมชาติ, สิ่งแวดล้อม, การย้ายถิ่น, โลกา ภิวัตน์, โครงสร้างของสถาบัน, อาชญากรรมข้ามชาติ
รัฐบาลต่างๆ				
7. รัฐบาลคานาดา	บุคคล	อิสรภาพจากภัยคุกคามที่กว้างขวางและชัดเจนต่อสิทธิของ ประชาชน ความปลอดภัย และชีวิตของประชาชน	การค้าอาวุธขนาดเล็ก, ช่องว่างรายได้ ระหว่างประเทศที่ร่ำรวยและยากจน, ความขัดแย้งภายใน, ความล้มเหลว ของรัฐ, อาชญากรรมข้ามชาติ, การ แพร่ ขยายของอาวุธที่มีการทำลาย ล้างสูง,ความไม่ลงรอยกันในทาง ศาสนา	

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			และเชื้อชาติ, การเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อม, การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร, ความขัดแย้งทางเชื้อชาติและการย้ายถิ่น, การกดขี่ข่มเหงจากรัฐ, การแพร่ขยายของการใช้กับระเบิดในบุคคล, การทำร้ายเด็ก, ความด้อยพัฒนาของเศรษฐกิจ, การปกป้องการค้าในระบบการค้าระหว่างประเทศ, อาชญากรรมรุนแรง, การค้ายาเสพติด, การก่อการร้าย ฯลฯ นโยบายต่างประเทศเน้นที่ความรุนแรงในระดับบุคคล, การเมืองและชุมชน	
8. เครือข่ายความมั่นคงของมนุษย์ Human Security Network	บุคคล	อิสรภาพจากภัยคุกคามต่อความปลอดภัยและสิทธิมนุษยชน	“..... ให้ความสนใจต่อภัยคุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ในประเด็นเศรษฐกิจ, สุขภาพ, และ สิ่งแวดล้อม, รวมทั้งประเด็นยาเสพติด, การก่อการร้าย, องค์กรอาชญากรรม, กับระเบิด, และความรุนแรงบนพื้นฐานของเพศสภาพ	รัฐ, ผู้ก่อการร้าย

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
9. รัฐบาลญี่ปุ่น	บุคคล	ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึง อิสรภาพจากความกลัวและความต้องการ ซึ่งทั้งสองประเด็นนี้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน	ภัยคุกคามทุกชนิดต่อชีวิตของมนุษย์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่, และศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ อันรวมถึง ความ ยากจน, การเสื่อมถอยของสภาพ แวดล้อม, การค้ายาเสพติด, องค์กร อาชญากรรมข้ามชาติ, โรคติดต่อเช่น HIV/AIDS, การไหลบ่าของผู้ลี้ภัย และ กัมบระเบิดที่ใช้กับบุคคล	รัฐบาล, ผู้ก่อการร้าย, การค้ายา และอาวุธ, กลุ่มบุคคล
เอกสารวิชาการต่างๆ				
10. Kanti Bajpai	บุคคล	ความปลอดภัยและเสรีภาพของบุคคล	ความรุนแรงทางตรง : ความรุนแรง ที่นำไปสู่การเสียชีวิต พิกการ, การ ลดทอนความเป็นมนุษย์, การเลือก ปฏิบัติและการครอบงำ, ความขัดแย้ง ระหว่างประเทศ, และการใช้อาวุธที่มี อำนาจการทำลายล้างที่รุนแรง ความรุนแรงทางอ้อม : ความขาด แคลน, โรคภัยไข้เจ็บ, ความหายนะที่ เกิดจากธรรมชาติและที่ก่อโดยมนุษย์,	รัฐ, บุคคลหรือกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ใช่รัฐ ในระดับโครงสร้าง : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับ ต่างๆ ตั้งแต่ครอบคลุมไปจนถึง เศรษฐกิจในระดับโลก

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			ภาวะด้อยพัฒนา, การพลัดถิ่นาคาที่ อยู่, การเสื่อมถอยของสภาพแวดล้อม	
11. Lincoln Chen	บุคคล	ความอยู่รอดของมนุษย์ คุณภาพชีวิตและเสรีภาพ	ความยากจน สงคราม ความขัดแย้ง การกดขี่ข่มเหง	รัฐ, กลุ่มบุคคล, สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ
12. David T.Graham and Nana Poku	บุคคล	การได้รับการยอมรับ ความต้องการพื้นฐาน การปกป้อง คุ้มครอง สิทธิมนุษยชน	(ไม่ระบุ)	(ไม่ระบุ)
13. Anne Hammerstad	บุคคล	เสรีภาพและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์	สภาพสังคม, การเมือง, สิ่งแวดล้อม และ เศรษฐกิจ	(ไม่ระบุ)
14. Garry King and Christopher Murray	กลุ่มบุคคล	“จำนวนปีของชีวิตในอนาคตซึ่งไม่ได้อยู่ในความยากจน” มีชีวิตขั้นต่ำของเกณฑ์คุณภาพชีวิตที่กำหนดไว้ มาตรการเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิต : รายได้ สุขภาพ การศึกษา เสรีภาพทางการเมือง ประชาธิปไตย	“ความไม่มั่นคงของมนุษย์เกิดจาก แหล่งต่างๆ ซึ่งเพิ่มความเสี่ยงต่อการ ที่มนุษย์จะก้าวเข้าสู่ภาวะความ ยากจน” การกดขี่ข่มเหง, ความ ยากจน,อาชญากรรม, ความขัดแย้ง ทางการทหาร, การเปลี่ยนแปลง รัฐบาลโดยมีการใช้กำลังหรือ ความ ขัดแย้ง, โรคภัยไข้เจ็บ, หายนะทาง สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดย	รัฐ, กลุ่มบุคคล, โรคภัยไข้เจ็บ, สิ่งแวดล้อม, ระบบเศรษฐกิจโลก การทหาร

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			ฉับพลัน, การเปลี่ยนแปลงทาง สิ่งแวดล้อมในระยะยาว, วิกฤต เศรษฐกิจ	
15. Jennifer Leaning	กลุ่มบุคคล ชุมชน	สำหรับมนุษย์คนหนึ่งที่จะมีความมั่นคง เขาจะต้องมี ทรัพยากรขั้นพื้นฐาน ทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ ซึ่งประกอบกัน ขึ้นเป็นปัจจัยนำเข้าและเงื่อนไขด้านความมั่นคงและการมี คุณภาพชีวิตที่ดี ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้	ภัยคุกคามต่อระดับขั้นต่ำของการมี ชีวิตรอด, การคุ้มครองและความ ต้องการด้านสังคมและจิตใจ, ความ ชะงักงันของวิถีชีวิตของชุมชน, ความ ไม่เท่าเทียมกัน มาตรฐานการครอง ชีพที่ต่ำ, สงคราม	รัฐ, กลุ่มสังคม, กลุ่มต่างๆที่ ขัดแย้งและทำสงครามกัน, โรคภัยไข้เจ็บ
16. Steven Lonergan, Kent Gustavson, and Brian Carter	กลุ่มบุคคล ชุมชน	ปัจจัยต่างๆที่จะยุติ บรรเทา หรือ ปรับเปลี่ยนภัยคุกคามที่มี ต่อสิทธิมนุษยชน, สิทธิในสิ่งแวดล้อม และ สิทธิทางสังคม ความสามารถและเสรีภาพที่จะสร้างหรือใช้ปัจจัยเหล่านั้น ความสามารถที่จะมีบทบาทอย่างสำคัญในการกำหนด สร้าง หรือทำให้ได้รับปัจจัยเหล่านั้น	ความยากจน, ความไม่เท่าเทียมกัน (ทางสังคม, เศรษฐกิจ, สิ่งแวดล้อม, สถาบัน)ความขัดแย้ง, ความมั่นคง ด้านกายภาพ, สุขภาพ	รัฐ, กลุ่มบุคคล, สิ่งแวดล้อม, ธรรมชาติ
17. George Maclean	กลุ่มบุคคล	“.....เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของบุคคลในสภาพแวดล้อมของ แต่ละบุคคล, ในชุมชน และ สิ่งแวดล้อม	ความรุนแรง, ความขาดแคลน ทรัพยากร, หรือ การย้ายถิ่นของคน จำนวนมาก	กลุ่มบุคคล, รัฐ

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
18. Caroline Thomas	บุคคล ชุมชน	■ ความพอเพียงในเชิงวัตถุ อันรวมถึง อาหาร, ที่อยู่อาศัย, การศึกษา และสาธารณสุข ■ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ■ การเป็นตัวแทน “.....ภาวะการเป็นอยู่ที่บุคคลได้รับการตอบสนองขั้นพื้นฐานทางด้านวัตถุ, รวมทั้งบุคคลได้รับการเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์, การมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชุมชน”	■ ความไม่พอเพียงด้านวัตถุ ■ การกดขี่ข่มเหง ■ การขาดการมีส่วนร่วม ■ การขาดการเป็นตัวแทน เช่น ไม่มีประชาธิปไตย	รัฐ, กลุ่มบุคคล
19. Astri Suhrke	บุคคล ชุมชน	การปกป้องคุ้มครองผู้ที่เปราะบางที่สุด	สงคราม, ความขัดแย้งภายใน, ความยากจน, ความหิวโหย, ภัยทางธรรมชาติ	รัฐ, สิ่งแวดล้อม, ผู้ก่อการร้าย, กลุ่มบุคคล
20. ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม	ประชาชน รัฐ	ความปลอดภัย คุณภาพชีวิต เสรีภาพส่วนบุคคล ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์	ภัยคุกคามจำแนกได้เป็น 5 ประเภท เศรษฐกิจ ■ ไม่มีงานทำ ■ รายได้ไม่เพียงพอแก่ความจำเป็นพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ ■ การเป็นหนี้สินที่เกินกำลังส่งคืน ■ การไม่มีหลักประกันความมั่นคงของรายได้ในอนาคต	

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			สุขภาพ ■ ไม่เป็นโรคร้ายแรง ■ ไม่เจ็บป่วยจนเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพหรือ ดำเนินชีวิตตามปกติ สังคม ■ ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ■ ความไม่มั่นคงของครอบครัวและชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ■ การขาดทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยอย่างต่อเนื่องต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ■ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจนเป็นปัญหาหรืออุปสรรคต่อความมั่นคงด้านอื่นๆ	

บุคคล/หน่วยงาน ที่ให้ความหมาย	เป้าหมาย (Referent Object)	ประเด็นสำคัญ (Key Values)	ธรรมชาติของภัยคุกคาม (Nature of Threats)	ตัวแทนความไม่มั่นคง (Agents of Insecurity)
			▪ การถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน ▪ การขาดสิทธิเสรีภาพ ▪ การขาดความยุติธรรม ความเสมอภาคในสังคม ความไม่ปลอดภัยของประเทศจากการถูกรุกรานหรือทำให้แตกสลาย	

เมื่อพิจารณาตารางข้างต้นด้วยกรอบ 4 ประการของความหมายของความมั่นคงของมนุษย์โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติคือความเป็นสากล ความเชื่อมโยงระหว่างกันในด้านผลกระทบและความเชื่อมโยงในด้านภัยคุกคาม การพิจารณาว่าการป้องกันย่อมดีกว่าการแก้ไข และการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มาตรการต่าง ๆ ในการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ควรจะเป็นเช่นไร?

การก่อกำเนิดของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์

แม้กำเนิดของคำว่าความมั่นคงของมนุษย์จะสามารถมองย้อนกลับไปได้ถึงปี 1945 ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่อุบัติการณ์สำคัญอันนำไปสู่ความพยายามในการสรรสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ ก่อกำเนิดขึ้นในทศวรรษที่ 1960 หรือ 3 ทศวรรษก่อนหน้านี้ โดยมีปัจจัยร่วมสำคัญคือความไม่พอใจต่อแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ความไม่พอใจต่อการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของมหาอำนาจตะวันตกที่กระทำต่อประเทศเมืองขึ้น และประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในเอเชียและแอฟริกา ดังปรากฏในการประชุมที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซียในปี 1955 (พ.ศ. 2498) ตลอดจนความเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศตะวันตก ความเคลื่อนไหวเหล่านี้สะท้อนความจริงที่ว่า การมีชีวิตที่ปลอดภัย และ มั่นคงเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ในขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวในเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ก็ ยังไม่ได้เป็น “คำตอบสุดท้าย” สำหรับการมีชีวิตที่ดี ดังที่สหประชาชาติได้นำเสนอ “เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ” Millennium Development Goals (MDG) ในปี 2000 อันชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างเป้าหมายการทำงานเพื่อการเสริมสร้างชีวิตที่ดีของมนุษย์ (United Nations, 2005)

เนื้อหาในส่วนนี้จะอธิบายถึงการก่อกำเนิดแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งส่วนใหญ่เรียบเรียงจากเอกสาร 3 ฉบับ คือ Human Security : Concept and Measurement โดย Kanti Bajpal นักวิชาการประจำมหาวิทยาลัยเยาหาล เนห์รู ประเทศอินเดีย ในปี 2000 และงานเขียนเรื่อง A Conceptual Framework for Human Security โดย Sabina Alkire ในปี 2002 และรายงาน ความมั่นคงของมนุษย์ : ยุทธศาสตร์การพัฒนา ซึ่งจัดทำโดยโครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย ในพ.ศ. 2547

การเคลื่อนไหวของประเทศโลกที่สามปรากฏชัดในการจัดการประชุมระหว่างผู้นำประเทศในทวีปเอเชียและแอฟริกา ที่เมืองบันดุง เพื่อร่วมกันคัดค้านที่ประเทศตะวันตกละเมิดอธิปไตยของตน ผลลัพธ์จากการประชุมครั้งนี้คือ “เจตนารมณ์บันดุง” หรือ The Spirit of Bandung ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุม 29 ประเทศ (รวมทั้งประเทศไทย) ร่วมรับรอง “เจตนารมณ์บันดุง”

10 ประการ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ โดยเฉพาะในด้านความมั่นคงและอธิปไตยของประเทศดังนี้

- การเคารพหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนตามหลักการของสหประชาชาติ
- เคารพในอธิปไตยและบูรณภาพของดินแดนของทุกชาติ
- รับรองความเท่าเทียมกันของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประเทศเล็กหรือประเทศ

ใหญ่

- การละเว้นการแทรกแซงกิจการภายในของประเทศอื่น
- เคารพในสิทธิการป้องกันตัวของประเทศ ทั้งโดยเอกเทศและโดยร่วมกับประเทศอื่น

โดยยึดถือกฎบัตรของสหประชาชาติ

- ละเว้นการสร้างกองกำลังเพื่อประโยชน์ของชาติใดชาติหนึ่ง
- ละเว้นการคุกคามด้วยกำลังทหารที่ส่งผลถึงเอกราชและอธิปไตยของประเทศอื่น ๆ
- การแก้ไขปัญหาข้อพิพาทระหว่างประเทศโดยสันติวิธี
- ส่งเสริมผลประโยชน์และสร้างความร่วมมือระหว่างกัน
- เคารพต่อความยุติธรรมและข้อผูกมัดทางศาล

การเคลื่อนไหวในกลุ่มประเทศตะวันตกเกิดขึ้นในกลางทศวรรษที่ 1960 เมื่อกลุ่มศึกษาปัญหาของโลกและการจัดระเบียบโลกที่เรียกตนเองว่า World Order Models Project (WOMP)¹ เสนอแนวทางในการจัดระเบียบโลก เพื่อให้มีความสมดุล เป็นธรรม และนำไปสู่ความปลอดภัยและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรโลก ก่อนที่ในต้นทศวรรษที่ 1970 กลุ่มนักวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นักอุตสาหกรรม ซึ่งเรียกตนเองว่า Club of Rome²

¹WOMP ก่อตั้งกลางทศวรรษที่ 1960 โดยกลุ่มนักวิชาการจากประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ นำโดย Saul Mendlowitz ศาสตราจารย์ด้านกฎหมายจาก Rutgers University กลุ่มนี้มีความพยายามที่จะผลิตงานวิชาการเพื่อสร้างแนวทางสำหรับการจัดระเบียบโลก และยังคงกล่าวถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากแนวคิด Ethnocentrism ซึ่งถือเอามนุษย์เป็นใหญ่ รวมทั้งอันตรายที่เกิดขึ้นจากการที่ประชากรโลกบางกลุ่มถูกเอาเปรียบและขูดรีด

²The Club of Rome ก่อตั้งในปี 1967 โดยความร่วมมือของนักอุตสาหกรรมชาวอิตาลี Aurelio Peccei และนักเคมีชาวอังกฤษ Alexander King ซึ่งเป็นผู้อำนวยการด้านการศึกษาและวิทยาศาสตร์ที่ OECD มีความห่วงใยในปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกและความแตกต่างระหว่างซีกโลกเหนือและใต้ ในการประชุมระหว่างบุคคลทั้งสองและกลุ่มเพื่อนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันประมาณ 40 คนที่ Accademia dei Lincei กรุงโรมในเดือนเมษายน ปี 1967 ที่ประชุมมีมติให้ใช้ชื่อกลุ่มว่า The Club of Rome ตามชื่อของกรุงโรมซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งของสถานที่ประชุม กลุ่มผู้ก่อตั้งสำคัญนอกจาก Peccei และ King ประกอบด้วย นักวิชาการจากสวิสเซอร์แลนด์ เยอรมัน ออสเตรีย และ เจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังฝรั่งเศส

ได้ตีพิมพ์เอกสารชื่อว่า The World Problematique ซึ่งเสนอว่า “มีปัญหอันซับซ้อนที่นำความทุกข์มาสู่มวลมนุษยชาติทุกชาติทุกภาษา” ปัญหาเหล่านี้ได้แก่

- ความยากจน
- ความเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อม
- การเสื่อมศรัทธาในสถาบัน
- การขยายตัวของเมืองโดยปราศจากการควบคุม
- ความไม่มั่นคงในการจ้างงาน
- ความแปลกแยกของเยาวชน
- การปฏิเสธค่านิยมดั้งเดิม
- ภาวะเงินเฟ้อ และ ความชะงักงันทางการเงินและเศรษฐกิจ

รายงานฉบับนี้เสนอว่า “มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ต้องเผชิญกับความกดดันและปัญหา ซึ่งทุกคนต้องเข้ามามีบทบาทร่วมกันให้ความสนใจและแก้ไข ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อบุคคลในระดับต่างๆ กัน สำหรับคนบางคน อาจหมายถึงการที่ต้องใช้เวลาเกือบทั้งวันเพื่อหาอาหาร สำหรับยังชีพในวันรุ่งขึ้น บางคนอาจให้ความสนใจต่อการแสวงหาอำนาจของตนหรืออำนาจของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ บางคนอาจเป็นกังวลต่อการเกิดสงครามโลก หรือ สงครามกับคู่แข่งในละแวกใกล้เคียง”

ในทัศนะของรายงานฉบับนี้ ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการทำความเข้าใจจากบริบทโลกซึ่งเป็นบริบทที่ใหญ่ขึ้น และมีผลกระทบในระดับบุคคล โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

- การเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม
- การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร
- ภาวะทุพโภชนาการที่แผ่ขยายไปทั่ว
- การเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ไม่สามารถทดแทนได้
- การเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม

ความเชื่อมโยงของปัญหาในระดับประเทศและในระดับโลกชี้ให้เห็นถึงความจำกัด ของการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ การไม่ตระหนักถึงความจริงข้อนี้อาจนำมาสู่หายนะของโลก รายงานฉบับนี้ยังเสนอว่าเราควรที่จะหันมาให้ความสนใจต่อการสร้างความสมดุลในระดับโลก อันเป็นความสมดุลที่ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนได้รับการตอบสนอง รวมทั้งมนุษย์ทุกคนสมควรที่จะมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในการตระหนักถึงศักยภาพของตนเอง อีกนัยหนึ่ง รายงานฉบับนี้เสนอว่า มีระบบที่ซับซ้อนในระดับโลกที่ส่งอิทธิพลต่อโอกาสต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ และนอกเหนือไปจากการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไร้ขีดจำกัดแล้ว ยังมีทางเลือกใหม่ในการ

สร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาของโลก และ ความมั่นคงของโลกซึ่งจะทำให้ชีวิตมีความยั่งยืนและเพิ่มโอกาสต่าง ๆ ในชีวิตของมนุษย์ทุกคน

ในทศวรรษที่ 1980 มีหน่วยงานสำคัญอีกสองแห่งที่น่าเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและความมั่นคง หน่วยงานแรกคือ คณะกรรมการอิสระว่าด้วยประเด็นการพัฒนาระหว่างประเทศ (Independent Commission on International Development Issues) ซึ่งนำโดยนาย Willy Brandt อดีตนายกรัฐมนตรีของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน คณะกรรมการชุดนี้เสนอรายงานที่มีชื่อว่า “North-South Report” โดย Willy Brandt ได้เขียนไว้ในคำนำของรายงานฉบับนี้ว่า “รายงานฉบับนี้เขียนขึ้นบนพื้นฐานความสนใจพื้นฐานที่มนุษยชาติมีอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนต้องการที่มีชีวิตอยู่รอด หรืออาจกล่าวได้ว่า การมีชีวิตอยู่รอดเป็นภาระทางศีลธรรมของมนุษย์ทุกคน สิ่งนี้ไม่เพียงแต่ทำให้เราต้องกลับไปคิดถึงคำถามพื้นฐานว่าด้วยสงครามและสันติภาพ แต่ยังหมายรวมถึงเรื่องที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันคือ เราจะเอาชนะทุพภิกขภัยของพลเมืองในโลกนี้ได้อย่างไร รวมถึงความยากแค้น และความแตกต่างอย่างน่ากลัวระหว่างสภาพความเป็นอยู่ในประเทศที่ร่ำรวยและยากจน” รายงานฉบับนี้เรียกร้องให้ประเทศในซีกโลกเหนือและใต้ร่วมมือกันพัฒนา เพื่อที่จะลดความตึงเครียดและความขัดแย้ง และ อันจะยังประโยชน์ร่วมกันระหว่างประเทศและภูมิภาค โดยให้ความสำคัญเบื้องต้นแก่มนุษย์ทุกคน ในทุกภาคส่วนของโลก

หน่วยงานที่สองคือ คณะกรรมการอิสระว่าด้วยการปลดอาวุธและความมั่นคง (Independent Commission on Disarmament and Security) ซึ่งมีนาย Olaf Palme อดีตนายกรัฐมนตรีของประเทศสวีเดนเป็นประธาน หน่วยงานนี้จัดพิมพ์รายงานที่มีชื่อว่า “Common Security Report” ซึ่งเสนอแนวทาง “ทางเลือก” ในการพิจารณาประเด็นสันติภาพและความมั่นคง กล่าวคือ นอกเหนือไปจากการให้ความสำคัญต่อการทหาร และความมั่นคงของชาติ รายงานยังกล่าวถึง “ภัยคุกคามจากความยากจน ความขาดแคลนและขัดสน อันเป็นผลจากความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ” รายงานยังเสนอด้วยว่า “ความมั่นคงในระดับพื้นฐานคือการที่ประชาชนมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี และ ท่ามกลางสันติภาพ มีอาหารบริโภคอย่างพอเพียง มีงานทำ และ มีชีวิตในโลกที่ปราศจากความยากจนและ ยากไร้”

หลังสิ้นสุดสงครามเย็น เสียงเรียกร้องให้พิจารณา “ความมั่นคง” ในมุมมองใหม่ชัดเจนยิ่งขึ้นและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในปี 1991 องค์การที่ชื่อว่า Stockholm Initiative on Global Security and Governance ได้เสนอรายงาน “Common Responsibility in the 1990's” ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งว่า “ความท้าทายในด้านความมั่นคงมีมากกว่าการแข่งขันด้านการเมืองและการสะสมกำลังอาวุธ แนวคิดความมั่นคงยังเกี่ยวข้องกับภัยคุกคามจากความล้มเหลวจากการพัฒนา การเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อม การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร และ

การล้าหลังของประชาธิปไตย” สี่ปีต่อมา แนวคิดนี้ได้รับการเน้นย้ำโดย Commission on Global Governance ซึ่งเสนอรายงาน Our Global Neighborhood ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งว่า “แนวคิดด้านความมั่นคงของโลกต้องที่ความกว้างขวางขึ้นจากการให้ความสำคัญต่อจุดเน้นแบบดั้งเดิมซึ่งให้ความสำคัญต่อรัฐ มาสู่การผนวกรวมความมั่นคงของประชาชนและความมั่นคงของโลก”

แม้อุบัติเหตุร้ายแรงจะเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นกระแสอย่างต่อเนื่อง แต่มุมมองเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่าไม่มีการใช้คำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” ในรายงานเหล่านี้ จนกระทั่งในทศวรรษที่ 1990 ผู้มีบทบาทสำคัญคนแรกคือ Mahbub ul Haq นักเศรษฐศาสตร์พัฒนา ที่ปรึกษาโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ซึ่งเสนอแนวคิดตัวชี้วัดการพัฒนามนุษย์หรือ Human Development Index (HDI) ว่าการพัฒนาจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อสวัสดิการ (Welfare) ของมนุษย์ แทนที่จะให้ความสนใจเพียงเศรษฐกิจมหภาค ส่วนผู้มีบทบาทสำคัญต่อมาคือรัฐบาลและนักวิชาการนานาชาติ ถือได้ว่าแคนาดาเป็นผู้นำที่ทำให้กลุ่มประเทศมหาอำนาจระดับกลางให้ความสนใจต่อเรื่องความมั่นคงของมนุษย์

การก่อกำเนิดของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ได้รับการตอบรับอย่างกว้างขวางทั้งจากสหประชาชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ รวมทั้งนักวิชาการจากนานาชาติ จากการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ทางอินเทอร์เน็ต โดยใช้ “human security” เป็นคำสำคัญพบว่ามีเอกสารที่เกี่ยวข้องถึง 92,600,000 รายการ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้หนึ่งถึงการให้ความสำคัญของประชาคมโลกต่อแนวคิดนี้ ในกรณีของประเทศไทยถึงกับนำคำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” มาตั้งเป็นชื่อหน่วยงานระดับกระทรวง และได้รับการสรรเสริญว่าเป็นประเทศแรกในโลกที่แสดงความ “เอาจริง” กับการสร้าง “ความมั่นคงของมนุษย์” (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, 2546, น. 40)

อย่างไรก็ตามความเคลื่อนไหวในเรื่องความมั่นคงมนุษย์ยังไม่ได้เป็น “คำตอบสุดท้าย” ต่อประเด็นการสร้างชีวิตที่ดี เนื่องจากได้มีการนำเสนอ “เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ” หรือ Millennium Development Goals (MDG) ในการประชุมสุดยอดแห่งสหัสวรรษของสหประชาชาติในปี 2000 (พ.ศ. 2543) และรัฐบาลไทยได้ร่วมลงนามให้การรับรองปฏิญญาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Declaration) ร่วมกับรัฐบาลประเทศต่าง ๆ อีก 188 ประเทศ เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษนี้ประกอบด้วยเป้าหมายหลัก 8 ประการ³ การยืนยันความเชื่อมโยง

³เป้าหมายหลัก 8 ประการนี้ได้แก่ ขจัดความยากจนและหิวโหย เด็กทุกคนได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ส่งเสริมบทบาทสตรีและความเท่าเทียมกันทางเพศ ลดอัตราการตายของเด็ก พัฒนาสุขภาพสตรีมีครรภ์ ต่อสู้โรคเอดส์ มาเลเรีย และโรคสำคัญอื่น ๆ รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการเป็นหุ้นส่วนเพื่อ

ระหว่าง “เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ” กับ แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ปรากฏใน รายงานของเลขาธิการสหประชาชาติเรื่อง “In Larger Freedom : Towards Development, Security and Human Rights For All” ซึ่งมีประโยคสำคัญที่ว่า “We will not enjoy development without security, we will not enjoy security without development, and we will not enjoy either without respect for human rights. Unless all these causes are advanced, none will succeed.” รายงาน ฉบับนี้เชื่อมโยงแนวคิดสำคัญ 3 แนวคิด คือ การพัฒนา ความมั่นคง และ สิทธิมนุษยชน และที่สำคัญคือองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์ 2 ประการคือ อิสรภาพจากความขาดแคลน และ อิสรภาพจากความหวาดกลัว หรือ “Freedom from want” และ “Freedom from fear” เป็นองค์ประกอบสำคัญ 2 ใน 3 ประการที่ได้รับการกล่าวถึงในรายงานฉบับนี้ (องค์ประกอบประการที่ 3 คือ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ หรือ Human dignity)

(<<http://www.un.org/largerfreedom/contents.htm>>)

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์

การพิจารณาแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์จำเป็นต้องพิจารณาย้อนไปถึงที่มาของแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังเป็นแนวคิดที่ได้รับการอ้างอิงอย่างต่อเนื่อง การมีชีวิตที่ดี เกี่ยวข้องกับการที่ความต้องการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์และประชาชนได้รับการตอบสนอง เป็นที่เข้าใจว่าความพอใจจากการตอบสนองความต้องการนี้ นำไปสู่การสรรค์สร้างสวัสดิการของประชาชน และนำไปสู่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี (Drewnowski, 1974, p. 7) การให้ความหมายต่าง ๆ ต่อแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ข้างต้น ทั้งในด้านเป้าหมายและกระบวนการชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดสำคัญอย่างน้อย 4 แนวคิด คือ

1. แนวคิดคุณภาพชีวิต (Quality of Life)
2. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) และการพัฒนาที่以人为本 (People-centered Development)
3. แนวคิดการพัฒนามนุษย์ (Human Development)
4. แนวคิดการพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์อย่างครอบคลุม

การพัฒนาในประชาคมโลก มีเป้าหมายย่อย 18 ข้อ ตัวชี้วัด 48 ตัว โดยมีกรอบระยะเวลาสัมฤทธิ์ผลในปี พ.ศ. 2558 (2015) (<http://ie.nesdb.go.th/mdg/3download/for_downloads/2progress/2-lreport/2_1a.th_formal.rpt.htm>)

แนวคิดทั้ง 4 มีความเชื่อมโยงกัน และหากพิจารณาในเชิงวิวัฒนาการจะพบว่าในท้ายที่สุดแล้ว แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เป็นส่วนขยายของแนวคิดเหล่านี้ โดยเชื่อมโยงเอาการเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมโลกมาพิจารณาด้วย

แนวคิดคุณภาพชีวิต

แม้จะเป็นที่ยอมรับว่า การให้ความหมายที่เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการแก่คำว่า “คุณภาพชีวิต” จะเป็นเรื่องที่ยาก เนื่องจากความแตกต่างของประสบการณ์ ความรู้ของผู้ให้นิยาม รวมทั้งความจำกัดของภาษา ตลอดจนความลำเอียงที่มักเกิดขึ้น เนื่องจากผู้ให้ความหมายส่วนใหญ่มักเป็นชนชั้นกลาง ทั้งแนวความคิดที่นำมาประกอบกันเป็นแนวคิดคุณภาพชีวิต ก็เป็นแนวความคิดที่อยู่ใต้อิทธิพลของค่านิยมต่าง ๆ อันอาจเรียกได้ว่าเป็นวาทกรรม และที่สำคัญ มนุษย์มีความต้องการที่ไม่เหมือนกันอันเป็นผลจากปัจจัยทั้งทางด้านบุคคลและสังคม (Romney and Brown, 1994 อ้างถึงใน สุรางค์ จันทวานิช และ วิศนี ศิลตระกูล, 2541, น. 38)

อย่างไรก็ตาม Drewnowski เสนอว่า คุณภาพชีวิตเกี่ยวข้องกับการที่บุคคลได้รับการตอบสนองความต้องการ (ซึ่งย่อมแตกต่างกันในแต่ละสังคม และบุคคล) และได้เสนอตัวชี้วัด 9 ด้าน ดังนี้ (Drewnowski, 1947, pp. 50-68)

1. ภาวะโภชนาการ (Nutrition) ประกอบด้วย จำนวนแคลอรีที่บุคคลได้รับในแต่ละวัน ระดับโปรตีนที่ได้รับในแต่ละวัน และ ร้อยละของแคลอรีที่ได้จากอาหารที่ไม่ใช่แป้ง
2. เครื่องนุ่งห่ม (Clothing) ประกอบด้วยหน่วยความยาวของผ้าที่ใช้ รองเท้า และคุณภาพของเครื่องนุ่งห่ม
3. ที่อยู่อาศัย (Shelter) ประกอบด้วย บริการเคหะสถาน และความหนาแน่นของจำนวนผู้ใช้บริการเคหะสถาน
4. สุขภาพ (Health) ประกอบด้วย การเข้าถึงการรักษาพยาบาล การป้องกันการติดเชื้อและโรคที่เกิดจากปรสิต (parasite)
5. การศึกษา (Education) อัตราการเข้าเรียนของเด็ก อัตราการสำเร็จการศึกษา สัดส่วนระหว่างครูกับนักเรียน
6. การมีเวลาว่าง (Leisure) พิจารณาจากชั่วโมงว่างจากการทำงานต่อปี
7. ความมั่นคง (Security) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากอาชญากรรม ความปลอดภัยจากสงคราม
8. สภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) สันติสุขในอุตสาหกรรม สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการจัดและการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม

9. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) ความสะอาด ความเป็นระเบียบ ความสวยงามของสภาพแวดล้อม

แนวคิดข้างต้นบ่งชี้ถึงความต้องการที่มนุษย์แต่ละคนพึงมีและได้รับการตอบสนอง และเป็นการพิจารณาในระดับปัจเจก ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศตะวันตก ซึ่งให้ความสำคัญต่อความเป็นปัจเจกค่อนข้างสูง จะเห็นได้ว่าไม่ได้มีการกล่าวถึง “ชุมชน”

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่ให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้รับการสนับสนุนให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (UNDP, 1994, p. 4) ซึ่งโดยความหมายทั่วไป แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม โดยที่ยังให้ความสำคัญต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กล่าวคือไม่ได้ปฏิเสธการสร้างความเจริญเติบโตตามแนวคิดการพัฒนาระแสหลัก อันอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนยังเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานพัฒนาต่าง ๆ (Lusk and Hoff, 1994, p. 21)

องค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนมีสามประการ ประการแรก คือ องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับวัฒนธรรมและภาระผูกพันที่มีต่อประชาชนในรุ่นต่อไป ประการที่สอง คือองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ อันมีเป้าหมายเพื่อการเจริญเติบโตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และ ประการสุดท้าย ในด้านการเมืองการปกครอง ให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและชุมชน (Lusk and Hoff, 1994)

ส่วนการพัฒนาโดยให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้นก่อตัวขึ้นในช่วงใกล้เคียงกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่มีจุดกำเนิดในลาตินอเมริกา องค์ประกอบสำคัญของแนวคิดการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางมีสองประการ ประการแรกหากพิจารณาในเชิงความหมาย คือการพัฒนาที่ถือว่า เป็นการพัฒนาของคน โดยคน และ เพื่อคน ประการที่สองหากพิจารณาในเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนา จะเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพของมนุษย์ และ การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาได้เต็มตามศักยภาพ (ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543, น. 109)

ความสัมพันธ์ของทั้งสององค์ประกอบปรากฏดังตารางที่ 2.8

ตารางที่ 2.8 องค์ประกอบของการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง

องค์ประกอบ	กลยุทธ์การพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลาง	
การพัฒนาของคน	การเพิ่มศักยภาพของคน	การสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาคน
การพัฒนาโดยคน	การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา	การเสริมสร้างการปกครองที่ดี ระบบการเมือง ประชาธิปไตย และประชาสังคม
การพัฒนาเพื่อคน	การสร้างความเป็นอยู่ที่ดี ความมั่นคงของมนุษย์อย่างยั่งยืน	การเสริมสร้างการจัดระเบียบที่ดี ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การกระจายความมั่งคั่งเพื่อการพัฒนาที่สมดุล และ ยั่งยืน

ที่มา: การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

(ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2543, น. 110)

การพัฒนามนุษย์ (Human Development) (Haq, 1995)

การพัฒนามนุษย์ถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายของการพัฒนาสังคม ในการประชุมสุดยอดระดับโลกเพื่อการพัฒนาสังคม ในปี 1995 กล่าวคือการพัฒนามนุษย์และการพัฒนาสังคม ต้องไม่แยกจากกัน และเนื่องจากเป็นแนวคิดที่มีความเชื่อมโยงอย่างมากกับแนวคิดความมั่นคง จึงจะขอก้าวในรายละเอียด

แนวคิดการพัฒนามนุษย์ของ Mahbub ul Haq เป็นแนวคิดที่ได้รับการอ้างถึงมาก เนื่องจากเป็นแนวคิดที่ปรากฏในรายงานการพัฒนามนุษย์ของสหประชาชาติ ในปี 1994 ทั้งนี้ Mahbub ul Haq เสนอว่า เป้าหมายหลักของการพัฒนาคือการเพิ่มทางเลือกให้แก่มนุษย์ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง โดยองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนามนุษย์คือ ความเป็นธรรม (Equity) ความยั่งยืน (Sustainability) ผลิตภาพ (Productivity) และการเสริมพลัง (Empowerment)

ความเป็นธรรม (Equity) หมายถึง ความเสมอภาคในโอกาสการเข้าถึงทางการเมือง และเศรษฐกิจ ซึ่งย่อมนำมาซึ่งการจัดโครงสร้างทางอำนาจ เช่น การกระจายสินทรัพย์ผ่านการปฏิรูปที่ดิน การกระจายรายได้ อาจหมายถึงการใช้นโยบายการเงินการคลังที่ก้าวหน้า การวางระบบสินเชื่อซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการรายย่อยเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ รวมทั้งการจัดอุปสรรคของผู้หญิง และคนชายขอบอื่น ๆ ในการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

ความยั่งยืน (Sustainability) หมายถึงความยั่งยืนของของโอกาสของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทุนในด้านต่าง ๆ เช่น ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนทางการเงิน และ ทุนด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์

ผลิตภาพ (Productivity) มีความสำคัญและบังเกิดขึ้นจากการลงทุนในมนุษย์ และเศรษฐกิจในระดับมหภาคที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์ได้ใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่

การเสริมพลัง (Empowerment) มีความหมายว่ามนุษย์อยู่ในฐานะที่จะตัดสินใจเลือกโดยอิสระ อันหมายความว่ารวมไปถึงการมีวิถีทางประชาธิปไตยที่มนุษย์สามารถที่จะมีบทบาทในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตน และการมีระบบเศรษฐกิจเสรีซึ่งประชาชนปลอดพ้นจากการบังคับและระเบียบที่มากเกินไป การกระจายอำนาจในระดับที่ประชาชนมีบทบาทในการปกครอง และยังหมายถึงการที่สมาชิกทุกภาคส่วนของประชาสังคมโดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจและดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายเพื่อสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้ การเสริมพลังจำเป็นต้องอาศัยการดำเนินการในหลายแนวทาง ตั้งแต่การลงทุนในด้านการศึกษาและสาธารณสุข ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากตลาดได้อย่างเต็มที่ หมายถึงการที่มีนโยบายที่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งทุนหรือแหล่งสินเชื่อได้ และหมายรวมถึงการเสริมพลังให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถแข่งขันบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน

การพัฒนามนุษย์แตกต่างจากแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานตรงที่ว่า การพัฒนามนุษย์พิจารณาประเด็นที่เกินออกไปจากความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และยังให้ความสำคัญต่อประเด็นทางเลือกในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในขณะที่แนวคิดความจำเป็นพื้นฐานโดยทั่วไปให้ความสำคัญเฉพาะประเด็นทางเศรษฐกิจเท่านั้น

โดยสรุปแนวคิดการพัฒนามนุษย์ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และเป้าหมายการพัฒนาคือการเพิ่มทางเลือกในด้านต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ ไม่ใช่เฉพาะรายได้ซึ่งเป็นมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น การพัฒนามนุษย์เป็นที่ยอมรับว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ แต่ย้ำว่าต้องให้ความสำคัญต่อคุณภาพของการพัฒนาและการกระจายรายได้ ทั้งนี้เพื่อความอยู่ที่ดีของมนุษย์และความยั่งยืน

ในภาพรวมการพัฒนามนุษย์จึงให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างความสามารถของมนุษย์ (โดยผ่านการลงทุนในมนุษย์) และ การที่มนุษย์สามารถใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างเต็มที่ อันเป็นผลจากการเอื้ออำนวยของกรอบนโยบายหรือมาตรการที่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตและพัฒนา

Mahbub ul Haq เสนอว่าแนวทางในการเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนามนุษย์เป็น ดังนี้

1. การให้ความสำคัญต่อการลงทุนด้านการศึกษา สาธารณสุข และ ทักษะของมนุษย์ จะเพิ่มโอกาสของมนุษย์ในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา และการได้รับผลพวงจากการพัฒนา โดยเฉพาะโดยผ่านการจ้างงาน

2. การกระจายรายได้และสินทรัพย์มีความสำคัญต่อการสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนามนุษย์

3. แม้ในประเทศที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำ และมีการกระจายรายได้ไม่ดี การพัฒนามนุษย์อาจปรากฏในรูปของการเพิ่มงบประมาณรายจ่ายด้านสังคม

4. การเสริมพลังให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะผู้หญิง เป็นแนวทางที่แน่นอนในการเชื่อมโยงระหว่างการเจริญเติบโตและการพัฒนามนุษย์ และการเสริมพลังนี้ควรที่จะเกิดขึ้นใน มิติทุกด้านของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม อันจะทำให้การ เจริญเติบโตเป็นไปโดยเข้มแข็ง เป็นประชาธิปไตย มีส่วนร่วม และยั่งยืน

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ Mahbub ul Haq เสนอว่า จุดเริ่มต้นในการพิจารณาเรื่อง ความมั่นคงของมนุษย์คือ การตั้งคำถามต่อประเด็นต่าง ๆ ใน “traditional growth model” จาก มุมมองของมนุษย์ เช่น

1. ประชาชนทุกคนมีบทบาทต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และได้รับประโยชน์จาก การเจริญเติบโตนั้นหรือไม่ ?

2. ประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสหรือประโยชน์จากการขยายตัวทางการค้า หรือไม่ ?

3. เทคโนโลยีใหม่มีบทบาทในการขยายหรือปิดทางเลือกของคนเหล่านี้หรือไม่ ?

4. การขยายตัวทางเศรษฐกิจนำไปสู่การขยายตัวของโอกาสในการทำงานของ ประชาชนหรือไม่ ?

5. การพัฒนาเศรษฐกิจได้ให้ความสำคัญต่อชีวิตของประชาชนในรุ่นต่อไปหรือไม่ ?

6. “ตลาดเสรี” ให้ประโยชน์ต่อคนทุกคนหรือไม่ ?

นอกจากนี้ Haq ยังเสนอแนวคิดในการที่จะบรรลุเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์ สำหรับมนุษยชาติ ว่าจำเป็นจะต้องดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (Bajpai, 2000, p. 4)

1. ด้านการพัฒนา : โดยการเน้นที่ความยั่งยืน การสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันโดยการ กระจายปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน สินเชื่อ อย่างเป็นธรรม การเปิดโอกาสให้บุคคล กลุ่มต่าง ๆ เข้าถึงตลาด มีนโยบายการสร้างงาน และ การสร้างตาข่ายความคุ้มครองทางสังคม (Social safety nets) รวมถึงมีการสร้างความเป็นธรรมในระดับโลกโดยผ่านการปรับเปลี่ยนในระบบการ สร้างรายได้ การบริโภค และ รูปแบบการดำเนินชีวิต

2. ด้านการทหาร : โดยพยายามลดการสร้างแสนยานุภาพทางการทหาร ลดการผลิตอาวุธ ปรับเปลี่ยนการให้ความช่วยเหลือทางการทหารเป็นความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ

3. การปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศยากจนและร่ำรวย (Mahbub ul Haq ใช้คำว่า ประเทศซีกโลกทางเหนือและทางใต้) : เพื่อให้ประเทศประเทศที่ยากจนมีโอกาสเข้าถึงตลาดโลก ทั้งนี้โดยการจัดการกีดกันทางการค้าโดยเฉพาะในผลผลิตสิ่งทอ และ ผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญของประเทศเหล่านี้ การชดเชยในรูปตัวเงินจากประเทศที่ร่ำรวยจากการที่ประเทศเหล่านี้ใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือย การชดเชยความเสียหายจากการนโยบายทางเศรษฐกิจที่ไม่เหมาะสม เช่น การสนับสนุนให้เกิดภาวะ “สมองไหล” ในประเทศที่ยากจน เป็นต้น

4. การปรับเปลี่ยนในเชิงสถาบัน : โดยมุ่งเน้นที่สถาบันสำคัญ ๆ คือ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และสหประชาชาติ เพื่อให้มีแผนนโยบายที่มุ่งสู่การพัฒนามนุษย์ การเสนอนโยบายเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศที่ยากจน รวมทั้งเสนอให้คณะมนตรีความมั่นคงมีสิทธิในการตัดสินใจในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษยชาติ อันรวมถึง ความมั่นคงด้านอาหาร สิ่งแวดล้อม ความยากจน การย้ายถิ่นและการค้ายาเสพติด

5. การสร้างประชาสังคมในระดับโลก : เพื่อสนับสนุนให้เป็นไปตามข้อเสนอทั้งสี่ประการข้างต้น โดยการสนับสนุนให้ทุกประเทศมีบทบาทในการตัดสินใจ และ สนับสนุนให้เกิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยทั่วโลก

การพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์อย่างครอบคลุม

แม้จะเป็นที่เข้าใจได้ว่าคุณภาพชีวิต การพัฒนาสังคม การพัฒนามนุษย์จะเกิดขึ้นไม่ได้ในสภาพแวดล้อมที่มีความรุนแรง เช่น สงคราม แต่การที่แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เสนอการพิจารณาองค์ประกอบด้านความขาดแคลน (Want) และความกลัว (Fear) ทำให้ต้องทำความเข้าใจกับความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบทั้งสองด้วย

ความเชื่อมโยงในประเด็นทั้งสองพบในงานเขียนเรื่อง “What is Security?” ในงานของ Emma Rothschild ในปี 1995 และ “Human Security : Paradigm Shift or Hot Air?” ของ Roland Paris ในปี 2001 โดย Rothschild เสนอว่า “ความมั่นคง” ในทัศนะใหม่ได้ขยายขอบเขตการพิจารณาความมั่นคงของชาติใน 4 ทิศทางคือ

1. จากการพิจารณาความมั่นคงของประเทศสู่ความมั่นคงของกลุ่มและบุคคล เป็นการขยายขอบเขตในทิศทางลง (Downwards) จากระดับชาติสู่ระดับกลุ่มและบุคคล

2. จากการพิจารณาความมั่นคงของชาติสู่ระบบนานาชาติ หรือในระบบสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเหนือจากรัฐชาติขึ้นไป อันเป็นการขยายในทิศทางที่ขึ้นข้างบน (Upwards)

3. การพิจารณาในระดับแนวนราบ (Horizontally) หมายรวมถึงความมั่นคงในมิติหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่ม หรือ ชาติ ต่างเผชิญภัยคุกคามที่แตกต่างกัน จึงให้ความสำคัญต่อประเด็นเหล่านี้แตกต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้แนวคิดความมั่นคงจึงขยายจากความมั่นคงทางการทหาร สู่มั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และท้ายที่สุดคือ “ความมั่นคงของมนุษย์”

4. ความรับผิดชอบในทางการเมืองต่อหลักประกันความมั่นคงขยายขอบเขตไปในทุกทิศทาง จากรัฐชาติ รวมถึงในทิศทางที่ขึ้นไปสู่ระดับสถาบันหรือองค์การนานาชาติ ในทิศทางที่ลงไปสู่รัฐบาลท้องถิ่น หรือไปในแนวนราบคือองค์กรพัฒนาเอกชน และยังเกี่ยวข้องไปถึงประชาสังคมต่าง ๆ เช่น สื่อมวลชน กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม รวมทั้งในสิ่งที่ป็นนามธรรมเช่นธรรมชาติหรือระบบตลาด

ส่วน Paris พิจารณาแนวคิดความมั่นคงในลักษณะความสัมพันธ์แบบแมทริกซ์ (Matrix) โดยแกนนอนอธิบายที่มาของภัยคุกคาม ส่วนแกนตั้งอธิบายเป้าหมายของความมั่นคง ตารางที่ 2.9 (Paris, 2001 อ้างถึงใน Alkire, 2002, p. 17)

ตารางที่ 2.9 ความสัมพันธ์ระหว่างที่มาของภัยคุกคามและเป้าหมายความมั่นคง

เป้าหมายความมั่นคง	ที่มาของภัยคุกคาม	
	ทางการทหาร	ทางการทหารและอื่นๆ
รัฐ	ความมั่นคงของรัฐ (ตามแนวคิดดั้งเดิม)	ความมั่นคงในความหมายใหม่ (เช่น ความมั่นคงด้าน สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ)
สังคม, กลุ่ม และบุคคล	ความมั่นคงภายในรัฐ (เช่น สงครามกลางเมือง, ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ ฯลฯ)	ความมั่นคงของมนุษย์ (เช่น ภัยคุกคามด้าน สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ต่อ ความอยู่รอดของสังคม กลุ่ม และบุคคล)

การพิจารณาแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ตามตารางข้างต้นทำให้สามารถปรับมุมมองความมั่นคงของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้น แม้จะเป็นที่เข้าใจว่าด้านต่าง ๆ ในตารางข้างต้นไม่ได้ถูกแบ่งแยกโดยเด็ดขาด

แนวคิดทั้ง 4 ประการข้างต้นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นกรอบแนวคิดหลักทางทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ แต่ แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ไม่ได้มี

จุดเริ่มต้นจากกรอบแนวคิดเหล่านี้เท่านั้น สถานการณ์บางเรื่องในบางเวลาเป็นเสมือนจุดเชื่อมต่อของเหตุการณ์อันนำไปสู่การให้ความสำคัญต่อเรื่องความมั่นคงของมนุษย์

ความมั่นคงของมนุษย์ในประเทศไทย

ในกรณีของประเทศไทย ความพยายามในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และแม้ว่ารัฐจะมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงาน แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏความพยายามของ “ประชาชน” และองค์กรประชาสังคมของรัฐในการนำเสนอแนวทางซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น “ทางเลือก” ในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ เนื้อหาในตอนนี้จึงเป็นการอธิบายและทำความเข้าใจกับบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องข้างต้น โดยจะเริ่มต้นจากบทบาทของรัฐ ประชาชน และ พระมหากษัตริย์โดยถือเอาระยะเวลา และ เหตุการณ์สำคัญเป็นเกณฑ์ในการนำเสนอ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 (1932) ความพยายามในการสร้างชาติให้ทันสมัยเช่นตะวันตกปรากฏชัดเจนจากแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเสนอนโยบาย “รัฐนิยม” อันมีความผสมผสานระหว่างแนวคิดชาตินิยม และแนวคิดตะวันตกเป็นมาตรฐาน ประชาชนในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญและเป็นฐานอำนาจทางการเมือง รัฐบาลประกาศใช้ “แผนการบูรณะชนบท” ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2485 (1942) ด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนในชนบทเป็น “พลเมืองดี” และมี “การครองชีพที่ดี” ความพยายามในการทำให้อุดมการณ์นี้เป็นจริงดำเนินมาโดยต่อเนื่อง และมีความชัดเจนครอบคลุมมากขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2503 (1960) (ศุภชัย เจริญวงศ์ , 2544, น. 29-30)

การนำเสนอแนวทางการสร้างความมั่นคงของมนุษย์โดยรัฐไทย จะถือเอาการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นจุดเริ่มต้น ในอีกด้านหนึ่งจะนำเสนอแนวทางการสร้างความมั่นคงของมนุษย์จากทัศนะของประชาชน อันเป็นผลจากการที่การดำเนินการพัฒนาตามแผนพัฒนาของรัฐส่งผลกระทบทางลบต่อความมั่นคงในชีวิตของประชาชนจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นชาวชนบทซึ่งประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม ส่งผลให้เกิดแนวคิด “การพัฒนาทางเลือก” เพื่อที่จะสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชน

ความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจากมุมมองของรัฐ

หากพิจารณาในเชิงวาทกรรม อาจกล่าวได้ว่า แนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” เป็นวาทกรรมอีกชุดหนึ่งของสหประชาชาติ (Seng, 2001) แม้ผู้มีบทบาทสำคัญคือ Mahbub ul Haq จะเป็นชาวปากีสถาน และ พัฒนาการของแนวคิดสามารถพิจารณาย้อนหลังกลับไปถึงระยะเวลา

ก่อนการก่อตั้งสหประชาชาติ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นก็ตาม อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าแนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” เป็นความพยายามที่จะสร้างแนวคิดรวบยอดเพื่อตอบคำถามว่าด้วยเป้าหมายและ (อาจรวมถึง) กระบวนการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่มนุษย์

ความพยายามในการสร้างชีวิตที่ดีให้แก่มนุษย์รวมถึงสังคมนับเป็นความพยายามในระดับสากล และเป็นสิ่งที่ทุกประเทศปรารถนา ความพยายามดังกล่าวนี้ปรากฏในแนวคิดต่าง ๆ กันนับตั้งแต่หลังทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ความพยายามของประเทศต่าง ๆ เหล่านี้มิได้เกิดขึ้นโดยอิสระ แต่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากการต่อสู้ของอุดมการณ์ทางการเมืองและอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจระหว่างโลกเสรี และคอมมิวนิสต์ ซึ่งในกรณีของประเทศไทย มีความชัดเจนมากขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงที่สหรัฐอเมริกาเริ่มแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือกว่า 2 ทศวรรษ หลังประธานาธิบดีทรูแมนแห่งสหรัฐอเมริกาประกาศ “วาทะทรูแมน” ในปี 1949 (พ.ศ. 2492) ซึ่งมีใจความสำคัญว่าสหรัฐฯ จะให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทางแก่ประเทศที่ถูกคุกคามจากภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์ รวมทั้งประเทศที่ล้มลง ไม่ศิริไลซ์ โดยการดำเนินการภายใต้ตรรกะ “การพัฒนา” และวิธีการที่สหรัฐฯ ใช้ก็คือการเร่งขยายความช่วยเหลือแก่ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยผ่านองค์การ Agency for International Development (A.I.D.) สหประชาชาติ แผนการโคลัมโบ และมีการก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อให้คำแนะนำนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเอเชียและแปซิฟิก (ESCAP)

ในปี 1961 (พ.ศ. 2504) ที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติกำหนดให้ทศวรรษที่ 1960 หรือ (พ.ศ. 2503-2513) เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนาของสหประชาชาติ เพื่อต่อสู้กับความยากจนในประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย และยังคงเนื่องมาอีก 1 ทศวรรษ (พ.ศ. 2514-2524) โดยมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ ประการแรก เพื่อเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตในประเทศกำลังพัฒนาให้สูงขึ้นปีละ ร้อยละ 5 ก่อน พ.ศ. 2513 และเพื่อระดมทุนด้านความช่วยเหลือระหว่างประเทศให้เพิ่มขึ้นสำหรับประเทศด้อยพัฒนา และในการสนับสนุนแนวคิดดังกล่าว ก็ได้จัดตั้ง “โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ” หรือ United Nations Development Program (UNDP) เพื่อสนับสนุนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย บทบาทที่กว้างขวางขององค์การระหว่างประเทศ มีผลกระตุ้นให้ประเทศกำลังพัฒนา กำหนดทิศทางการพัฒนาตามกระแสการพัฒนาที่ถือได้ว่าเป็นกระแสหลัก

หากพิจารณาองค์ประกอบหลักของความมั่นคงของมนุษย์สองประการคือ อิสรภาพจากความขาดแคลน และ อิสรภาพจากความกลัว โดยเชื่อมโยงกับความพยายามของรัฐบาลไทยในการสร้าง “ความมั่นคงของมนุษย์” อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผนแม่บทของรัฐบาลในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ และเป็นความพยายามที่มีศูนย์กลางอยู่ที่รัฐ อันปรากฏจากแนวคิดการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึง 3 ซึ่งเป็นช่วงที่

ประเทศไทย “เร่งรัด” เพื่อ “พัฒนา” ขนานใหญ่ตามทฤษฎีภาวะความทันสมัยโดยการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา โดยผ่านกระบวนการสร้างความมั่งคั่งจากการพัฒนา พร้อม ๆ กับความพยายามในการตอบโต้การขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ และการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามในการสร้างความมั่นคงโดยการให้ความสำคัญต่อทั้งการรักษาอธิปไตยของประเทศ และ การแก้ไขปัญหาความยากจน การวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่อเตรียมประเทศไทยให้เข้าสู่ยุคของการพัฒนาเยี่ยงประเทศตะวันตก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว ตามแนวทางทฤษฎี การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของสหรัฐ ทั้งนี้เพื่อแข่งขันกับแนวคิดการพัฒนาตามแนวทางสังคมนิยมของโซเวียตและจีน รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร เลือกลำเส้นทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแนวคิดของสหรัฐอเมริกา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญที่สุดเป็นเบื้องต้น เนื่องจากเชื่อว่าการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ความทันสมัยจะนำมาซึ่งความมั่นคงทางการเมือง โดยเฉพาะจากการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งรัฐบาลไทยถือว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของไทยมากที่สุด ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองสองเหตุการณ์คือการเรียกร้องประชาธิปไตย ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ เหตุการณ์การปราบปรามขบวนการประชาธิปไตยโดยฝ่ายรัฐบาล ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

กรอบการดำเนินงานนี้เป็นไปโดยต่อเนื่องจนกระทั่งเข้าสู่ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามอินโดจีนสงบ และ เริ่มหมดยุคสงครามเย็น ทั้งนี้กรอบแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญคือการพัฒนาประเทศตามแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ดังที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร เสนอว่า

“แนวคิดการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทำหน้าที่ต่อยอดบทบาทของรัฐบาลในประเทศ ‘ด้อยพัฒนา’ ให้เป็นหัวหอกในการพัฒนาประเทศ ด้วยการชูอุดมการณ์ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก กล่าวอีกนัยหนึ่ง ว่าททกรรมการพัฒนายุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สร้างบทบาทการผูกขาดการทำงานด้านพัฒนาให้กับรัฐบาลของประเทศ “ด้อยพัฒนา” มากกว่าประชาชนและองค์กรประชาชน ด้วยการเชื่อมโยงการพัฒนาเข้ากับการสร้างชาติ ความมั่นคงของชาติ การสร้างมาตรฐานทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อันจะนำไปสู่ ‘การพัฒนา’ ประเทศ” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543, น. 55)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่อ ๆ มาบ่งชี้ถึงกรอบความคิดการพัฒนาของรัฐซึ่งให้ความสำคัญต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวทางการพัฒนากระแสหลัก และมีเป้าหมายที่การจัดความยากจนเพื่อการไปสู่สังคมแห่งความทันสมัยและมั่งคั่ง (อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2546, น. 119)

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาความยากจน ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการพัฒนานั้นเอง ดังปรากฏในแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 และ 5 ซึ่งนับเป็นแผนพัฒนา ที่มีความสำคัญในด้านการแก้ไขความยากจนในชนบท เนื่องจากการปรับเปลี่ยนแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 นั้น เป็นแผนที่ประกาศอย่างชัดเจนว่า “มุ่งสร้างเสริมสวัสดิภาพทางสังคมให้แก่คนในชาติมากกว่าเป็นแผนพัฒนา ที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจเป็นหลักอย่างที่เคยจัดทำมาในช่วงของแผนพัฒนา ฉบับที่ 1-3” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2520, น. 2) สอดคล้องกับกระแสที่เริ่มตั้งคำถามต่อการพัฒนาว่าไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ กระแสนี้ทำให้การพัฒนาเริ่มให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ และเป็นผลให้การพัฒนามุ่งสู่เป้าหมายใหม่คือ ชาวนยากจนในชนบท โดยเฉพาะคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐาน ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 นี้เองที่รัฐบาลเริ่มพิจารณาให้ความสำคัญแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในทางกายภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic needs) ตามข้อเสนอขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ในปี พ.ศ. 2519 (1973) แนวทางการพัฒนาจึงเริ่มปรับจากการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาสู่การสร้างมาตรฐานขั้นต่ำของการดำรงชีวิต ในมิติของการศึกษา โภชนาการ สาธารณสุข และการทำงาน

ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับปลายสงครามเวียดนาม มีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) อันสะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชนบท และเริ่มมีการเก็บข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2ค) ทุกหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525⁴

ส่วนในแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 (2525-2529) สงครามเย็นเริ่มคลายตัวลงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมๆกับการที่นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก การแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐที่ให้ความสำคัญต่อการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Basic needs) มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เริ่มมีการเสนอแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือ จปฐ. แม้ว่าการเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานจะเริ่มอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2528⁵

⁴ข้อมูล กชช. 2ค. มีองค์ประกอบ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) สภาพพื้นฐาน 2) ผลผลิต รายได้ การมีงานทำ 3) สาธารณสุข 4) แหล่งน้ำ 5) การศึกษา 6) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (รวมวัฒนธรรม) ทั้ง 6 องค์ประกอบนี้มี 31 ตัวชี้วัด

⁵ข้อมูล จปฐ. มี 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) สุขภาพ 2) ที่อยู่อาศัย 3) การศึกษา 4) ครอบครัวย 5) รายได้ 6) การมีส่วนร่วมในการพัฒนา 7) ค่านิยมด้านคุณธรรม และ 8) สิ่งแวดล้อม ทั้ง 8 องค์ประกอบนี้มี 37 ตัวชี้วัด

ในปีสุดท้ายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 เริ่มมีดำริให้มีการพัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง”⁶ เพื่อยกระดับการพัฒนาจิตใจและคุณภาพของประชาชน

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้เริ่มมีการเผยแพร่แนวคิดการพัฒนาทวนกระแส ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในระดับโลก โดยเฉพาะขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติ และขบวนการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) อันเป็นผลให้ความคิดและบทบาทในเชิงผูกขาดการพัฒนาของรัฐเริ่มถูกท้าทาย (อรศรี งามวิทย์พงศ์, 2546, น. 176) ขบวนการภาคสังคมของประชาชนที่เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 มีความชัดเจนและเข้มแข็งมากขึ้น เป็นผลเกิดแนวความคิดการแก้ไขปัญหาคความยากจนที่แตกต่างจากรัฐ อาจเรียกได้เป็นกระแสแนวความคิดการพัฒนา “ทางเลือก” ในขณะเดียวกันรัฐก็ปรับเปลี่ยนแนวความคิดการพัฒนาชนบทโดยเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งไม่ได้เป็นจริงมากนักในทางปฏิบัติ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 และ 7 ความพยายามในการแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยรัฐยังคงดำเนินมาโดยต่อเนื่อง และแม้ว่าจะเกิดกระแสแนวความคิดการพัฒนา “ทางเลือก” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ในต้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 รัฐบาลประกาศให้อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง เป็น “อุดมการณ์แห่งชาติ” โครงการนี้นำเสนอ 3 องค์ประกอบ คือ การพัฒนาสังคม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมีตัวชี้วัดทั้งสิ้น 82 ตัวชี้วัด

แนวการแก้ไขปัญหาคความยากจนของรัฐก็ยังคงอิงกับแนวความคิดพัฒนากระแสหลักจะต่างกันก็แต่ว่า การแก้ไขปัญหาคความยากจนในชนบทไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการเพื่อลดปัญหาคความยากจนโดยตรง แต่เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยผ่าน “การสร้างเศรษฐกิจเติบโตเพื่อความมั่งคั่ง” (ศุภชัย เจริญวงศ์, 2544, น. 55)

ผลกระทบทางลบจากการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 ประกอบกับกระแสการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เน้นการให้ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และพิจารณาว่าเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่เป้าหมายของการพัฒนา แต่เป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน การปรับแนวความคิดพัฒนาใหม่ ส่งผลให้เกิดการสร้างเป้าหมาย การพัฒนาที่ให้ความสำคัญต่อคุณภาพชีวิต การแก้ไขปัญหาคความยากจน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การสร้าง “อิสรภาพจากความขาดแคลน” ปรับเปลี่ยนจาก “เดิมที่เคยเป็นเรื่องความขาดแคลน ปัจจุบันพื้นฐานทางวัตถุ (จปฐ. กชช. 2ค.) และการขาดรายได้ เป็นนิยามในบริบทคุณภาพชีวิตของ

⁶โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองกำหนดตัวชี้วัด 3 องค์ประกอบ คือ 1) การพัฒนาจิตใจ 2)การพัฒนาสังคม และ 3) การพัฒนาเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดทั้งสิ้น 82 ตัวชี้วัด

มนุษย์ ที่ครอบคลุมเรื่องนามธรรม ได้แก่จิตวิญญาณ สิทธิ และวัฒนธรรม” (อริศรี งามวิทย์ทางพงศ์ , 2546, น. 215)

ความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจากมุมมองของประชาชน

หากใช้คำจำกัดความของไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ซึ่งเสนอว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” น่าจะเป็นผลลัพธ์ (Outcome) ที่พึงปรารถนาของการพัฒนาทุกประเทศ ไม่ว่าประเทศนั้น ๆ จะอยู่ในระดับใดของการพัฒนา” (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม, 2546, น. 41) อาจกล่าวได้ว่า ทัศนะของประชาชนต่อ “ความมั่นคงของมนุษย์” มีความชัดเจนเมื่อการพัฒนาตามกระแสหลักภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติส่งผลให้เกิดผลกระทบทางลบต่อชาวชนบทโดยตรงเนื่องจากความยากจนสัมพัทธ์เพิ่มมากขึ้น พร้อม ๆ กับความเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศ ความไม่สมดุลของการพัฒนาชี้ว่านอกจากจะมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดความระมัดระวังแล้ว การพัฒนาของประเทศไทยยังส่งผลโดยตรงและโดยอ้อมต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และ วัฒนธรรม โดยเฉพาะปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันจะรุนแรงมากขึ้น ปრაฏฏการณ์ความเหลื่อมล้ำจากการพัฒนาส่งผลให้เกิดแนวคิดการสรรค์สร้างชีวิตที่ดีจากมุมมองของประชาชน รายงาน “ความมั่นคงของมนุษย์ : ยุทธศาสตร์ใหม่การพัฒนา จำแนกขบวนการพัฒนาของแนวคิดภาคประชาชน เป็น 3 ช่วง (โครงการข่าวสารทิศทางประเทศไทย, 2547, น. 68) ดังนี้

1. ช่วงสันติประชาธรรม ซึ่งบุคคลสำคัญคือ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยและ อธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเสนอแนวคิด “สันติประชาธรรม” ซึ่งเน้นการต่อสู้เพื่อชีวิตที่ดีในแนวสันติวิธี แทนการต่อสู้ด้วยอาวุธ งานเขียนชิ้นสำคัญคืองานเขียนเรื่อง ที่มีชื่อว่า “คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน” ในปี พ.ศ. 2516 (ตอนที่ 2.3) สะท้อนให้เห็นถึงเป้าหมายคุณภาพชีวิตที่เป็นที่ต้องการของประชาชน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวคิดรัฐสวัสดิการในยุโรปเหนือ งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า มีการกล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวได้ว่าเป็นองค์ประกอบของแนวคิด “ความมั่นคงของมนุษย์” ในประเทศไทยมานานกว่าสามทศวรรษแล้ว และกว่าสองทศวรรษก่อน UNDP งานเขียนชิ้นนี้ปรากฏในฉบับภาษาอังกฤษ เช่นกัน และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ Bangkok Post ในวันที่ 18 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 หากแต่ “อาจารย์ป๋วย” ไม่ได้ใช้คำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” แต่คำสำคัญ (Key words) ที่พบอย่างน้อยสามคำที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการมีชีวิตที่ดี คือคำว่า “คุณภาพแห่งชีวิต” “ความหมายแห่งชีวิต” และ “การพัฒนา” งานเขียนชิ้นนี้ยังกล่าวถึงมิติทั้งในเชิงโครงสร้าง และ ในระดับบุคคล และ ความสัมพันธ์ระหว่าง

ประเทศ อันชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยเหล่านี้ต่อการเสริมสร้างคำสำคัญสามคำข้างต้น งานเขียนชิ้นนี้ ยังเป็นงานที่สะท้อน “ปรัชญาการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์บนพื้นฐานความคิดแบบไทย” (นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ, 2546, น. 1) ครอบคลุมทั้งประเด็นการปลดปล่อยความกลัว (Freedom from fear) และการปลดปล่อยความขาดแคลน (Freedom from want) การได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกัน (Equal opportunity) รวมทั้งความมั่นคงของชาติด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นแก่นแกนสำคัญของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์

2. ช่วงภูมิปัญญาชาวบ้าน เริ่มต้นจากการเป็น “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ทางเลือกการพัฒนา” ประมาณปี พ.ศ. 2520 ถึง 2529 จนกระทั่งเป็น “แนวคิดเศรษฐกิจและสังคม” และ “อุดมการณ์ของสังคม” เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2490 ถึง ปัจจุบัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2546)

ความชัดเจนของผลกระทบทางลบจากการพัฒนากระแสหลักทำให้ แนวคิด “การพัฒนาทางเลือก” ได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มนักวิชาการ องค์การพัฒนาเอกชน มีการจัดตั้งโครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนาในสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2524

ทัศนะดังกล่าวได้รับการขานรับจากนักพัฒนาชนบท ซึ่งชูแนวคิด “วัฒนธรรมชาวบ้าน” (หรือที่ภายหลังเรียกว่า “วัฒนธรรมชุมชน”) ทางเลือกการพัฒนาแนววัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนที่เสนอโดยนักพัฒนาเอกชนเมื่อเริ่มเกิดขึ้น ไม่ได้เป็นที่ยอมรับ ไม่มีพื้นที่ ในแนวทางและแผนของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในมหาวิทยาลัยและแวดวงวิชาการ โดยเฉพาะถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงในวงการเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งสนับสนุนการแข่งขัน และการเอากำไรสูงสุด การสะสมกำไรต่อเนื่องกระจุกตัวเป็นทุนขนาดใหญ่ ให้ความสำคัญเฉพาะเศรษฐกิจภาคนายทุนและรัฐ คือการค้าระหว่างประเทศ การธนาคารและการคลัง มากกว่าเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชน

กล่องที่ 2.3 แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ช่วยสันติประชาธรรม

คุณภาพแห่งชีวิต ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน

“เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิการของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกอีก

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง 2-3 ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะเวลาที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวหรือน้องสาวผมก็ต้องการไปโรงเรียน จะได้มีความรู้หากินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูงๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่าพ่อแม่ผมจะรวยหรือจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแร้นแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมาย ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องดีมีระเบียบ ไม่มีการข่มขู่ กดขี่หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษยทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผม ได้ขายผลผลิตแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชาวนาชาวไร่ ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กู้ยืมเงินมาขายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นกรรมกร ผมก็ควรจะมีหุ้นส่วน มีส่วนในโรงงาน บริษัทห้างร้านที่ผมทำอยู่

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผมก็ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่นๆ ที่ไม่แพงนัก จะฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณามากนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยอันดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันรักษาโรคแก่ผมอย่างฟรี กับบริการการแพทย์รักษาพยาบาลอย่างถูกต้องดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่ม สามารถมีบทบาทและชมศิลปะวรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่างๆ เทียนงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศล อะไรได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะขอความร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสร หรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนร่วมในสังคมรอบตัว ผมต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของชาติ

เมื่อผมก็ต้องการโอกาสต่างๆ เช่นเดียวกับผม และเราสองคนควรได้รับความรู้และวิธีการวางแผนครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ๆ อย่างบ้าๆ คือตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้วยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้ในชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บไปหมด จะได้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่นๆ บ้าง

ตายแล้ว เมาผมเกิด อย่างฝั่ง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรีตองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนาที่ควรจะให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน”

“ป่วย อังภาภรณ์”

(พิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2516)

แนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” มีความหนักแน่นชัดเจนมากขึ้นเมื่อนักวิชาการจากหลายสำนักนำแนวคิดวัฒนธรรมชาวบ้านไปศึกษา วิเคราะห์ ขยายผลให้เป็นจริง เป็นการตอกย้ำแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนให้เป็นที่เข้าใจในวงกว้าง และเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิด “การพัฒนาทางเลือก”

3. ช่วงประชาสังคม ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 (1992) ซึ่งเป็นปีที่มีการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก ซึ่งเน้นย้ำแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบกับเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาสังคม นับเป็นช่วงที่บรรจบกันระหว่างขบวนการประชาสังคม และแนวคิดข้างต้น ผสมเข้ากับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

อาจกล่าวได้ว่าแม้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนจะมีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกันในประเด็นการตั้งคำถามต่อการพัฒนากระแสหลัก และถูกมองว่าเป็น “ทางเลือก” ของการพัฒนา แต่จุดที่แตกต่างกันก็คือ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ความสำคัญต่อประเด็นสิ่งแวดล้อม ในขณะที่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนให้ความสำคัญต่อ “การพึ่งตนเอง” ของชาวชนบท

กระแสการให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” แนวคิดการพัฒนาที่ให้ “คนเป็นศูนย์กลาง” กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกระแสการเคลื่อนไหวในระดับโลก และได้รับแรงสนับสนุนจากปัจจัยภายใน คือ ภาวะ “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ส่งผลให้แนวคิดการพัฒนาทางเลือกเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ แม้ว่าแนวทางการพัฒนากระแสหลักยังคงเป็นแนวทางการพัฒนาหลักก็ตาม

ในทัศนะของแนวคิด “การพัฒนาทางเลือก” การพัฒนาต้องเป็นไปเพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในทัศนะของนักพัฒนาชนบท เช่น เสน่ห์ จามริก การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของชาวชนบท “มิใช่เป็นเรื่องสูตรสำเร็จตายตัว จำเจ ซ้ำซาก หากมีความหลากหลายเป็นกระบวนการ” เพราะงานพัฒนาชนบทไม่ได้หมายถึง “การแก้ไขปัญหาความยากจน อดอยาก.....แต่ในระยะยาวยังหมายถึงเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาและศักยภาพชุมชนในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งจะประกอบเป็นพื้นฐานจำเป็นต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วย” เสน่ห์ จามริก ยังให้ความสำคัญกับ “ความเป็นชุมชน ศักยภาพชุมชน การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เครือข่ายชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการพึ่งตนเองและการพัฒนาชนบท ความพยายามในการเสริมสร้าง คุณภาพชีวิตที่ดีของชาวชนบทไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะรัฐมุ่งแต่ในเรื่องวัตถุปัจจัยอันเป็นปลายเหตุ และไม่ได้ตระหนักถึงศักยภาพของชาวชนบท ดังที่เสน่ห์ จามริก เสนอว่า “งานพัฒนาจึงเป็นไปในลักษณะ ‘คุณพ่อรู้ดี’ และ ครอบงำ ยัดเยียดจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่างเสมอ ขาดวิสัยทัศน์ที่จะตระหนักเห็นในคุณค่าของพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น และ

ศักยภาพที่จะฟื้นฟูขีดความสามารถในการพึ่งและพัฒนาตนเอง ความสูญเสียจึงเกิดขึ้นอย่าง
ต่อเนื่องกันจากนโยบายและมาตรการ ‘พัฒนาชนบท’ ของรัฐ” (เสนห์ จามริก, 2538, น. 6)

เป็นที่น่าสังเกตว่าความพยายามในการสรรค์สร้างชีวิตที่ดีจากมุมมองของประชาชน
ไม่ได้มีคำว่า “ความมั่นคงของมนุษย์” เป็นคำสำคัญในการเคลื่อนไหว แม้ว่าเป้าหมายการทำงาน
โดยส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อสร้างชีวิตที่ดีก็ตาม การให้ความหมายของคำว่าความมั่นคงของมนุษย์
หลังการก่อกำเนิดของแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ ในปี 1994 (พ.ศ. 2537) โดยไพบูลย์
วัฒนศิริธรรม ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาจากมุมมองขององค์ประมุขแห่งรัฐ

ความพิเศษประการสำคัญของสังคมไทยคือการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีความห่วงใย
ในทุกข์สุขของราษฎรของพระองค์ ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าตลอดระยะเวลาเกือบ 60 ปีแห่ง
การครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อ
สร้างสรรค์ความมั่นคงแห่งชีวิตให้แก่ประชาชนชาวไทย ทั้งนี้แนวพระราชดำริสำคัญที่เกี่ยวข้องกับ
วิถีความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยคือแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งได้พระราชทาน
ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 (1974) ดังพระบรมราโชวาทตอนหนึ่งในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2517 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ, 2543, น. 26) ความว่า :

“...ในการพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือ
ความมีกิน มีใช้ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลัก เมื่อ
พื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วย
ความรอบคอบ ระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้
บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์”

จากพระบรมราโชวาทตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 (1974) เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเอง ความพอประมาณ ความมี
เหตุผล และ การสร้างภูมิคุ้มกัน ในวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2518 (1975) ทรงพระราชทาน
พระบรมราโชวาทแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ความว่า “...ภาวะทาง
เศรษฐกิจและสังคมในหลายประเทศเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือการทุ่มเทสร้างเครื่องจักรกลอัน
ก้าวหน้า และมีประสิทธิภาพสูงขึ้นใช้ในการผลิต ทำให้ผลผลิตอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นรวดเร็วและ
มากมายจนอาจถึงขั้นฟุ่มเฟือย พร้อมกันนั้นก็ทำให้คนว่างงานลง เพราะถูกเครื่องจักรกลแย่ง
ไปทำ เป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากตกต่ำทางเศรษฐกิจขึ้น เพราะคนที่ว่างงานยากจนลง และผู้ผลิต
ก็ขาดทุน เพราะสินค้าขายไม่ออก จึงน่าจะจะต้องดัดแปลงแนวคิดแนวปฏิบัติในการส่งเสริมความ

เจริญด้านอุตสาหกรรมไปบ้างให้สมดุลกับด้านอื่น ๆ เพื่อความอยู่รอด...” (อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ, 2547, น. 5)

หลังจากประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 (1997) ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชน ดังความตอนหนึ่งว่า “...เมื่อปี 2517...วันนั้นได้พูดว่าเราควรจะปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนพอมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี และประเทศไทยในเวลานั้นก็เริ่มจะไม่พอมีพอกิน บางคนก็มีมาก บางคนก็ไม่มีเลย ...จึงต้องมีนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้ทุกคนมีพอเพียงได้...” (อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2547, น. 7)

จากกระแสพระราชดำรัสจะพบว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ได้จำกัดที่การดำเนินชีวิตของบุคคลเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงแนวนโยบายหรือยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศด้วย กระแสพระราชดำรัสนั้นสะท้อนความห่วงใยที่ทรงมีต่อพสกนิกร เนื่องจากแนวทางการพัฒนาประเทศให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยไม่ได้คำนึงถึงความอยู่ดีกินดีของประชาชน (อภิชัย พันธเสน, 2546, น. 7)

เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นกรอบแนวคิดในด้านการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ “ความพอเพียง” หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อการสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอก

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วนดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึงความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาเชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543)

ข้อเสนอเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของไทย

หากพิจารณาเชื่อมโยงพัฒนาการของการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในสังคมไทยที่นำเสนอข้างต้นกับแนวคิดของ Mahbub ul Haq ก็อาจจะได้ข้อสรุปว่า การเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์และการแก้ไขความไม่มั่นคงของมนุษย์อย่างยั่งยืน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตั้งคำถามต่อ “การพัฒนา” อย่างถึงรากถึงโคน

การพิจารณาเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของไทยจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของประเทศ ควบคู่ไปกับการตั้งคำถามสำคัญเกี่ยวกับความ

มั่นคงของมนุษย์ ในด้านกลุ่มเป้าหมาย การให้คุณค่า ประเทภภัยคุกคาม และ วิธีการในการไปถึงเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์

ในส่วนเกณฑ์มาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์ อาจพิจารณาในประเด็นต่อไปนี้ (<<http://www.nesdb.go.th>> อ้างถึงใน นิพนธ์ พัวพงศกร, 2546, น. 26)

■ ความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 อันกำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมือง เช่น การศึกษา การฝึกทักษะอาชีพ การประกันสุขภาพ และความมั่นคงในชีวิตของผู้สูงอายุ

■ ความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำสะอาด ขาดสารในการดำรงชีวิต ดังปรากฏในเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ซึ่งรัฐบาลดำเนินการมาโดยต่อเนื่อง

■ ความมั่นคงในชีวิต เช่น การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรในการประกอบอาชีพ ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน

การพิจารณาจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการตอบคำถามสำคัญ 4 ประการ ดังข้อเสนอของ Kanti Bajpai (2000) ซึ่งได้ใช้กรอบของ David Baldwin (1997) พิจารณาความมั่นคงของมนุษย์ในภาพรวม ในการกำหนดทิศทางความมั่นคงของมนุษย์ของประเทศไทย ซึ่งอาจจะนำมาใช้ประกอบการพิจารณาทิศทางความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของไทยได้บางส่วน ดังปรากฏใน งานเรียบเรียงเรื่อง “ทิศทางความมั่นคงของมนุษย์ของประเทศไทย” ของสุภาชัย สาระจรัส (2002, น. 72-82) ทั้งนี้คำถามสำคัญ 4 ประการคือ

1. Security for whom? มั่นคงเพื่อใคร ?
2. Security for which values? มั่นคงในคุณค่าอะไร ?
3. Security from what threats? มั่นคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?
4. Security by what means? มั่นคงด้วยวิธีทางใด ?

จากกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้น อาจพิจารณาความมั่นคงของมนุษย์ในบริบทของสังคมไทยได้ดังนี้

คำถามที่ 1 : สร้างความมั่นคงเพื่อใคร ?

แนวคิดเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ให้ความสำคัญต่อมนุษย์ แม้ว่าจะไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของความมั่นคงของรัฐ ทั้งนี้เพราะความมั่นคงของรัฐไม่ได้เป็นเป้าหมายในตัวของมันเอง แต่ความมั่นคงของรัฐเป็นเครื่องมือหรือแนวทางไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์ ในลักษณะนี้จึงเป็นการพิจารณาโดยถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ความมั่นคงของมนุษย์ไม่ควรถูกมองว่าเป็นความมั่นคงของรัฐอันเป็นมุมมองที่ใช้รัฐเป็นศูนย์กลาง ทำให้ผลประโยชน์ของคนจำนวนไม่น้อย

ถูกละเลย ยิ่งไปกว่านั้นภัยคุกคามบางประการต่อความมั่นคงของมนุษย์เป็นภัยคุกคามที่ไม่สามารถจัดการโดยรัฐ และในบางกรณีรัฐเองอาจจะเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของมนุษย์ด้วย อย่างไรก็ตามหากพิจารณาแนวคิดของ Emma Rothschild (1995) ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ประกอบกับความเป็นจริงในบริบทของไทย ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะปัจเจก แต่ยังให้ความสำคัญต่อกลุ่ม ชุมชน ท้องถิ่น เป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์จึงควรไปไกลกว่าความมั่นคงของมนุษย์ในฐานะปัจเจก กล่าวคือควรพิจารณา ระดับครอบครัว ระดับชุมชนหรือหมู่บ้านหรือท้องถิ่น ระดับสังคมหรือระดับชาติอันหมายถึงความมั่นคงร่วมกันของคนในชาติด้วย (จิราลักษณ์ จงสถิตมั่น, 2546) ลักษณะนี้จึงทำให้เป้าหมายในการพิจารณามีความซับซ้อนมากขึ้น อันนำไปสู่การที่จะต้องทำความเข้าใจร่วมกัน ในกรณีเป้าหมายในระดับต่าง ๆ มีความขัดแย้งกัน เช่น ในกรณีที่รัฐอาจใช้ เป้าหมายความมั่นคงของชาติมาลดทอนความมั่นคงของบุคคล กลุ่ม และ ท้องถิ่น เป็นต้น ในประเด็นนี้ Buzan (2000) เสนอว่า (อ้างถึงใน Caballero-Anthony, 2001, p. 32) ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องกำหนดร่วมกันว่าจะต้องให้ความสำคัญต่อเป้าหมายใด ซึ่งก็คือการพิจารณาว่าเป้าหมายใดที่ได้รับภัยคุกคามมากที่สุด

คำถามที่ 2 : สร้างความมั่นคงในคุณค่าอะไร ?

หากพิจารณาว่าองค์ประกอบสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์คือการปราศจากความกลัว และ ความขาดแคลน อาจกล่าวได้ว่าคุณค่าสำคัญของความมั่นคงของมนุษย์คือการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ปลอดภัยจากการถูกคุกคามด้านร่างกาย รวมทั้งการได้รับการเคารพในสิทธิขั้นพื้นฐาน และที่สำคัญคือศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตน

แต่เมื่อการพิจารณาเป้าหมายความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งมีความหลากหลายแล้ว คำถามจึงเกิดขึ้นว่า หากมีความขัดแย้งในคุณค่าในเป้าหมายระดับต่าง ๆ “คุณค่า” ของความมั่นคงควรจะเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางกระแสหลักของรัฐไทย ก่อให้เกิดภัยคุกคามต่อความมั่นคงของเกษตรกรในชนบท เป็นต้น ในประเด็นนี้ Caballero-Anthony เสนอว่า จำเป็นจะต้องเริ่มต้นจากการทำงานในระดับบุคคลในฐานะที่เป็นเป้าหมายของความมั่นคง อันหมายถึงความถึงการสร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดคุณค่าของความมั่นคงมนุษย์ ก่อนที่จะไปสู่การทำงานเป็นกลุ่ม เพื่อปกป้องคุณค่าความมั่นคงของตน (Caballero-Anthony, 2001, p. 36) ลักษณะนี้จึงสอดคล้องกับข้อเสนอของ Mahbub ul Haq และ Okata ในประเด็นที่ว่า การเสริมพลัง (Empowerment) เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญมากต่อการเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์

คำถามที่ 3 : สร้างความมั่นคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?

การพิจารณาภัยคุกคามความมั่นคงไม่ควรให้ความสนใจเฉพาะภัยคุกคามที่มาจากการใช้ความรุนแรง แต่ควรให้ความสำคัญต่อภัยทางตรงและทางอ้อม (Direct and Indirect Threats) ภัยที่มีแหล่งที่มาแน่นอน เช่น จากประเทศอื่น ๆ หรือ ภัยคุกคามในเชิงโครงสร้าง เช่น ความสัมพันธ์ เชิงอำนาจในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบคลุมไปจนถึงระบบเศรษฐกิจของโลก ซึ่งในกรณีหลังนี้ไม่อาจทำความเข้าใจหรือสืบหาแหล่งต้นตอได้โดยง่าย นอกจากนั้นในหลายกรณีภัยคุกคามบางประการยังไม่สามารถป้องกันได้ เช่นกรณีอุบัติเหตุทางธรรมชาติ เป็นต้น

หากพิจารณาตัวอย่างภัยคุกคามทางตรงและทางอ้อมที่เสนอโดย Bajpai (2000) ปรากฏดังตารางที่ 2.10 จะเห็นได้ว่าภัยคุกคามเหล่านี้เป็นภัยต่อความมั่นคงของกลุ่มเป้าหมายในหลายระดับในระดับที่แตกต่างกัน เช่นการเลือกปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยอาจสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศที่เป็นเจ้าของดินแดน แต่สร้างภัยคุกคามให้แก่ชนกลุ่มน้อย และภัยคุกคามในบางกรณีส่งผลต่อกลุ่มเป้าหมายทุกระดับ เช่น การว่างงาน นอกจากนั้นหากพิจารณาโดยถ่วงแท้จะพบว่าภัยคุกคามเหล่านี้เป็นผลลัพธ์จากกระบวนการดำเนินงานทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยผู้มีส่วนรับผิดชอบอาจจะเป็นรัฐ ชุมชน หรือ กลุ่ม ในลักษณะนี้การพิจารณาภัยคุกคามจึงไม่อาจพิจารณาเฉพาะผลลัพธ์ที่ปรากฏ แต่ต้องพิจารณาเชื่อมโยงไปถึงที่มาแห่งภัยคุกคามด้วย

ตารางที่ 2.10 ตัวอย่างภัยคุกคามทางตรงและทางอ้อม

ภัยคุกคามทางตรง	ภัยคุกคามทางอ้อม
■ ภัยคุกคามที่นำไปสู่การสูญเสียชีวิตและความพิการ : การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมที่รุนแรง การสังหารผู้หญิงและเด็ก, การประทุษร้ายทางเพศ, การก่อการร้าย, การก่อการจลาจล,การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์, การสังหารและทรมานผู้ที่มีความเห็นแตกต่าง, การสังหารเจ้าหน้าที่ของรัฐ, การเสียชีวิตจากสงคราม ■ การทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ : การค้าสตรีและเด็ก การปฏิบัติต่อสตรีและเด็กเยี่ยงทาส, การเกณฑ์ทหารเด็ก, การประทุษร้ายด้านร่างกายต่อสตรีและเด็กภายในครอบครัว, การลักพาตัว, การกักขังคู่แข่งทางการเมืองโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย	■ ความขาดแคลน : ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น อาหาร น้ำดื่มที่สะอาด สาธารณสุขขั้นมูลฐาน และ การศึกษาภาคบังคับ ■ โรคต่างๆ : อุบัติการณ์ของโรคที่เป็นภัยต่อชีวิต เช่น โรคติดเชื้อ, โรคหัวใจ, โรคมะเร็ง ■ ภัยพิบัติจากธรรมชาติและภัยที่มนุษย์ก่อขึ้น ■ ภาวะด้อยพัฒนา : รายได้ประชาชาติต่อหัวต่ำ, การเติบโตของรายได้ประชาชาติต่อหัวต่ำ, ภาวะเงินเฟ้อ, การว่างงาน, ความไม่เท่าเทียมกัน, การลดหรือเพิ่มของจำนวนประชากร, ความยากจนในระดับประเทศ, การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร

ภัยคุกคามทางตรง	ภัยคุกคามทางอ้อม
■ ยาเสพติด : การติดยาเสพติด ■ การเลือกปฏิบัติและครอบงำ : การมีกฎหมายที่เลือกปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อยและสตรี, การโกงเลือกตั้ง, การครอบงำหรือบีบบังคับสื่อหรือสถาบันทางการเมือง ■ ความขัดแย้งระหว่างประเทศ : ความขัดแย้งระหว่างรัฐ, ความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจ ■ การใช้อาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูงสุด : การแพร่ขยายของการใช้อาวุธที่มีอานุภาพการทำลายล้างสูงสุด, การเพิ่มขึ้นของการใช้อาวุธขนาดเล็กและกึ่งระเบิด	■ การพลัดถิ่นอาศัย (ในระดับชาติ, ภูมิภาค และระดับโลก) : การลี้ภัย และการย้ายถิ่น ■ การเสื่อมสลายของสภาพแวดล้อม : (ในระดับท้องถิ่น, ประเทศ , ภูมิภาค และระดับโลก)

ที่มา: Bajpai 2000

คำถามที่ 4 : สร้างความมั่นคงด้วยวิถีทางใด ?

หากพิจารณาความแตกต่างระหว่างความมั่นคงของรัฐซึ่งเป็นแนวคิดเดิมและความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งมีความครอบคลุมที่กว้างขวางกว่า ดังตารางที่ 2.11 การดำเนินการด้านความมั่นคงของมนุษย์ย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนเช่นกัน

เมื่อแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์มีความหมายที่กว้างขวางขึ้น และดำเนินการในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป การสร้างความมั่นคงมนุษย์ตามความหมายใหม่จึงควรแตกต่างจากวิธีการสร้างความมั่นคงในสมัยเดิมอย่างน้อย 4 ประการ (Bajpai 2000)

1. การดำเนินการเรื่องความมั่นคงของมนุษย์ ควรใช้เครื่องมือด้านการพัฒนามนุษย์ และการปกครองที่เป็นมนุษยธรรม (Humane governance) เป็นเครื่องมือลำดับแรก และหากมีความจำเป็นต้องใช้การบังคับ ก็ควรปรากฏในรูปของการคว่ำบาตร (Sanction) มากกว่าการใช้ความรุนแรง

2. การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ที่ยั่งยืนจะเป็นไปได้ด้วยความร่วมมือกันในระยะยาวของหน่วยงานในประเทศและระหว่างประเทศทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน

3. การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ไม่เน้นการใช้กำลังทหาร แต่เน้นพลังแห่งความนุ่มนวล (Soft power) หรือ ศิลปะการชักจูงเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขความขัดแย้ง โดยผ่านการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร แนวคิดการทำงาน เพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือกันอย่างสันติ

4. รัฐ องค์การระดับภูมิภาค องค์การระหว่างประเทศ รวมทั้งองค์การพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ควร ร่วมมือกันกำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์

ตารางที่ 2.11 ความแตกต่างระหว่างความมั่นคงของรัฐซึ่งเป็นแนวคิดเดิมและความมั่นคงของมนุษย์

กรอบการพิจารณา	ความมั่นคงของรัฐ	ความมั่นคงของมนุษย์
สร้างความมั่นคงเพื่อใคร ?	รัฐเป็นเป้าหมายแรก	มนุษย์เป็นเป้าหมายแรก
มั่นคงในคุณค่าอะไร ?	เอกภาพของดินแดนและอธิปไตยของรัฐ	ความปลอดภัยส่วนบุคคลและอิสรภาพส่วนบุคคล
มั่นคงจากภัยคุกคามในเรื่องใด ?	ภัยคุกคามทางตรงจากประเทศอื่น	ภัยคุกคามทางตรงจากรัฐและที่ไม่ใช่รัฐ ภัยคุกคามทางอ้อม
มั่นคงด้วยวิธีทางใด ?	■ การใช้กำลังเป็นอันดับแรกเพื่อความมั่นคงของประเทศ ■ ความสมดุลแห่งอำนาจมีความสำคัญ อำนาจของรัฐขึ้นอยู่กับแสนยานุภาพทางทหาร ■ ความร่วมมือระหว่างรัฐค่อนข้างเปราะบางหากไม่ได้เป็นพันธมิตรกัน ■ บรรทัดฐานและสถาบันต่างๆ มีความสำคัญน้อยกว่า ประเด็นทางทหาร	■ การใช้กำลังมีความสำคัญเป็นอันดับรองลงมา แต่การพัฒนามนุษย์และธรรมาภิบาลมีความสำคัญมากกว่า ■ ความสมดุลแห่งอำนาจมีประโยชน์จำกัด การใช้ความนุ่มนวลมีความสำคัญกว่า ■ ความร่วมมือระหว่างรัฐองค์การระหว่างประเทศจะนำไปสู่ประสิทธิผลและความยั่งยืนในระยะยาว ■ บรรทัดฐานและสถาบันมีความสำคัญ ประชาธิปไตยและการทำงานในลักษณะการสร้างการมีส่วนร่วมจะช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

ที่มา : Bajpai 2000

กรอบการพิจารณาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า คำตอบสำหรับคำถามทั้งสี่ประการข้างต้นมีความเชื่อมโยงกัน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์สำหรับเป้าหมายในระดับต่าง ๆ ซึ่งหลายกรณีอาจมีความขัดแย้งกัน อาจหมายถึงการที่กลุ่มเป้าหมายในระดับต่าง ๆ ต้องจำกัด “คุณค่า” ความมั่นคงในส่วนของตนเอง

ตัวอย่างของตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์

ความพยายามในการวัด “ความมั่นคงของมนุษย์” เพื่อนำไปสู่การจัดทำนโยบายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ปรากฏมาโดยต่อเนื่องทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ ซึ่งปรากฏในรูปของตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ในหัวข้อนี้จะได้นำเสนอตัวอย่างของตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ทั้งของไทยและต่างประเทศ โดยจะเลือกเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาการนำเสนอที่ผ่านมาข้างต้นเท่านั้น เนื่องจากในหลายส่วนปรากฏในเอกสารอื่น ๆ ซึ่งผู้สนใจสามารถค้นคว้าได้จากเอกสารจำนวนมาก ตัวอย่างที่นำเสนอประกอบด้วยตัวชี้วัดที่กำหนดโดยหน่วยงานของรัฐ และ ที่กำหนดโดยประชาชน ดังนี้

- การวัดคุณภาพชีวิตจากเครื่องชี้ภาวะทางสังคม พ.ศ. 2538
- เครื่องชี้วัดการพัฒนาของหมู่บ้านตามแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2ค.)
- เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตตามแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) 2538
- เครื่องชี้วัดโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง
- เครื่องชี้วัดการพัฒนามนุษย์ของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ

เครื่องชี้ภาวะทางสังคม

1. ประชากร

- 1.1 อัตราการเพิ่มของประชากร
- 1.2 อัตราการเกิดและตาย
- 1.3 อัตราการเจริญพันธุ์ทั่วไป
- 1.4 อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด
- 1.5 โครงสร้างอายุและอัตราส่วนภาวะเลี้ยงดู
- 1.6 ความหนาแน่นของประชากร

2. สาธารณสุข

- 2.1 อัตราการตายของมารดา
- 2.2 อัตราการตายของทารกอายุต่ำกว่า 1 ปี
- 2.3 อัตราการตายเนื่องจากอุบัติเหตุ
- 2.4 อัตราผู้เข้ารับบริการวางแผนครอบครัวรายใหม่ด้วยวิธีต่าง ๆ
- 2.5 อัตราการป่วยด้วยโรคที่สำคัญ
- 2.6 อัตราการป่วยด้วยโรคเอดส์
- 2.7 อัตราการตายด้วยสาเหตุที่สำคัญ
- 2.8 อัตราการเป็นโรคขาดสารอาหารในทารกและเด็กก่อนวัยเรียน

3. การศึกษา

- 3.1 โครงสร้างประชากรด้านการศึกษา
- 3.2 อัตราส่วนนักเรียนต่อประชากรวัยเรียน
- 3.3 อัตราการเรียนต่อระหว่างระดับ
- 3.4 อัตราการคงอยู่ของนักเรียนตั้งแต่ชั้น ป.1 ถึง ป.6 และ ม.3
- 3.5 จำนวนนักเรียนนอกโรงเรียน
- 3.6 งบประมาณด้านการศึกษาเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ
- 3.7 งบประมาณรายจ่ายด้านการศึกษา จำแนกตามลักษณะงาน
- 3.8 งบประมาณสนับสนุนด้านการเงินแก่สถานศึกษาเอกชน

4. เศรษฐกิจสังคม

- 4.1 ผลิตภัณฑ์ในประเทศเบื้องต้นตามราคาประจำปี
- 4.2 ผลิตภัณฑ์ในประเทศเบื้องต้นตามราคาคงที่ ปี 2531
- 4.3 ผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัวของประชากรรายภาคตามราคาประจำปี
- 4.4 ดัชนีราคาผู้บริโภค
- 4.5 ดัชนีราคาผู้บริโภคในเขตเมือง จำแนกตามรายภาค
- 4.6 รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของประเทศไทยในราคาประจำปี และ

ในราคาคงที่

- 4.7 รายได้ รายจ่าย และการออมส่วนบุคคล
- 4.8 การบริโภคเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และบุหรี่

5. สถิติการสังคม

- 5.1 จำนวนผู้รับบริการสงเคราะห์ จำแนกตามประเภทบริการ
- 5.2 สัดส่วนผู้เข้ารับบริการสงเคราะห์ จำแนกตามประเภทบริการ
- 5.3 ค่าใช้จ่ายด้านการประชาสงเคราะห์
- 5.4 จำนวนผู้ประสบอันตรายเนื่องจากการทำงาน

6. การมีงานทำ

- 6.1 จำนวนและอัตราการว่างงาน
- 6.2 อัตราส่วนของผู้ทำงานภาคเกษตรกรรม และนอกภาคเกษตรกรรม
- 6.3 อัตราส่วนกำลังแรงงานสตรี อัตราส่วนสตรีที่ทำงานภาคเกษตรกรรม

และนอกภาคเกษตรกรรม

- 6.4 แรงงานเด็ก
- 6.5 การว่างงานตามฤดูกาล
- 6.6 กรณีพิพาทแรงงาน ตามรายภาค และประเภทอุตสาหกรรม
- 6.7 จำนวนคนไทยที่เดินทางไปทำงานต่างประเทศ โดยผ่านด่านตรวจคนหางาน

7. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

7.1 กลุ่มคดีอาชญากรรมที่ได้รับแจ้ง และผลการจับกุม : กลุ่มคดีอุกฉกรรจ์และสะเทือนขวัญ คดีประทุษร้ายต่อชีวิต ร่างกาย และเพศ คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน คดีที่รัฐเป็นผู้เสียหาย

- 7.2 จำนวนผู้กระทำผิด และผู้ติดยาเสพติดที่เข้ารับการรักษา
- 7.3 จำนวนผู้ต้องราชทัณฑ์ทั่วประเทศ
- 7.4 เด็กและเยาวชนที่ถูกจับตัวส่งสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
- 7.5 คดีอุบัติเหตุจราจรทางบก

8. สถาบันครอบครัว

- 8.1 จำนวนบ้าน
- 8.2 จำนวนคนเฉลี่ยต่อบ้าน
- 8.3 อัตราการจดทะเบียนสมรส
- 8.4 อัตราการจดทะเบียนหย่า

9. ภาวะมลพิษ

- 9.1 คุณภาพน้ำโดยเฉลี่ยของแม่น้ำเจ้าพระยา
- 9.2 คุณภาพอากาศบริเวณสถานีตรวจวัดคุณภาพอากาศในกรุงเทพมหานคร
- 9.3 ระดับเสียงบริเวณสถานีตรวจวัดระดับเสียงในกรุงเทพมหานคร

เครื่องชี้วัดการพัฒนาของหมู่บ้านตามแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน
(กชช. 2ค.)

1. สภาพทั่วไป

- 1.1 ข้อมูลทั่วไป
- 1.2 แหล่งน้ำ
- 1.3 บริการสาธารณสุขในหมู่บ้าน
- 1.4 บริการสาธารณสุขในตำบล
- 1.5 ไฟฟ้า
- 1.6 การคมนาคม
- 1.7 ที่อยู่อาศัยและร้านค้า
- 1.8 เชื้อเพลิงในการหุงต้ม
- 1.9 การดำเนินการทางการเกษตร

2. สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

- 2.1 การประกอบอาชีพ
- 2.2 อุตสาหกรรมในครัวเรือนและหัตถกรรม
- 2.3 สัตว์ใช้งานและเครื่องจักรในการเกษตร
- 2.4 สภาพและคุณภาพของดิน
- 2.5 สิทธิในที่ดินทำกิน

3. ความรู้และการศึกษา

- 3.1 ระดับการศึกษา
- 3.2 การได้รับการอบรมจากหน่วยงานราชการในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา
- 3.3 การจัดกิจกรรมในหมู่บ้าน

4. สุขภาพและอนามัย

- 4.1 สุขภาพของเด็กแรกเกิด
- 4.2 ภาวะโภชนาการ
- 4.3 โรคที่พบในเด็กแรกเกิด
- 4.4 โรคที่พบในผู้ใหญ่
- 4.5 การได้รับบริการด้านสุขภาพ

5. สภาพแรงงานของคนในท้องถิ่น

- 5.1 การไปทำงานนอกตำบล

6. ความเห็นของ คปต.

- 6.1 ฐานะของประชาชนเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ
- 6.2 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาของหมู่บ้าน

7. ความเห็นของ กพอ.

- 7.1 ฐานะของประชาชนเมื่อเทียบกับหมู่บ้านอื่น ๆ
- 7.2 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาของหมู่บ้าน

เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตตามแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) 2538

ข้อมูล จปฐ. หรือข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน เป็นข้อมูลในระดับครัวเรือนที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นของคนในครัวเรือนในด้านต่างๆตามมาตรฐานคุณภาพชีวิตขั้นต่ำ ข้อมูล จปฐ. เริ่มเก็บครั้งแรกในปี พ.ศ. 2528 มีองค์ประกอบความจำเป็นพื้นฐาน 8 หมวด 32 ตัวชี้วัด ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัด จปฐ. เป็น 9 หมวด 37 ตัวชี้วัด และ ในปี พ.ศ. 2540 มีการปรับปรุงอีกครั้งหนึ่ง กำหนดเครื่องชี้วัด จปฐ. เป็น 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด เครื่องชี้วัด จปฐ. ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 ประกอบด้วย

หมวดที่ 1 อาหาร

1. เด็กที่เกิดมามีน้ำหนักถึง 3,000 กรัม
2. เด็กแรกเกิดถึงอายุ 5 ปี ได้รับอาหารอย่างเหมาะสมและเพียงพอ
3. เด็กอายุ 6-14 ปีมีน้ำหนักตามเกณฑ์มาตรฐาน
4. ครัวเรือนไม่กินอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่ไม่ทำให้สุกด้วยความร้อน
5. ครัวเรือนได้กินอาหารควบคุมที่มีตรา อย.

หมวดที่ 2 ที่อยู่อาศัย

6. ครัวเรือนมีที่อยู่อาศัยที่มีสภาพคงทนถาวรอย่างน้อย 5 ปี
7. ครัวเรือนจัดบริเวณบ้านเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ
8. ครัวเรือนมีและใช้ส้วมถูกหลักสุขาภิบาล
9. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดบริโภคเพียงพอตลอดปี 5 ลิตรต่อคนต่อวัน
10. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากเสียง ความสั่นสะเทือน ฝุ่นละออง กลิ่นเหม็น หรือ

มลพิษทางอากาศ น้ำเสีย ขยะ และสารพิษ

หมวดที่ 3 สุขภาพแม่

11. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบ
12. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการทำคลอดและดูแลหลังคลอดจากเจ้าหน้าที่พยาบาลหรือ

ผดุงครรภ์

13. เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปีได้รับวัคซีนครบ

14. เด็กวัยเรียนได้รับวัคซีนครบ
15. คนในครัวเรือนที่อายุ 14 ปีขึ้นไป มีความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์
16. คนในครัวเรือนที่อายุ 14 ปีขึ้นไปทุกคน รู้จักวิธีการป้องกันโรคเอดส์

หมวดที่ 3 การศึกษาและอนามัย

17. เด็กอายุ 3-6 ปี ได้รับบริการเลี้ยงดูเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
18. เด็กที่มีอายุ 7-14 ปี ได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ
19. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับได้เข้าศึกษาต่อในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นหรือ

เทียบเท่า

20. เด็กที่เรียนจบการศึกษาภาคบังคับและไม่ได้ศึกษาต่อ ได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพต่าง ๆ

21. คนในครัวเรือนที่อายุ 14-50 ปีบริบูรณ์อ่านและเขียนภาษาไทยได้
22. ครัวเรือนได้รับข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง

หมวดที่ 4 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

23. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
24. ครัวเรือนมีความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ

หมวดที่ 5 การคุมกำเนิด

25. ครัวเรือนมีรายได้ไม่ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อปี
26. คู่สมรสที่ภรรยาอายุ 15-60 ปีใช้บริการคุมกำเนิด
27. คู่สมรสมีบุตรไม่เกิน 2 คน

หมวดที่ 6 การมีส่วนร่วมในการพัฒนา

28. ครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล
29. คนในครัวเรือนไปใช้สิทธิเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย
30. ครัวเรือนได้เข้าร่วมกิจกรรมบำรุงรักษาสาธารณสมบัติ

หมวดที่ 7 การพัฒนาจิตใจและคุณธรรม

31. ครัวเรือนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง
32. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา
33. คนในครัวเรือนไม่ติดบุหรี่
34. คนในครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณี ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

35. คนสูงอายุได้รับการดูแล
36. คนในครัวเรือนได้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
37. คนในครัวเรือนเข้าร่วมทำกิจกรรมการป้องกันและควบคุมสิ่งแวดล้อม

เครื่องชี้วัดโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

หมวดที่ 1 การพัฒนาจิตใจ

1. ในรอบปีที่ผ่านมาครอบครัวเคยถูกปล้น ประทุษร้าย ข่มขืน ใจกรรม ลักทรัพย์ หรือถูกข่มขู่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่ ?
2. ในหมู่บ้านมีผู้ดื่มสุราเมรัยหรือติดสิ่งเสพติดจนร่างกายทรุดโทรมหรือไม่ ?
3. ในหมู่บ้านมีการเล่นการพนันจนเดือดร้อนต่อการดำรงชีพหรือไม่ ?
4. ในรอบปีที่ผ่านมาหมู่บ้านนี้เกิดอาชญากรรมขึ้นกี่ครั้ง ?
5. หมู่บ้านนี้มีการเตรียมการเพื่อรักษาความปลอดภัยหรือไม่ ?
6. หมู่บ้านนี้มีการจัดกิจกรรมเพื่อชักชวนและเผยแพร่การปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานหรือไม่ ?
7. ครอบครัวนำหลักทางศาสนามาอบรมบุตรหลานได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอหรือไม่ ?
8. ครอบครัวเคยคิดทอดทิ้งอาชีพที่กำลังทำอยู่เพราะลำบากหรือไม่ ?
9. ครอบครัวช่วยเหลือชาวบ้านในงานบุญงานกุศลเป็นประจำหรือไม่ ?
10. สถาบันศาสนาในหมู่บ้านมีพระสงฆ์ หรือผู้นำศาสนาอยู่ประจำหรือไม่ ?
11. ในรอบปีที่ผ่านมา ในบริเวณสถาบันศาสนาของหมู่บ้านมีการกินเหล้า เล่นการพนัน หรือ มหรสพที่ทำให้เสื่อมศีลธรรมของชาวบ้านหรือไม่ ?
12. คนในครอบครัวเมื่อพบปะญาติมิตรมีการแสดงความเคารพด้วยการไหว้หรือไม่ ?
13. คนในครอบครัวเมื่อได้ยินเสียงเพลงชาติหรือเพลงสรรเสริญพระบารมีแล้วยืนตรงทำความเคารพหรือไม่ ?
14. ครอบครัวนี้มีสมาชิกแต่งกายสะอาดเรียบร้อย มีรองเท้าสวมใส่ทุกคนหรือไม่ ?
(ไม่เรียบร้อยคือ นุ่งกางเกงในนอน นุ่งผ้าขาวม้า หรือ สตรีสวมเสื้อชั้นในเวลาอยู่บ้าน)
15. ครอบครัวของท่านรับประทานอาหารพร้อมกัน เพื่อให้ลูก ๆ ได้เรียนรู้ระเบียบของการรับประทานอาหารจากพ่อแม่หรือไม่ ?
16. ในหมู่บ้านนี้มีการประกอบพิธีตามประเพณีอันดีงามในวันสงกรานต์ วันสารทวันลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่หรือไม่ ?
17. ครอบครัวได้ประดับธงชาติไทยไว้หน้าบ้านในวันจักรี วันฉัตรมงคล วันพืชมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันปิยมหาราช วันรัฐธรรมนูญหรือไม่ ?

18. ในรอบปีที่ผ่านมา ครอบครัวของท่านได้เข้าไปร่วมประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่นวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา หรือไม่ ?
19. บุคคลในครอบครัวของท่านเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นประจำ เช่นทำบุญตักบาตร ทำบุญเลี้ยงพระ ถวายทานต่าง ๆ ทอดผ้าป่า ทอดกฐินหรือไม่ ?
20. ครอบครัวของท่านมีพี่น้องที่เคารพรักใคร่กันดีหรือไม่ ?
21. ครอบครัวของท่านได้พยายามปรับปรุงพื้นที่ทางการเกษตร หรือปรับตัวตามโอกาสและสภาพแวดล้อมเสมอหรือไม่ ?
22. ครอบครัวของท่านได้วางแผนทางการศึกษาให้กับลูก ๆ หรือไม่ ?
23. ครอบครัวของท่านเคยมีความขัดแย้งกับเพื่อนบ้านหรือไม่ ?
24. ครอบครัวของท่านได้ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน เช่น เก็บเกี่ยวข้าวได้มากขึ้น สวนผลไม้ให้ผลมากขึ้นหรือไม่ ?
25. ครอบครัวของท่านมีบุคคลที่มีสุขภาพดี มุ่งงานทำ และพอกินพอใช้หรือไม่ ?
26. ครอบครัวของท่านได้ให้ความร่วมมือในการปฏิรูปที่ดินเพื่อให้เพื่อนบ้านสามารถใช้น้ำชลประทานได้เท่าเทียมกันหรือไม่ ?
27. ครอบครัวของท่านได้รับการช่วยเหลือในการงานจากเพื่อนบ้าน เช่นช่วยเกี่ยวข้าว ช่วยแนะนำการปราบศัตรูพืชหรือไม่ ?
28. บริเวณบ้านมีความสะอาดหรือไม่ ? (ไม่มีน้ำขังเฉอะแฉะพื้นสนาม และได้ถูจนไม่เป็นหลุมเป็นบ่อ และไม่มีเศษใบไม้เกลื่อนกลาด)
29. ภายในบ้านมีความสะอาดเป็นระเบียบหรือไม่ ? (ไม่มีหยากไย่ ที่หลับนอนเสื้อผ้าไม่รุ่งรัง ฝาบ้านไม่ติดกระดาดทั่วไป)
30. ครอบครัวมีส้วมราดน้ำใช้หรือไม่ ?
31. ภายในที่ทำครัวเก็บเครื่องทำครัวไว้อย่างเป็นระเบียบ และเก็บข้าวของกินไว้มิดชิดกันแมลงได้ตลอดหรือไม่ ?
32. บ้านนี้มีการเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เช่นมีด ขวาน ค้อน จอบไว้อย่างปลอดภัยหรือไม่ ?
33. บ้านนี้มีการเก็บสารพิษ เช่นยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืชไว้อย่างปลอดภัยหรือไม่ ?
34. ครอบครัวนี้มีการกำจัดขยะมูลฝอยที่ถูกต้องลักษณะ เช่น มีที่รองรับขยะ มีการฝังดิน นำไปทำปุ๋ยหรือไม่ ?
35. ภาชนะใส่น้ำของครอบครัวนี้ เช่น โอ่ง ไห มีฝาปิด ครอบทุกใบหรือไม่ ?

36. เพื่อนบ้านของท่านมีการทิ้งสิ่งโสโครกหรือสิ่งเป็นพิษลงในแหล่งน้ำและที่สาธารณะหรือไม่ ?
37. คนในครอบครัวของท่านได้ร่วมมือร่วมใจประกอบอาชีพด้วยความพร้อมเพรียงและขยันขันแข็งหรือไม่ ?
38. ครอบครัวของท่านได้มีการใช้สอยทรัพย์สินและสิ่งของอย่างประหยัด ถนอมใช้ดูแลรักษา ซ่อมแซมและเก็บเมื่อใช้แล้ว หรือรู้จักดัดแปลงของที่เสียให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีกหรือไม่ ?
39. ครอบครัวของท่านมีมิตรที่ให้ความอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข และมิตรแนะนำประโยชน์หรือไม่ ?
40. รายรับรายจ่ายของครอบครัวท่านมีความสมดุลหรือไม่ ?
41. ครอบครัวของท่านเคยใช้จ่ายรายได้ที่หามาได้เพื่อประโยชน์แก่บุพการี ญาติมิตร เพื่อนบ้าน และผู้ตกทุกข์ได้ยากหรือไม่ ?
42. เมื่อท่านเข้าร่วมประชุมกับชาวบ้าน ความเห็นที่ชาวบ้านแสดงออกเป็นที่น่ารับฟังอย่างยิ่งหรือไม่ ?
43. ครอบครัวของท่านได้เคยไปช่วยงานสาธารณประโยชน์ เช่น กสข. สภาตำบล สังคมพัฒนาหรือไม่ ?
44. คนในครอบครัวของท่านได้อ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร หรือเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาบ้านเมืองเป็นประจำหรือไม่ ?
45. ครอบครัวนี้มีผู้สนใจติดตามกฎหมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันหรือไม่? กฎหมายเกี่ยวกับตนเอง เช่น การมีสูติบัตร สำเนาทะเบียนบ้าน บัตรประจำตัวประชาชน กฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว เช่น การมีใบสำคัญการสมรส การจดทะเบียนหย่า การจดทะเบียนบุตรบุญธรรม กฎหมายเกี่ยวกับชุมชน เช่น การศึกษาภาคบังคับ การรับราชการทหาร การเสียภาษีเงินได้ ภาษีบำรุงท้องที่ ภาษีโรงเรือน
46. ครอบครัวของท่านมีياسามัญประจำบ้านหรือไม่ ?
47. ครอบครัวของท่านมีน้ำดื่มสะอาดเพียงพอตลอดปีหรือไม่ ?
48. เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปีได้รับภูมิคุ้มกันครบถ้วนหรือไม่ ?
49. แม่บ้านมีความรู้เรื่องอาหาร 5 หมู่หรือไม่ ?
50. ครอบครัวนี้มีเด็กอายุ 13-15 ปี ที่จบชั้น ป. 6 ทุกคนหรือไม่ ?
51. ครอบครัวนี้มีคนอายุ 16-50 ปีที่ยังสามารถอ่านออกเขียนได้ทุกคนหรือไม่ ?

52. คนในครอบครัวของท่านเคยรับฟังข่าวสารประจำวันและรายการที่ให้ความรู้ด้านอาชีพการเกษตร การสหกรณ์ การค้าขาย การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง จากวิทยุ จากหอกระจายข่าวทุกวันหรือไม่ ?

หมวดที่ 2 การพัฒนาสังคม

1. ในหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มสตรีแม่บ้าน เยาวชน ผู้สูงอายุเพื่อประกอบกิจกรรมร่วมกันหรือไม่ ?

2. ผู้ใหญ่บ้านหรือ กรรมการหมู่บ้าน (กม.) มีการเลือกปฏิบัติทางกฎหมายกับครอบครัวของท่านหรือไม่ ?

3. การพัฒนาหมู่บ้านริเริ่มโดยใคร ? (ไม่มี ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระสงฆ์ ครู หรือข้าราชการอำเภอ)

4. ผู้นำศาสนาในหมู่บ้านมีส่วนร่วมกับการกม. หรือกลุ่มอื่น ๆ ในการพัฒนาหมู่บ้านหรือไม่ ?

5. ครอบครัวของท่านเคยไปรวมกิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์หรือไม่ ?

6. เพื่อนบ้านของท่านมีวิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยวิธีการรุนแรงหรือไม่ ?

7. เมื่อมีคนเกิด ตาย หรือย้ายที่อยู่ในครอบครัวของท่าน มีการแจ้งต่อนายทะเบียนทุกครั้งหรือไม่ ?

8. ถ้าครอบครัวของท่านมีช้าง ม้า วัว ควาย ลา ล่อ ท่านได้จดทะเบียนทำตัวรูปพรรณสัตว์ครบทุกตัวหรือไม่ ?

9. ถ้าหมู่บ้านของท่านขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตร ท่านเห็นว่าชาวบ้านควรทำอย่างไร ? (ชาวบ้านช่วยกันคิดแก้ไข ร้องเรียนต่ออำเภอ ร้องบประมาณฯ พัฒนาจังหวัด ไม่รู้จะทำอย่างไร ไม่เคยขาดแคลนน้ำ)

10. หมู่บ้านของท่านมีการเลิกลอบยาสูบหรือไม่ ?

11. ถ้าครอบครัวของท่านมีผู้พิการทางกาย สมอง จิตใจ ผู้พิการเหล่านี้ได้รับการเอาใจใส่จากครอบครัวหรือไม่ ? (มีอาหาร การรักษา พยาบาล การฟื้นฟูสภาพที่ถูกต้องต่อเนื่อง)

12. ในหมู่บ้านนี้มีการประชุมราษฎรทุกเดือน และมีราษฎรเข้าร่วมประชุมแต่ละครั้งไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของครอบครัวทั้งหมดหรือไม่ ?

13. กม. หรือ อบพร. สามารถทำให้กับหมู่บ้านดังนี้หรือไม่ ?

ประชุมอย่างน้อย 6 ครั้งต่อปี

มีการบันทึกผลการประชุมทุกครั้ง

ผู้เข้าประชุมทุกคนได้เห็นชื่อเป็นหลักฐานทุกครั้ง

มีการกำหนดแผนงานประจำปี

มีการบันทึกข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

มีความสามารถในการหาทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อร่วมพัฒนา

หมวดที่ 3 การพัฒนาเศรษฐกิจ

1. ในครอบครัวมีอาหารการกินครบ 3 เวลาหรือไม่ ?

2. ครอบครัวมีหลังคาและฝ้าบ้าน คงทนถาวรอยู่ในสภาพที่ปลอดภัย สามารถป้องกันภัย แดด ฝน และลม ได้ตลอดฤดูกาลหรือไม่ ?

3. ครอบครัวมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือไม่ ?

4. ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมาครอบครัวมีคนในวัยทำงานที่ไม่ได้ทำงาน อยู่ว่างเฉย ๆ ได้แต่กินและนอนจำนวนกี่คน ?

5. คนในครอบครัวได้รับการฝึกอาชีพ หรือไม่ ? จากใคร ?

6. ในรอบปีที่ผ่านมาครอบครัวอาศัยน้ำฝน หรือน้ำชลประทานหรือน้ำจากแหล่งน้ำอื่นที่เพียงพอในการเพาะปลูกพืชได้กี่ครั้ง ?

7. ในรอบปีที่ผ่านมา ครอบครัวของท่านมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อย่างน้อย 300 กิโลกรัมต่อไร่ และใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์อย่างน้อย 15 กิโลกรัมต่อไร่ในพื้นที่เดียวกันใช่หรือไม่ ?

8. ในรอบปีที่ผ่านมา มีโรคและแมลงทำความเสียหายแก่พืชหลักของท่านหรือไม่ ?

9. ครอบครัวของท่านมีการป้องกันการระบาดของโรคสัตว์ โดยฉีดวัคซีนครบตามกำหนด หรือไม่ ?

10. ในรอบปีที่ผ่านมา ครอบครัวมีการใช้พันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ที่ทางราชการส่งเสริมให้ใช้หรือไม่ ?

11. คนในครอบครัวของท่านเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันและกันหรือไม่ ?

12. ในหมู่บ้านมีกองทุนหรือบริการสินเชื่อเพื่อการผลิตหรือไม่ ?

13. ราษฎรในหมู่บ้านได้ร่วมกันปรับปรุงแหล่งน้ำสาธารณะที่ไม่ได้ใช้เพื่ออุปโภคบริโภคให้เป็นแหล่งปลาเพื่อการบริโภคหรือไม่ ?

14. ราษฎรในหมู่บ้านของท่านได้ร่วมกันเสียสละที่ดินเพื่อการขุดสระน้ำเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำในการเพาะปลูก และทำบ่อเลี้ยงปลาธรรมชาติหรือไม่ ?

15. ท่านได้ร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้านอย่างไร ? (เข้าร่วมส่วนใหญ่
เข้าร่วมส่วนน้อย ไม่ได้เข้าร่วมเลย)

16. ในหมู่บ้านมีถนนเข้าสู่หมู่บ้านที่รถบรรทุกสามารถแล่นผ่านได้ตลอดปีหรือไม่ ?

17. ในหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้แล้วหรือไม่ ?

เครื่องชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (Economic security) 10 ตัวชี้วัด

1. รายได้ขั้นพื้นฐาน
2. เงินอุดหนุนจากภาครัฐ
3. การจ้างงาน : ผู้มีงานทำ ผู้มีงานทำแบบชั่วคราว
4. ผู้ไม่มีงานทำ : อัตราการว่างงาน ผู้กำลังหางาน
5. จำนวนคนจน
6. การมีที่ดินทำกิน
7. การเข้าถึงแหล่งเงินทุน
8. อัตราเงินเฟ้อ
9. การไม่มีที่อยู่อาศัย
10. สัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาค (Gini Coefficient)

ความมั่นคงทางด้านอาหาร (Food security) 1 ตัวชี้วัด

11. ระบบการกระจายอาหาร การเข้าถึงแหล่งอาหาร

ความมั่นคงทางด้านสุขภาพ 7 ตัวชี้วัด

12. การตายเนื่องจากโรคต่าง ๆ
13. การตายเนื่องจากการคลอดบุตร
14. ความไม่สะอาดของอาหาร
15. สภาพแวดล้อมเป็นพิษ
16. ความไม่เท่าเทียมในบริการสาธารณสุข
17. จำนวนแพทย์ต่อประชากร
18. น้ำดื่มที่ไม่สะอาด

ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental security) 6 ตัวชี้วัด

19. การขาดแคลนน้ำ
20. สภาพน้ำเป็นพิษ
21. การสูญเสียพื้นที่ป่า

- 22. ปัญหาดินแล้ง
- 23. ปัญหาที่ดินเค็ม
- 24. มลภาวะทางอากาศ

ความมั่นคงส่วนบุคคล (Personal security) 6 ตัวชี้วัด

- 25. ความไม่มั่นคงจากรัฐ
- 26. ความไม่มั่นคงจากอาชญากรรม
- 27. ภัยคุกคามต่อผู้หญิง
- 28. ภัยคุกคามต่อเด็ก
- 29. ภัยคุกคามต่อตนเอง
- 30. อุบัติเหตุจากการจราจร

ความมั่นคงของชุมชน (Communities security) 3 ตัวชี้วัด

- 31. การใช้แรงงานเด็ก
- 32. ปัญหาครอบครัว
- 33. ความขัดแย้งภายในชุมชน

ความมั่นคงทางการเมือง (Political security) 4 ตัวชี้วัด

- 34. การกดขี่ทางการเมือง
- 35. เสรีภาพในการแสดงความเห็น
- 36. การได้รับข่าวสาร
- 37. การให้ความสำคัญต่อการทหารมากกว่าประชาชน